

2015

מדריך שורש

לחברה וכלכלה בישראל

דן בן-דוד

מדריך שורש

לחברה וכלכלה בישראל

2015

דן בן-דוד

אוקטובר 2015

שורש

(ז') עיקר, מוצא, מקור, בסיס, יסוד

© 2015

כל הזכויות שמורות למוסד שורש

הודפס על ידי פרינטיב

הקדמה

”אנשים ואומות נוהגים בחוכמה
רק אחרי שמיצו את כל שאר החלופות”

אבא אבן
שר החוץ של ישראל, 1966-1974

כמי שייצג אומה שהפכה את הגישה הזו לאמנות, אבא אבן ידע על מה הוא מדבר. מטרתו של מדריך זה, ושל מוסד שורש בכלל, היא להעניק לקורא מבט גרפי (באופן מילולי וציורי גם יחד) על ישראל של ימינו: היכן היינו, היכן אנטנו נמצאים, לאן פנינו (ובאיזו מהירות), מה ההשלכות, ומה ניתן לעשות בהקשרים אלה. חלק גדול מהדעות הרווחות בנוגע לישראל פשוט אינן נכונות, בעוד שחלק מהפרדיגמות זקוקות להגדרה מחדש.

ישראל היא מדינה שופעת אנרגיה, חיוניות וידע בחזית הטכנולוגיה. זוהי מדינה צעירה השייכת לעולם מפותח הולך ומזדקן, עם עתיד שיכול להיות מזהיר מעבר לכל דמיון. זוהי גם מדינה המצויה על תוואי כלכלי-חברתי רב עשורי יציב מאוד שפשוט אינו בר קיימא בטווח הארוך – עם כל ההשלכות הקיומיות הנובעות מכך – אלא אם ישראל תנצל חלון הזדמנויות שהולך ונסגר במהירות כדי לשנות את התוואי כל עוד נותר זמן לעשות זאת.

אין זה מקרה שמדריך זה הוא פרסומו הראשון של מוסד שורש. הנושאים המפורטים כאן מספקים פרספקטיבה רחבה על רבים מאתגרי השורש העומדים בפני מדינת ישראל. צריך להיות ברור כי על אף שהתוואים יציבים במשך עשורים, הם אינם חקוקים בסלע כפי שהתמונות המוצגות כאן אינן גזירת גורל.

בדיוק כפי שמדיניות המשקפת עדיפויות לאומיות שונות גרמה לשינויים מהותיים בתוואי הכלכלי-חברתי של המדינה לפני עשורים, מדיניות המשקפת התעוררות לאומית יכולה – עדיין – להחזיר את ישראל לתוואי שלא רק יהיה בר קיימא, אלא גם יגשים את השאיפה היהודית להיות אור לגויים.

פרופסור דן בן-דוד

נשיא ומייסד
מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי

מוסד שורש

הגישה הנפוצה לקביעת מדיניות מתמקדת בטיפול סימפטומטי בעל אופקים קצרי טווח המבוסס על נתונים חלקיים, אנקדוטות ודעות רווחות שהן לעתים קרובות שגויות. פרדיגמת קביעת המדיניות חייבת לבצע תפנית יסודית לפרספקטיבה ארוכת טווח ואסטרטגיות מבוססות עובדות. ההתמקדות צריכה להיות בבעיות השורש העיקריות בתחומי יסוד כמו צמיחה, עוני, אי-שוויון, תעסוקה, חינוך ובריאות.

כפי שמרמז שמו של מוסד שורש, מטרה אחת של המוסד היא לבצע מחקר מקצועי באיכות גבוהה בסוגיות השורש המרכזיות בתחום הכלכלי-חברתי בפניהן ניצבת ישראל. מוסד שורש שם דגש על מחקרים אמפיריים תוך שימוש באמות מידה היסטוריות ובינלאומיות כדי לקבל פרספקטיבה מקיפה ככל האפשר. מטרה נוספת היא הפצה נרחבת של הממצאים וההמלצות בשפה ובתרשימים קלים להבנה על ידי מי שאינם אנשי מקצוע. הכוונה המשולבת של מטרת אלה היא להשפיע על השיח הציבורי ועל קביעת המדיניות כדי להניע את המדינה לתוואי כלכלי-חברתי בר-קיימא בעתיד.

מוסד שורש הוקם השנה על ידי כמה מהחוקרים האקדמיים המובילים של ישראל, מתחומים שונים במדעי החברה, באוניברסיטאות המחקר הטובות במדינה – צוות בעל ידע, מומחיות, ניסיון ויכולת להבין את התמונה המלאה ולהבחין בין סוגיות עיקריות ומשניות. גישה רב-תחומית זו מסייעת להבטיח כי מוסד שורש יישאר א-פוליטי ובלתי תלוי – מוסד מחקר שונה מהמודל הנפוץ יותר של מכונים שהם בעלי דעות ידועות.

בהתאם למדיניות מוסד שורש, הניתוח וההמלצות להלן הם של הכותב בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדותיהם של המוסד או חוקריו.

הקדשה

מהדורה פותחת זו של סדרת מדריכי שורש מוקדשת לגיוש ווסטון, איש החזון שעודד את הצוות שלנו להקים את מוסד שורש. גיוש אפשר לנו ליצור מוסד ייחודי שהינו בלתי תלוי לחלוטין בכל ארגון העוסק בקידום אג'נדה מסוימת או שידול כלשהו. הוא העניק לנו את התמיכה הראשונית, החיונית והנדיבה מאוד שאפשרה לנו להישאר יחד כצוות – רובנו עבדנו יחד במקום אחר במשך מספר שנים – על מנת שנוכל להמשיך במחקרי המדיניות שלנו שהיו בעלי השפעה ניכרת בשנים האחרונות. מוסד שורש לא היה קיים לולא גיוש ווסטון, ואנו חבים לו רבות על עזרתו.

תמיכה במוסד שורש

עתה שמוסד שורש קם ופועל, יכולתו להמשיך ולהתקדם תלויה באופן מוחלט בתמיכתם של אנשים פרטיים ושל ארגונים המבינים את החשיבות הטמונה בכך שיהיה בישראל מוסד מחקר עצמאי בעל שם בתחום המדיניות, עם משקל ציבורי מהסוג שקובעי מדיניות מכל רחבי הקשת הפוליטית מקשיבים לו ומצטטים את ממצאיו – מוסד המעניק ביסוס עובדתי מוצק ברמה המקצועית הגבוהה ביותר לכל מי שעתידה של ישראל חשוב לו. אם הנכם מאמינים שהחומר הכלול במדריך זה מהווה תרומה ייחודית וחשובה, אנא תמכו במוסד שורש על מנת להבטיח שנוכל להמשיך ולעשות את עבודתנו בשנים הבאות.

דוא"ל: info@shoresh.institute

אתר: <http://shoresh.institute>

תוכן העניינים

אשליות מפתות – ועובדות

- 1
- 2 צמיחה כלכלית מהירה בעשור האחרון
- 3 ...אבל פריון העבודה בישראל נמוך מבכל המדינות המפותחות הרלוונטיות
- 4 צמיחה איטית בפריון העבודה בארבעת העשורים האחרונים
- 5 צמיחה איטית בפריון הכולל בארבעת העשורים האחרונים
- 6 שיפורים בתעסוקה בשנים האחרונות
- 7 אבטלה נמוכה
- 8 ...אבל שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים נמוך מאוד
- 9 פער בתעסוקת גברים בין מדינות ה-G7 לבין ישראל
- 10 אי-השוויון בהכנסה הפנויה גבוה יותר בישראל מאשר בשאר העולם המפותח
- 10 גם ללא חרדים וערבים ישראלים, אי-השוויון בקרב יהודים שאינם חרדים הוא בין הגבוהים בעולם המפותח
- 11 פערי ההכנסה בתוך מעמד הביניים בישראל עלו לרמה הגבוהה ביותר בעולם המפותח
- 12 הצמיחה מועילה לעניים : גאות מגביהה את כל הספינות לאורך זמן בישראל
- 13 הצמיחה מועילה לעניים : גאות מגביהה את כל הספינות על פני מדינות
- 14 העוני רווח במיוחד בקרב חרדים ובקרב ערבים ישראלים
- 15 גם ללא חרדים וערבים ישראלים, ממדי העוני בקרב יהודים שאינם חרדים הם מהגבוהים בעולם המפותח

סוגיות שורש בחינוך ובתעסוקה

- 17
- 18 אנשים משכילים מקבלים שכר גבוה יותר ועובדים יותר
- 19 קבוצת הגברים החרדים הגדולה ביותר היא זו עם השכלה שאינה עולה על 8 שנות לימוד
- 20 ביקוש גובר למשכילים וירידה בתעסוקת הפחות משכילים

- 21 השכלה גבוהה יותר מובילה לשיעורי תעסוקה גבוהים יותר בקרב יהודים וערבים, גברים ונשים
- 22 השכלה גבוהה יותר מובילה להכנסה גבוהה יותר ולפערים גדולים יותר
- 23 פערי השכר נובעים בעיקר מפערי השכלה
- 24 לימודי 5 יחידות מתמטיקה מניבים שכר גבוה יותר בהמשך החיים
- 25 שיעור הולך ופוחת של ישראלים לומד 5 יחידות מתמטיקה
- 26 שיפור מסוים בהישגים הלימודיים בכיתות הנמוכות
- 27 ההישגים הלימודיים במקצועות הליבה הם בין הנמוכים בעולם המפותח
- 28 יכולות פתרון בעיות של התלמידים הן הנמוכות ביותר בעולם המפותח
- 29 אי-השוויון במקצועות הליבה הוא הגבוה ביותר בעולם המפותח
- 30 שיעור החרדים האמריקאים בעלי תארים אקדמיים כפול משיעור החרדים בישראל בעלי תארים אקדמיים
- 31 שיעור החרדים הישראלים בגילי העבודה העיקריים שרכשו תארים אקדמיים נמוך מאוד – ויציב

סוגיות שורש בתחומים נוספים

- 33 האוניברסיטאות בישראל – מהפך בעדיפויות הלאומיות בשנות השבעים
- 34 חמישית פחות חברי סגל בכיר באוניברסיטאות המובילות לעומת ארבעה עשורים קודם לכן
- 35 השקעות נמוכות בהון מובילות לפריון עבודה נמוך
- 36 יחסית מעט כלי רכב לנפש – אך כבישים מהצפופים ביותר ב-OECD
- 37 רכבות כאלטרנטיבה משמעותית – רק בחו"ל
- 39 ביורוקרטיה ורגולציה הופכות את ישראל לאחת המדינות המפותחות שהכי קשה לעשות בהן עסקים
- 40 בתי החולים בישראל – מהפך בעדיפויות הלאומיות לפני שלושה וחצי עשורים
- 41 מספר המיטות לנפש בבתי החולים הוא בין הנמוכים בעולם המפותח
- 42 שיעור הרופאים הקשישים הוא הגבוה ביותר בעולם המפותח – ועולה
- 43 מספר מסיימי בתי הספר לרפואה לנפש הוא הנמוך ביותר בעולם המפותח
- 44 מספר מסיימי בתי הספר לסייעוד לנפש הוא בין הנמוכים בעולם המפותח

מבט תקציבי

45	
46	ההוצאה הממשלתית יציבה לאורך עשורים
47	יחס חוב-תוצר נמוך
48	ההוצאה הממשלתית האזרחית בישראל (כלומר ללא הוצאות בטחון) היתה דומה ל-OECD במשך שני עשורים לפני שירדה בעשור האחרון
49	נטל מס נמוך יחסית
50	מסים עקיפים מהווים חלק משמעותי מנטל המס בישראל
51	מחצית מהאוכלוסייה אינה משלמת מס הכנסה בעוד ש-20% מהאוכלוסייה מממנים 89% מסך תקבולי מס ההכנסה
52	חלקם של שני העשירונים העליונים בסך תקבולי המדינה ממיסוי ישיר גבוה בהרבה בישראל לעומת ממוצע ה-OECD
53	היקף הכלכלה השחורה מהגבוהים בעולם המפותח
54	הכלכלה השחורה קטנה יותר במדינות עם חובת דיווח מס

מבט אל העתיד: ברירת המחדל הנוכחית

55	
56	כמחצית מהילדים במדינה מקבלים חינוך של עולם שלישי
57	שינויים משמעותיים צפויים במבנה העתידי של אוכלוסיית המדינה
58	עליה חדה בחלקם של הקשישים באוכלוסייה
59	השתתפות בכוח העבודה – לאן פנינו
60	שני תרחישים תקציביים לעתיד
61	ההשלכות על החוב העתידי
62	צמיחה עתידית נמוכה

חזון לעתיד: שינויים בעדיפויות הלאומיות

63

מעגל המדיניות הראשון: יצירת תמריצים ומתן כלים

64

א. הגברת התמריצים לעבוד ולהעסיק

• החלפת תמריצים לאי-עבודה בתמריצים לעבודה

• הקטנה ניכרת במספר העובדים הזרים

ב. מתן כלים ותנאים – חבילת תעסוקה מקיפה

• תכנית "הזדמנות שניה" להשלמת תיכון ואוניברסיטה

• הכשרה מקצועית בשיתוף המגזר העסקי

• מערכת השמה המתמרצת לפי הצלחת העובד

65

מעגל המדיניות השני: יצירת סביבה תומכת ומסייעת

כולל אך לא מוגבל ל:

א. יום לימודים ארוך ותכניות העשרה מסובסדות לילדים ולנוער אחר הצהריים

ב. שדרוג ניכר בתשתית התחבורה

67

מעגל המדיניות השלישי: תכנית אסטרטגית רב שנתית

כולל אך לא מוגבל ל:

א. הגברה משמעותית של השקיפות התקציבית

ב. רפורמה מבנית במערכתית החינוך

ג. אכיפה מוגברת של החוק על ידי שדרוג וייעול המשטרה ומערכת המשפט

73	ההזדמנות
74	אוניברסיטאות בחזית הידע
75	הוצאות על מחקר ופיתוח הגבוהות בעולם
76	מספר הפטנטים לנפש בישראל דומה למדינות ה-G7
77	השקעות ישירות זרות גבוהות ממדינות ה-G7
78	השקעות הון הסיכון בישראל בליגה משלהן
79	שתי מדינות במדינה אחת – ההחלטה שישראל צריכה לקבל
80	אומה שמאמינה בעצמה
81	סיכום
82	מקורות
85	חברי הנהלה וצוות
86	אודות הכותב

אשליות מפתות – ועובדות

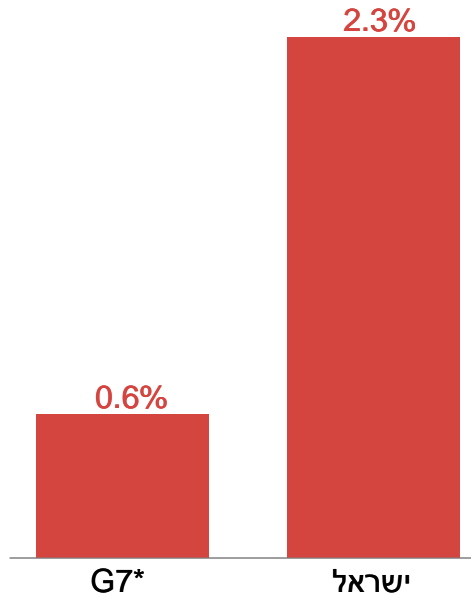
מבט שטחי על נתוני ישראל מהשנים האחרונות מספק תמונה טובה יחסית, המראה לעתים שיפורים – ויש בה גם פוטנציאל למסקנות מטעות. חלק מהסיבה לכך הוא העובדה שישראל והעולם המפותח עברו תקופות של מיתון קשה, אך בזמנים שונים. ישראל היתה בתנופת יציאה מהמיתון העמוק שלה כאשר ארה"ב ואירופה נכנסו למיתון שלהן. כדי לקבל מושג על מצבה האמיתי של ישראל, חשוב לקחת צעד אחורה מהתנודות המחזורית ולבחון את התמונה ארוכת הטווח הנובעת מהתוואים המאפיינים את המצב היציב של המדינה.

נוסף על כך, לישראל ישנם מאפיינים ייחודיים. מדובר במדינת מהגרים המורכבת מקבוצות אוכלוסייה גדולות השונות מאוד זו מזו, ובממדים שאינם נפוצים בשאר העולם המפותח. כתוצאה מכך, הסתכלות על ממוצעים לאומיים בישראל יכולה להיות בעייתית לפעמים, במיוחד אם זו אינה מלווה במבט מעמיק יותר על השונות הרבה מתחת לפני השטח. הסתכלויות שטחיות יוצרות לעתים קרובות דעות רווחות שגויות בנוגע לתופעות כלכליות וחברתיות, אשליות מפתות המשפיעות על השיח הכללי ועומדות בבסיס חלקים נרחבים מהמדיניות הציבורית. פרק זה מתמקד בסוגיות הקשורות לצמיחה כלכלית, תעסוקה, אי-שוויון ועוני, המציירות תמונה בסיסית של המשק והחברה בישראל. הוא מציג מספר ממצאים היוצרים הרבה מהדעות הרווחות, וכן כמה דוגמאות נוספות המסייעות ביצירת פרספקטיבה מלאה יותר.

צמיחה כלכלית מהירה בעשור האחרון

שינוי שנתי ממוצע בתמ"ג לנפש

2004-2014

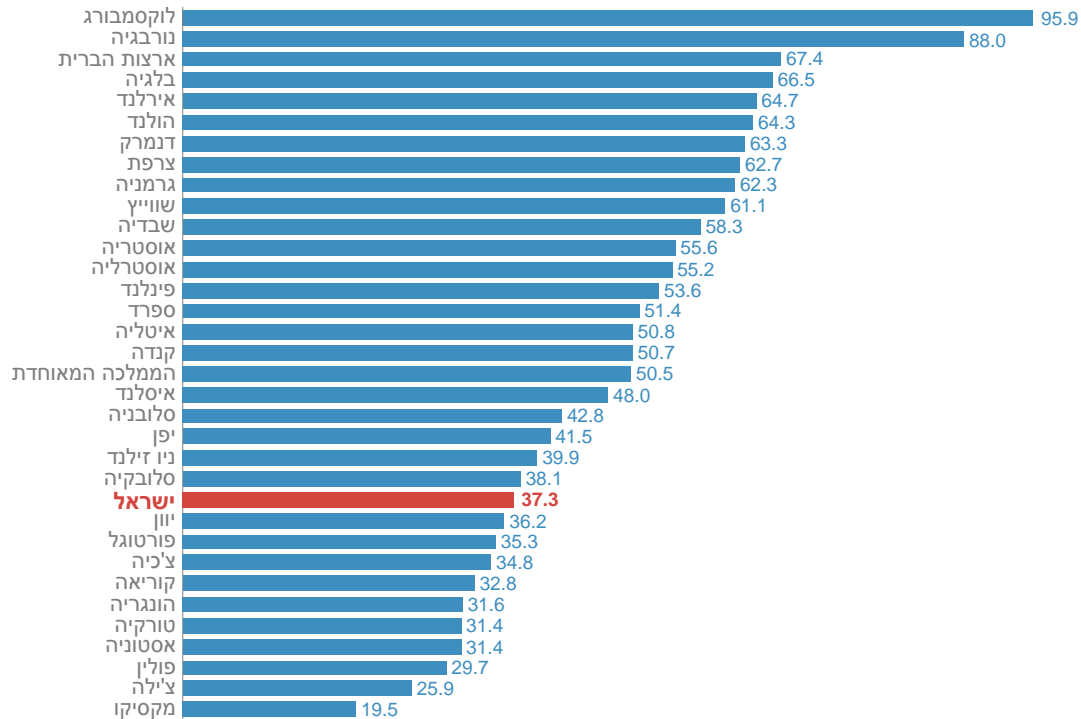
* מדינות ה-G7: ארה"ב, קנדה, הממלכה המאוחדת, גרמניה, צרפת, איטליה ויפן

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב נתונים: OECD

רמת החיים נמדדת בדרך כלל על ידי תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) לנפש – כלומר, הנתח הממוצע מהתוצר המיוצר על ידי אדם אחד. מבט על הצמיחה הכלכלית במהלך העשור האחרון יכול להטעות מכיוון שתקופות המיתון החמורות ביותר שפגעו בישראל ובמדינות ה-G7 בעשורים האחרונים התרחשו בזמנים שונים. המשק הישראלי הגיע לתחתית ב-2003 לאחר מספר שנים של התקפות טרור קשות באינתיפאדה השנייה. מחצית עשור לאחר מכן (בשנים 2008-2009), כשכלכלת ישראל היתה בשלבי התאוששות, צנחו המדינות המפותחות המרכזיות למיתון הקשה ביותר שלהן מאז שנות השלושים. כתוצאה מכך, אין זה מפתיע כי בעשור האחרון צמחה ישראל בקצב מהיר בהרבה מאשר מדינות שעדיין לא יצאו באופן מלא מהמיתון הגדול שלהן.

... אבל פריון העבודה בישראל נמוך מבכל המדינות המפותחות הרלוונטיות

פריון העבודה במדינות מפותחות, 2014

בעוד שהתמ"ג לנפש משקף את הכמות הממוצעת שמייצר אדם בכל מדינה, מדד זה פחות שימושי כדי להבין כמה מיוצר על ידי אלה שמועסקים בפועל. את בעיית היסוד של ישראל בהקשר זה ניתן לראות במדד מדויק הרבה יותר, תמ"ג לשעת עבודה, שמקבל את השם "פריון עבודה". פריון הוא הגורם המרכזי המשפיע על גובהו ושיפועו של תוואי הצמיחה הכלכלית ארוך הטווח של מדינה.

פריון העבודה הוא גם גורם מפתח בקביעת שכר. אם הכמות הממוצעת המיוצרת בשעה על ידי ישראלי נמוכה, הרי שהשכר הממוצע לשעה שיקבל אותו עובד יהיה נמוך אף הוא. כתוצאה מכך, עקב הפריון הנמוך שלהם, נאלצים הישראלים לעבוד הרבה יותר שעות על מנת "לגמור את החודש" – ובממוצע, הם אכן עובדים הרבה יותר מאשר במרבית המדינות המפותחות.

* תמ"ג לשעת עבודה ב-34 מדינות OECD, בדולרים שוטפים לפי יחס כח קניה

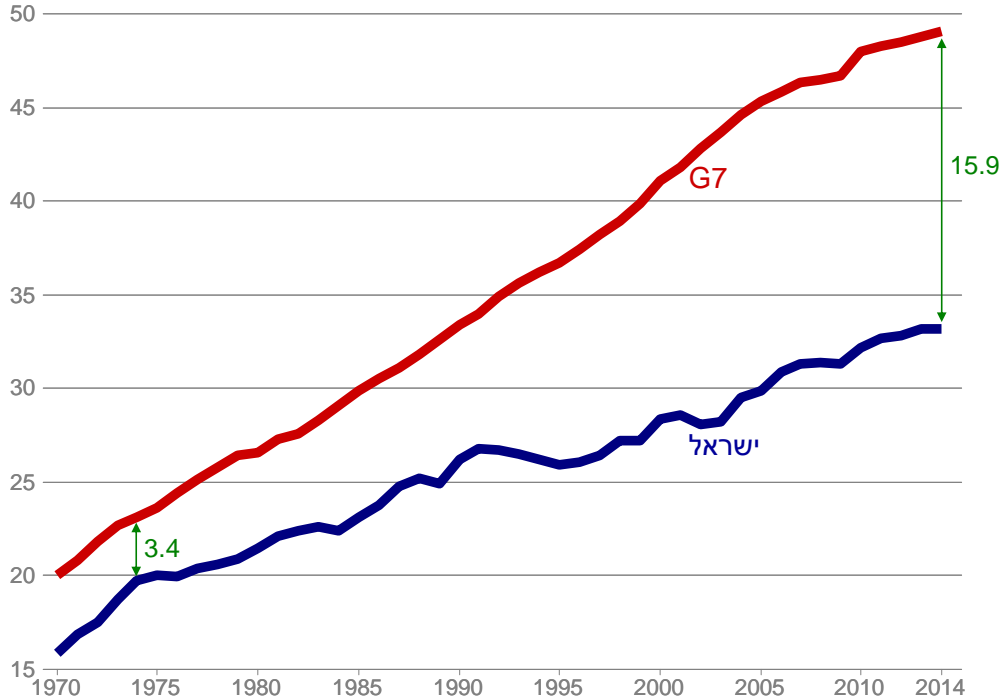
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: מה-OECD

צמיחה איטית בפריון העבודה בארבעת העשורים האחרונים

פריון עבודה

תמ"ג לשעת עבודה, 1970-2014

* בדולרים של 2005 לפי יחס כח קניה

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
עיבוד נתוני ה-OECD, הלמ"ס ובנק ישראל

פריון העבודה בישראל אינו רק נמוך, הוא הולך ונסוג יותר ויותר – במונחים יחסיים – מהמדינות המובילות בעולם מאז אמצע שנות השבעים. למעשה, ישראל היא סיפור של שתי מדינות במדינה אחת. חלק אחד של ישראל נמצא במעטפת הידע העולמית – האוניברסיטאות, ההיי טק, הרפואה וכן הלאה – אך חלק גדול, וגדל, של האוכלוסיה אינו מקבל את הכלים או את התנאים הדרושים לעבוד במשק גלובלי, מודרני ותחרותי. החלק הזה של המדינה הוא כמו משקולת עצומה על כתפיו של החלק האחר, משקולת שהופכת לכבדה יותר ויותר עם הזמן.

ככל שגדל הפער בין מה שישראלים מיומנים ומשכילים יכולים להשתכר בחו"ל לבין מה שהם מקבלים בארץ, כך יחצה הסף האישי של יותר ישראלים. עם הזמן, יהיה זה יותר ויותר קל – במיוחד עבור הצעירים – להחליט בין עזיבה לבין הישארות והשתכרות מתחת לפוטנציאל שלהם, ונשיאת נטל גדל והולך.

מאז אמצע שנות השבעים, הפער בין המדינות המובילות לבין ישראל גדל כמעט פי חמישה. התוואי של ארבעת העשורים האחרונים לא יהיה בר קיימא במשך ארבעה עשורים נוספים – עם כל המשתמע מכך לגבי עתידה של ישראל.

צמיחה איטית בפריון הכולל בארבעת העשורים האחרונים

שינויים שנתיים בפריון הכולל של המגזר העסקי

1961-2014

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: בנק ישראל

פריון העבודה הנמוך בישראל מתפרש על פני מגזרי המשק השונים. הפריון הכולל (חלקה של צמיחת התוצר הנובע משיפורים טכנולוגיים לעומת גידול בכמות העבודה או בהון הפיזי) במגזר העסקי גדל אף הוא בקצב איטי.

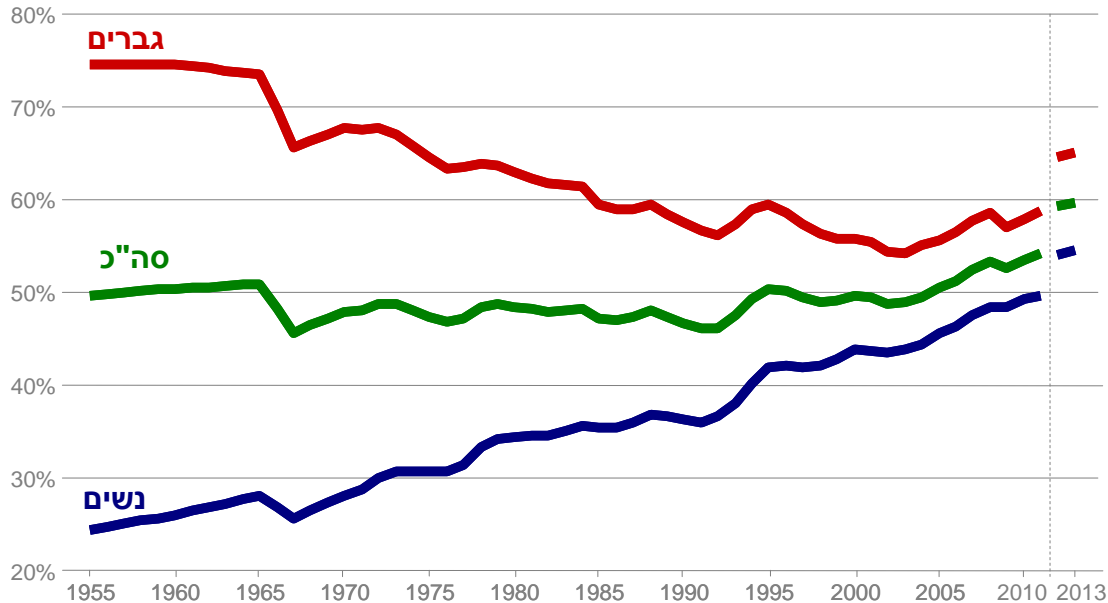
בעוד שניתן לייחס חלק גדול מהצמיחה המהירה בפריון הישראלי בתקופה שלפני מלחמת יום הכיפורים לתהליך של צמצום פערים משאר העולם המפותח, הרי שהעשורים שבאו לאחר מכן התאפיינו בשיעורים נמוכים במיוחד של צמיחה בפריון הכולל.

בעיית הצמיחה הנמוכה בפריון אינה קיימת רק בהשוואה למדינות מפותחות אחרות היום. היא גם קיימת בהשוואה לישראל עצמה בעשורים הראשונים לקיומה. בשנים המוקדמות הללו, הקדישה המדינה חלק גדול ממשאביה המצומצמים לבניית תשתיות הכרחיות של הון אנושי ופיזי. כפי שניתן לראות בעמודים הבאים, העדיפויות הלאומיות בעשורים הראשונים אינן העדיפויות הלאומיות בעשורים האחרונים.

שיפורים בתעסוקה בשנים האחרונות

שיעורי תעסוקה, 1955-2013

בני 15 ומעלה*

כמו בשאר העולם המפותח, המגמה הכללית בשיעורי התעסוקה במחצית המאה האחרונה היתה שלילית בקרב הגברים וחיובית בקרב הנשים. עד לפני כעשור, הירידה בתעסוקת הגברים התקזזה, פחות או יותר, על ידי העליה בתעסוקת הנשים (בעיקר עקב חלקן הגובר של נשים משכילות באוכלוסיה), כך ששיעורי התעסוקה הכלליים נותרו יציבים יחסית. בעשור האחרון חל שיפור כולל בתחום התעסוקה. התמקדות בכלל האוכלוסיה בגיל העבודה (מגיל 15 ומעלה) כפי שנעשה כאן, נוטה להסוות כמה פרטים רלוונטיים יותר הקשורים למבוגרים בגילי העבודה העיקריים (כלומר אנשים שהשלימו לימודים פורמליים – כולל לימודים אקדמיים – וטרם הגיעו לגיל הפרישה). נוסף על כך, הבחינה כאן אינה מטילה אור השוואתי על ישראל מול מדינות מפותחות אחרות.

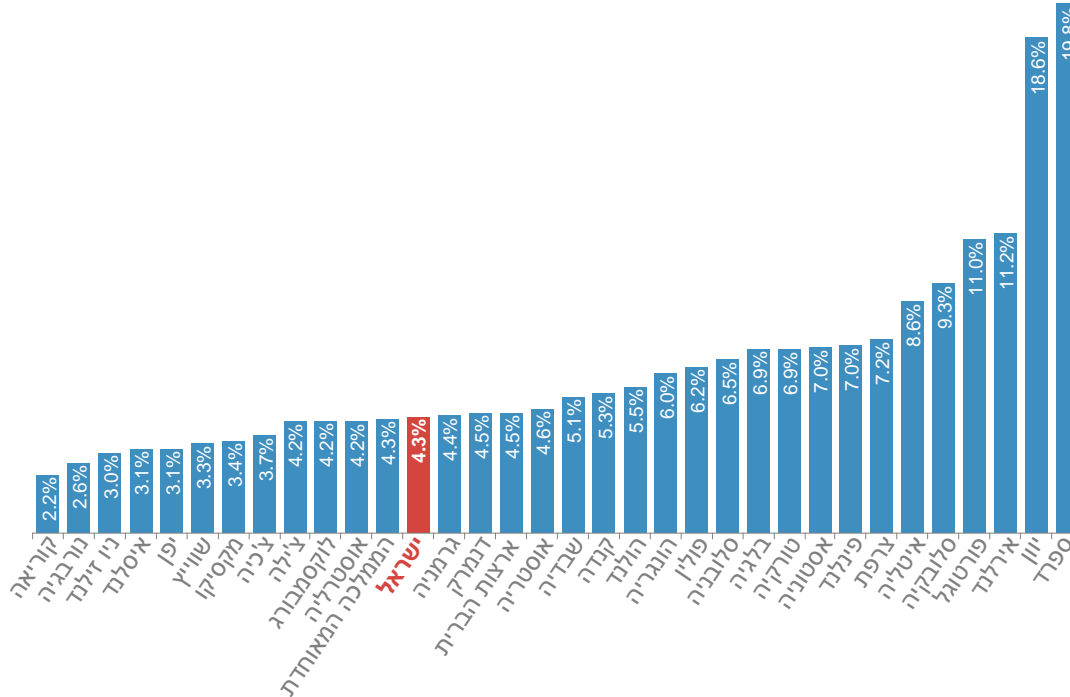
* בשנת 2012 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ערכה שינויים משמעותיים בשיטת הדגימה של סקרי כח אדם

מקור: דן בן-דוד ואורן תירוש, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

אבטלה נמוכה

שיעורי אבטלה בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים (35-54)

בכל 34 מדינות ה-OECD, 2014

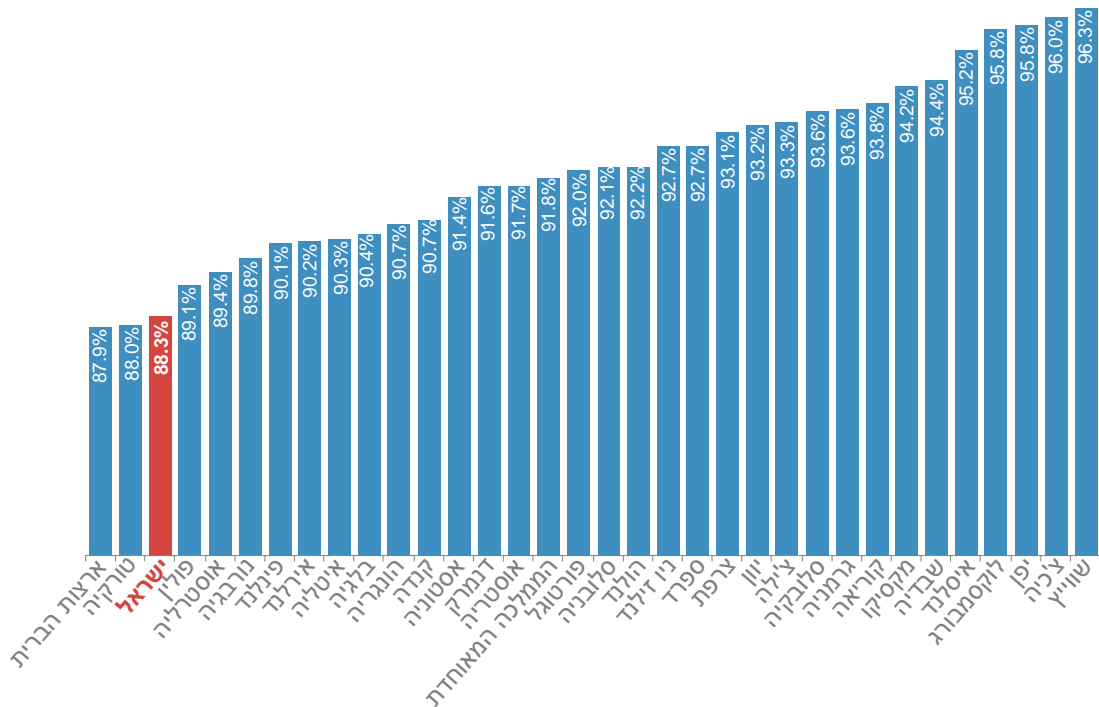
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

ב-2014 עמד שיעור האבטלה בישראל על 5.9% והיה מהנמוכים בעולם המפותח. בקרב נשים בגילי העבודה העיקריים הוא היה אף נמוך יותר (4.6%), ובקרב גברים בגילי העבודה העיקריים נמוך אף יותר מכך (4.3%). עם זאת, תמונה זו מטעה מעט כאשר נערכת השוואה מול מדינות מפותחות אחרות – ולא רק בגלל שרבות ממדינות אלה לא יצאו עדיין מהמשבר העמוק ביותר אליו נקלעו מאז "השפל הגדול". שיעורי האבטלה מודדים את חלקם של מי שאינם מצליחים למצוא תעסוקה מתוך כלל מחפשי העבודה – כלומר מתוך אלה המשתתפים בכוח העבודה – ולא מתוך כלל קבוצת הגיל, מה שמניב תמונה שונה מאוד.

... אבל שיעור ההשתתפות בכוח העבודה בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים נמוך מאוד

שיעורי השתתפות בכח העבודה בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים (35-54)

בכל 34 מדינות ה-OECD, 2014

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

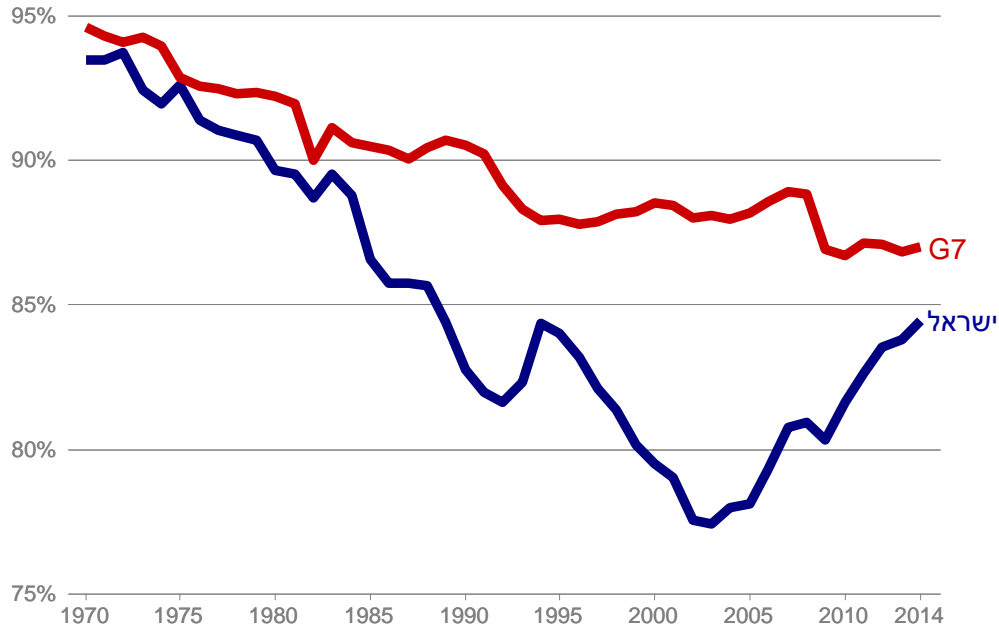
בעוד שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה בקרב נשים בישראל בגילי העבודה העיקריים זהים כמעט לממוצע ה-OECD, הם נמוכים מאוד בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים. שיעור הגברים הישראליים בגילי 35-54 השייכים לכוח העבודה נמצא במקום השלישי מלמטה מתוך כל מדינות ה-OECD.¹

¹ ההתמקדות בגילי העבודה העיקריים 35-54 לעומת קבוצת הגיל המסורתית יותר של 25-54 נובעת מהעובדה שישראלים נדרשים לשרת מספר שנים בצבא, דבר המעכב את לימודיהם האקדמיים ואת הצטרפותם לכוח העבודה.

פער בתעסוקת גברים בין מדינות ה-G7 לבין ישראל

שיעורי התעסוקה בקרב גברים בגילי העבודה העיקריים (35-54)

1970-2014

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: למ"ס ו-OECD

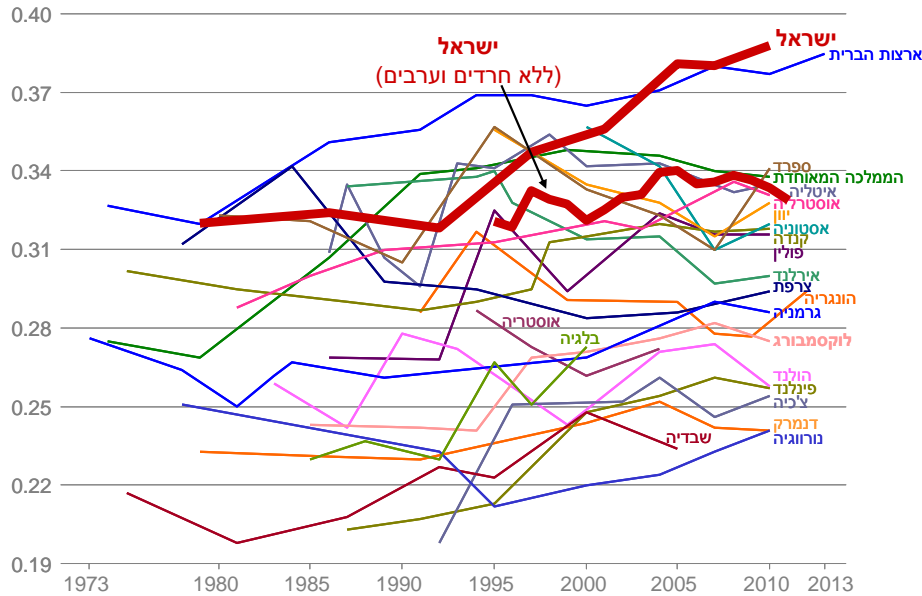
שיעורי התעסוקה מהווים את השורה התחתונה בנוגע לתעסוקת מבוגרים בגילי העבודה העיקריים, מכיוון שהם מתמקדים בשיעור המועסקים מבין כלל המבוגרים – בין אם הם מחפשים עבודה ובין אם לאו. מאז 1970, עלו שיעורי התעסוקה בקרב נשים בגילים 35-54 הן במדינות ה-G7 והן בישראל – במידה רבה יותר בישראל – כך שב-2014 הם עמדו על 74% בישראל כמו גם במוצע מדינות ה-G7. המצב שונה למדי בקרב הגברים.

שיעורי התעסוקה בקרב גברים בגילים 35-54 פחתו מאד בישראל ביחס למוצע ב-G7 מאז 1970. למרות שישראל העבירה את העשור האחרון ביציאה מהמיתון הקשה ביותר שלה מאז שנות השבעים, ולמרות שמדינות ה-G7 עדיין לא יצאו מהמשבר העמוק ביותר שחוו מאז "השפל הגדול", פער התעסוקה בין ה-G7 לבין ישראל ב-2014 היה גדול בהרבה מפער התעסוקה לפני ארבעה עשורים.

אי-השוויון בהכנסה הפנויה גבוה יותר בישראל מאשר בשאר העולם המפותח

אי שוויון בהכנסות ב-23 מדינות OECD, 1973-2013

מדד הג'יני בהכנסות פנויות*

* מדד הג'יני מבוסס על משקלות של יחידים

מקור: דן בן-דוד ושרית מנחם כרמי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: Luxembourg Income Study והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הסיפור של שתי מדינות במדינה אחת המכביד על פרוץ היצור בישראל מזה עשורים בולט עוד יותר כשהדגש עובר לאי-שוויון בהכנסות. אי-השוויון בהכנסות שוק בישראל (כלומר, ההכנסות לפני ניכוי מסים והוספת תשלומי העברה) נמצא בירידה במהלך העשור האחרון, כשהמדינה הלכה ויצאה מהמיתון החריף בתקופת האינתיפאדה. למרות הירידה בשנים האחרונות, אי-השוויון בהכנסות שוק בכל זאת נמצא על תוואי ארוך טווח שהינו גבוה משמעותית כיום בהשוואה לסוף שנות השבעים. ישראל משתייכת לקבוצה של מדינות OECD בעלות שיעור דומה פחות או יותר של אי-שוויון בהכנסות השוק – מעט מתחת למדינות הכי פחות שוויוניות, הונגריה ואירלנד.

מצד שני, אי-השוויון בהכנסות הפנויות (כלומר, לאחר תשלום מסים וקבלת תשלומי העברה) עלה בהתמדה בישראל והוא מאפיל על אי-השוויון בהכנסות פנויות בכל שאר המדינות המפותחות.

גם ללא חרדים וערבים ישראלים, אי-השוויון בקרב יהודים שאינם חרדים הוא בין הגבוהים בעולם המפותח

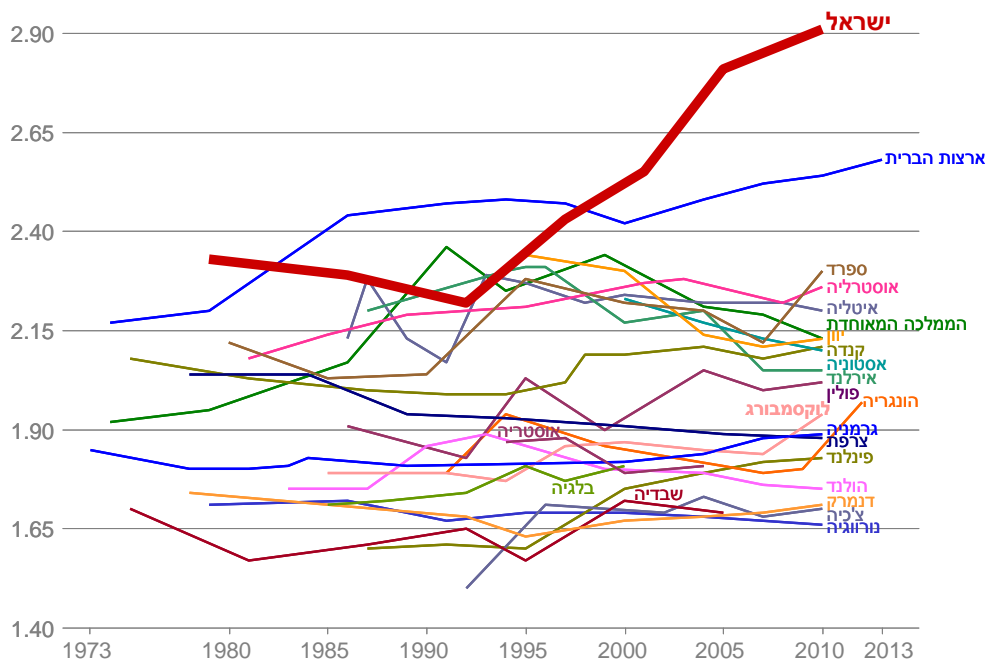
ניתן לייחס הרבה מהגידול באי-השוויון בהכנסות בישראל בשני העשורים האחרונים לגידול בעוני בקרב שתי קבוצות שחלקן באוכלוסיה גדול מאוד (וגדל): חרדים וערבים ישראלים. עם זאת, תהיה זו טעות להניח כי לא קיימת בעיה של אי-שוויון בקרב שאר האוכלוסיה בישראל.

למעשה, בניגוד לדעה הרווחת, גם לאחר הוצאת שתי קבוצות האוכלוסיה הללו מהמדגם, אי-השוויון בהכנסות שנותר בקרב אוכלוסית היהודים שאינם חרדים הינו בין הגבוהים בעולם המפותח.

פערי ההכנסה בתוך מעמד הביניים בישראל עלו לרמה הגבוהה ביותר בעולם המפותח

אי שוויון בהכנסות מעמד הביניים ב-23 מדינות OECD, 1973-2013

יחס הכנסות פנויות בין האחוזון ה-75 לבין האחוזון ה-25*

* מבוסס על משקלות של יחידים

מקור: דן בן-דוד ושרית מנחם כרמי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: Luxembourg Income Study

עומקו של אי-השוויון בישראל בא לידי ביטוי גם כאשר מתמקדים במעמד הביניים. בעוד שלא קיימת הגדרה פורמלית ל-"מעמד הביניים", ניתן להתייחס למדגם שאינו כולל את 25 האחוזים העניים ביותר ואת 25 האחוזים העשירים ביותר באוכלוסייה. היחס בין ההכנסה הפנויה של אדם באחוזון ה-75 לבין ההכנסה הפנויה של אדם באחוזון ה-25 נע בעולם המפותח, מלבד ארה"ב וישראל, בין 1.5 ל-2.3.

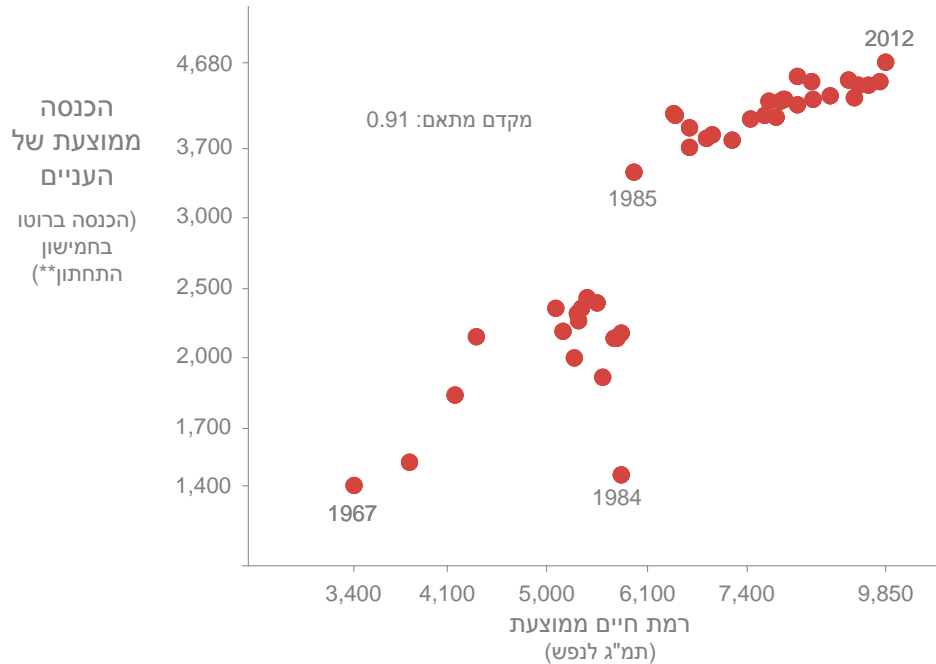
בארה"ב, הכנסתו של מי שנמצא באחוזון ה-75 היא יותר מפעמיים וחצי הכנסתו של מי שנמצא באחוזון ה-25. בשני העשורים האחרונים, עלה היחס בין אחוזון ה-75 לאחוזון ה-25 בישראל למקום הגבוה ביותר בעולם המפותח, והגיע ל-2.9 על פי הנתונים האחרונים.

השורה התחתונה היא שללא תלות במדד אי השוויון שבו משתמשים, הדעה הרווחת בישראל כי אי הכללת חרדים וערבים ישראלים במדגם תוביל להתפוגגות אי-השוויון הגבוה פשוט אינה נכונה. התופעה היא רחבת היקף ומקיפה את כל חלקי החברה בישראל.

הצמיחה מועילה לעניים: גאות מגביהה את כל הספינות לאורך זמן בישראל

רמת חיים במדינה ורמת חיים של העניים*

ישראל, 1967–2012

מדדי עוני שונים עשויים להניב מסקנות שונות בנוגע להיקף הבעיה. חשוב להבדיל בין עוני במונחים מוחלטים (רמת ההכנסה בפועל של אדם או משק בית) לבין עוני במונחים יחסיים (כלומר בהשוואה לאחרים באותה מדינה).

בניגוד לאמונתם של רבים, צמיחה כלכלית נוטה להועיל לעניים. בעוד שהיא לא בהכרח תשנה את מיקומם היחסי בסולם ההכנסות הלאומי, צמיחה כלכלית מעלה את רמת החיים של העניים. הקשר בין רמת החיים הכללית בישראל לבין ההכנסה הממוצעת של החמישון התחתון בסולם ההכנסות (כלומר, 20 האחוזים העניים ביותר) היה חזק מאוד בשנים 1967 עד 2012. מקדם מתאם בין רמת החיים הארצית לבין רמת החיים של העניים היה 0.91 (הערך הגבוה ביותר של מדד זה הוא 1 במקרה של מתאם מושלם). שנה יוצאת דופן היתה 1984, כאשר האינפלציה בישראל הגיעה לשיא של 450%, לפני יישום תכנית הייצוב ב-1985. ככל שישיראל צמחה ונעשתה עשירה יותר, כך השתפר מצבם הכלכלי המוחלט של העניים.

* בש"ח של 2010 במונחים חודשיים לפי סרגל לוגריתמי

** רמת חיים ממוצעת של משק בית בחמישון התחתון (עירוניים בלבד עד 1996)

מקור: דן בן-דוד, רבעון לכלכלה, 2003 (מעודכן)

עיבוד נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

הצמיחה מועילה לעניים: גאות מגביהה את כל הספינות על פני מדינות

רמת חיים במדינה ורמת חיים של העניים*

30 מדינות OECD, 209 תצפיות בשנים 1990-2012

הקשר בין רמת החיים הארצית לבין הכנסתם של העניים קיים בבירור גם בהשוואות בינלאומיות. בעוד שאמור להיות ברור למדי כי הכנסתו של עני במדינה מפותחת גבוהה יותר מהכנסת עני במדינה מתפתחת, הרי שעובדה בסיסית זו ממשכה להתקיים גם בהשוואה שנעשית בתוך העולם המפותח. ככלל, ככל שרמת ההכנסה במדינת OECD גבוהה יותר, כך תהיה גבוהה יותר הכנסתם של העניים באותה מדינה (מקדם מתאם של 0.90 בהשוואה בין מדינות. זהה כמעט לזה שמאפיין את ישראל על פני זמן).

* בדולרים של 2011 לפי יחס כח קניה בסרגל לוגריתמי

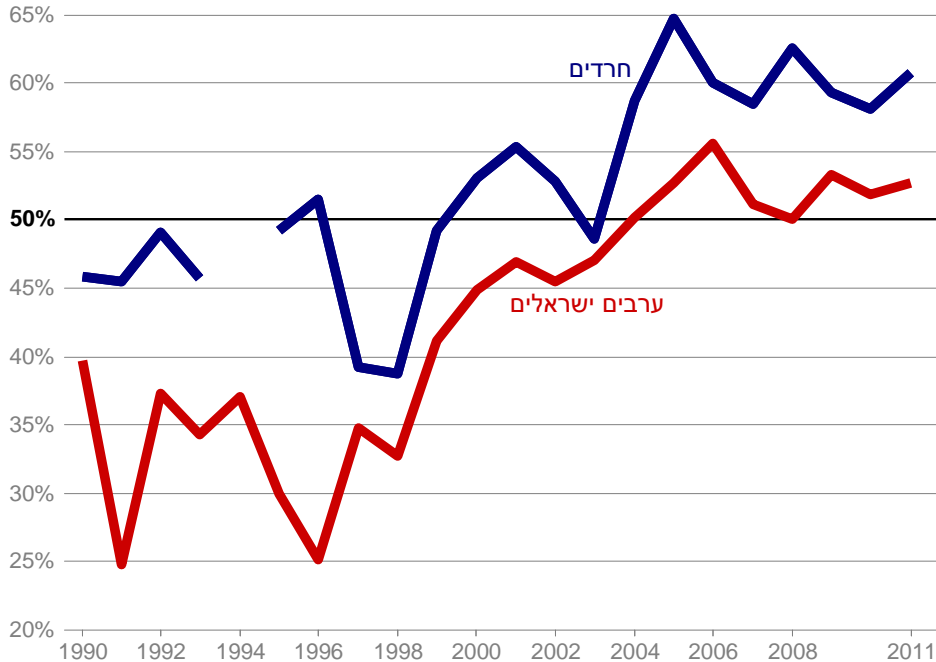
** הכנסה ממוצעת בחמישון התחתון לפי Dollar-Kraay (2011): חלקו של החמישון כפול התוצר לנפש חלקי 0.2

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב נתונים: הבנק העולמי

העוני רווח במיוחד בקרב חרדים ובקרב ערבים ישראלים

שיעור העוני בקרב חרדים וערבים-ישראלים

בהכנסות פנויות*, 1990-2011

* מבוסס על משקלות של יחידים

מקור: דן בן-דוד ומוטי ציטריק, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

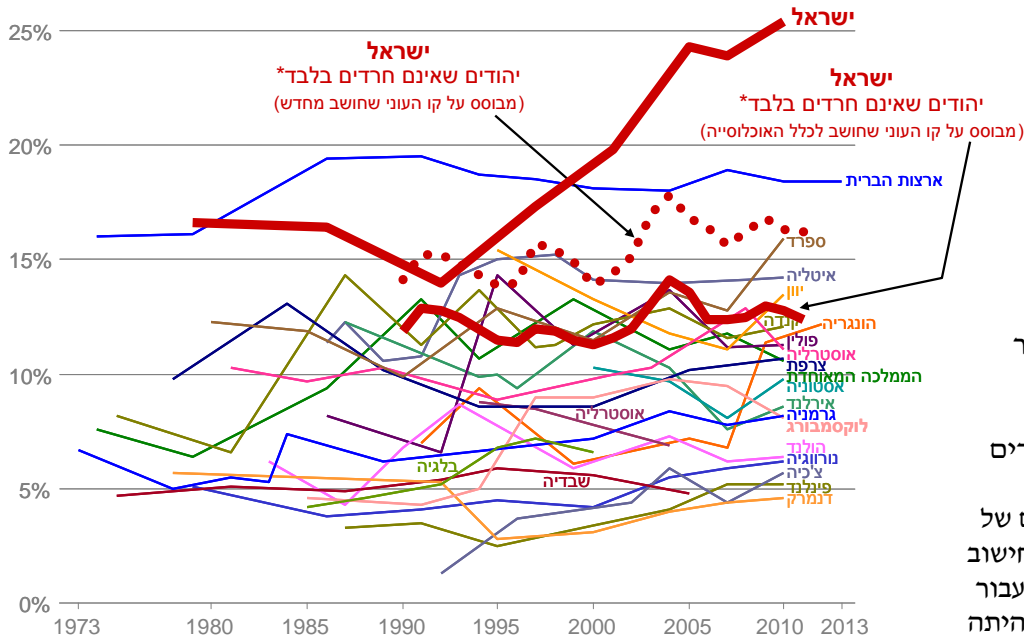
למרות שרמת החיים של העניים עולה עם הצמיחה הכלכלית של המדינה, עוני יכול עדיין להפוך לבעיה הולכת וגוברת. הסיבה לסתירה לכאורה נובעת מההבדלים בין המושגים של עוני מוחלט ועוני יחסי. מרבית המדינות המפותחות מודדות עוני במונחים יחסיים. בישראל, קו העוני הוא 50% מההכנסה החציונית של המדינה. כשמשק צומח, ההכנסה החציונית במדינה עולה, ועמה קו העוני, דבר העשוי להותיר אחוז גדול או קטן יותר מהאוכלוסיה מתחתיו. ניתן למדוד עוני של משקי בית או של יחידים. בישראל, שיעורי העוני גבוהים יותר בקרב יחידים לעומת משקי בית בגלל שיעור גבוה של משפחות גדולות מאוד בקרב העניים.

שתי קבוצות אוכלוסיה עם משפחות גדולות במיוחד הן הערבים הישראלים והחרדים. במהלך מרבית שנות התשעים, נעו שיעורי העוני סביב שליש בקרב הערבים הישראלים וקרוב למחצית בקרב החרדים. בין סוף שנות התשעים ואמצע העשור האחרון, עלו באופן ניכר שיעורי העוני בשתי הקבוצות והתייצבו בשנים האחרונות על כ-52% בקרב הערבים ו-60% בקרב החרדים. במלים אחרות, מרבית המשתתיים לשתי הקבוצות הגדולות הללו – קבוצות שחלקן היחסי באוכלוסיה ממשיך לגדול – נמצאים מתחת לקו העוני.

גם ללא חרדים וערבים ישראלים, ממדי העוני בקרב יהודים שאינם חרדים הם מהגבוהים בעולם המפותח

אחוז היחידים מתחת לקו העוני

בהכנסות פנויות, 23 מדינות OECD, 1973-2013

* אין תצפית עבור 1994
 ** קו העוני חושב מחדש עבור יהודים שאינם חרדים
 מקור: דן בן-דוד ושרית מנחם כרמי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי ותנוים: Luxembourg Income Study והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

שיעורי העוני בקרב יחידים על בסיס הכנסות שוק עלו מ-21% ב-1979 ל-33% ב-2010, עם ירידה קלה בשנים האחרונות, מה שהותיר את המדינה במרכז הדרוג של מדינות ה-OECD. לעומת זאת, במונחי ההכנסה הפנויה, שיעור הישראלים הנמצאים מתחת לקו העוני היה אחד מהשניים הגבוהים ביותר ב-OECD מתחילת מדגם ה-Luxembourg Income Study (LIS) עם זאת, הוא עלה בחדות מאז אמצע שנות התשעים. כיום נמצא שיעור העוני בישראל הרבה מעל שאר 22 מדינות ה-OECD המפותחות במדגם ה-LIS. העליה הניכרת בחלקם של החרדים והערבים הישראלים הנמצאים מתחת לקו העוני היא הסיבה העיקרית לגידול בעוני ברמה הלאומית.

כתוצאה מכך, חשים ישראלים רבים כי העוני בקרב שאר האוכלוסיה – יהודים שאינם חרדים, שהם חלק הארי של האוכלוסיה הישראלית – אינו בעיה חמורה. העובדות בפועל סותרות דעה רווחת זו. שיעורי העוני בקרב יהודים שאינם חרדים הם מהגבוהים בעולם המפותח.

מכיוון שקווי עוני הם מדדים יחסיים, הרי שאי הכללתם של החרדים והערבים הישראלים במדגם אמורה לשנות גם את החישוב של קו העוני. למעשה, כאשר מחשבים מחדש את קו העוני רק עבור האוכלוסיה היהודית שאינה חרדית, מסתבר כי אם קבוצה זו היתה מדינה נפרדת, שיעור העוני בה היה במקום השני בעולם המפותח. לסיכום, בעיית העוני בישראל רחבה בהרבה ממה שמרבית הישראלים נוטים להאמין. לכן, יש לטפל בה בקנה מידה לאומי החייב לכלול את החרדים ואת הערבים הישראלים – אך לא רק אותם.

² השוואות ההכנסה בין מדינות של ה-Luxembourg Income Study (LIS) הינן ככל הנראה המדויקות ביותר הקיימות.

סוגיות שורש בחינוך ובתעסוקה

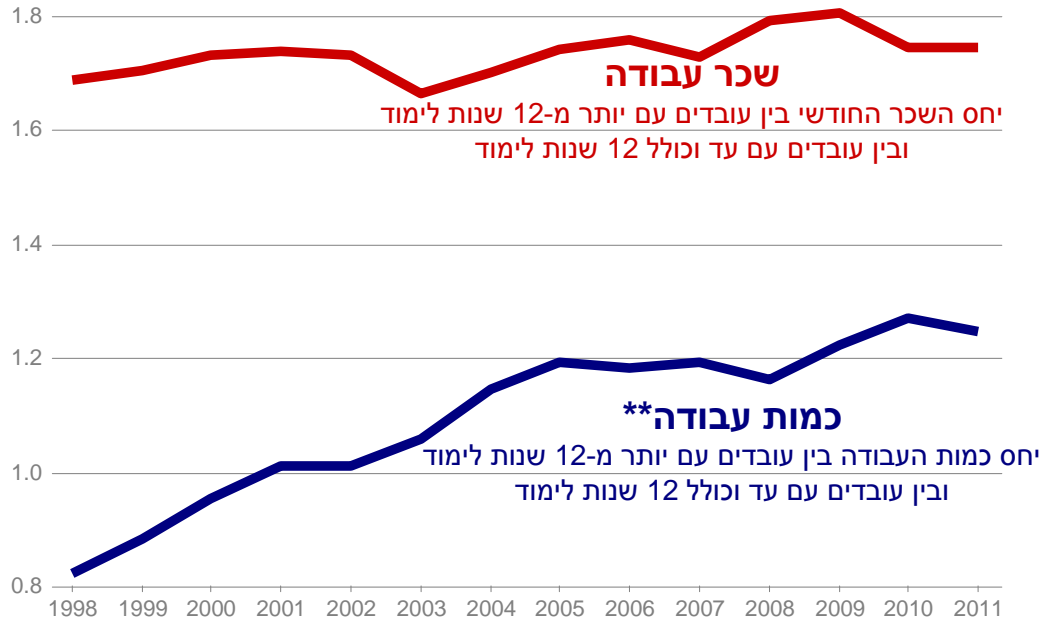
הדעה הרווחת גורסת כי מדינות חייבות למצוא איזון בין מדיניות המתמקדת בצמצום העוני לבין מדיניות המתמקדת בהגברת הצמיחה הכלכלית. ההיגיון העומד מאחורי דעה זו נובע מהדגש הנפוץ על טיפול סימפטומטי בבעיות אלה. כלומר, ניתן לצמצם את העוני על ידי הגברת תשלומי רווחה, המחייבים מסים גבוהים יותר שמפחיתים את התמריץ לעבוד ולהשקיע – מה שבסופו של דבר פוגע בצמיחה הכלכלית. רשת בטחון חברתית המספקת סיוע לאלה הזקוקים לו היא אחד מסימני ההיכר החשובים של חברה מודרנית. אך יש להבחין בין טיפול סימפטומטי מסוג זה לבין טיפול שורש בבעיות.

שורש בעיית העוני בישראל קשור באופן הדוק לבעיית הפריון של המדינה. בבסיסו של תוואי הפריון ארוך הטווח עליו נמצאת ישראל – תוואי שאינו בר קיימא – נמצאות תשתיות רעועות, החל מתשתית ההון האנושי (חינוך) דרך תשתית ההון הפיזי ועד לתשתית הביורוקרטית. סביר להניח שהחשוב מכל הוא מצבה הבלתי הולם של תשתית ההון האנושי בישראל. לצד כמה מהאוניברסיטאות הטובות בעולם ומגזר היי טק מהחדשניים ביותר, קיימת מערכת חינוך יסודית ועל-יסודית לקויה מאוד.

אנשים משכילים מקבלים שכר גבוה יותר ועובדים יותר

שינויים בשכר ובכמות עבודה

בקרב עובדים משכילים לעומת אחרים, 1998-2011

ככל שהמשק מתפתח, תהליך הצמיחה הכלכלית גורם לגידול מתמשך בביקוש לעובדים משכילים ומיומנים – ובדיוק ההיפך מכך לעובדים שאינם משכילים ומיומנים.

שכרם של עובדים בישראל עם יותר מ-12 שנות לימוד עלה יותר משכרם של עובדים עם 12 שנות לימוד ומטה. כמו כן, כמות העבודה המתבצעת על ידי עובדים ישראלים עם יותר מ-12 שנות לימוד עלתה יותר מכמות עבודתם של העובדים עם 12 שנות לימוד ומטה.

העובדה שגם השכר היחסי וגם כמות העבודה היחסית עלו נותן אינדיקציה לתנועה כלפי מעלה וימינה לאורך עקומת ההיצע – מה שנגרם על ידי עליה גדולה יותר בביקוש לעובדים משכילים מאשר בהיצע שלהם.

* שכירים במשרה מלאה

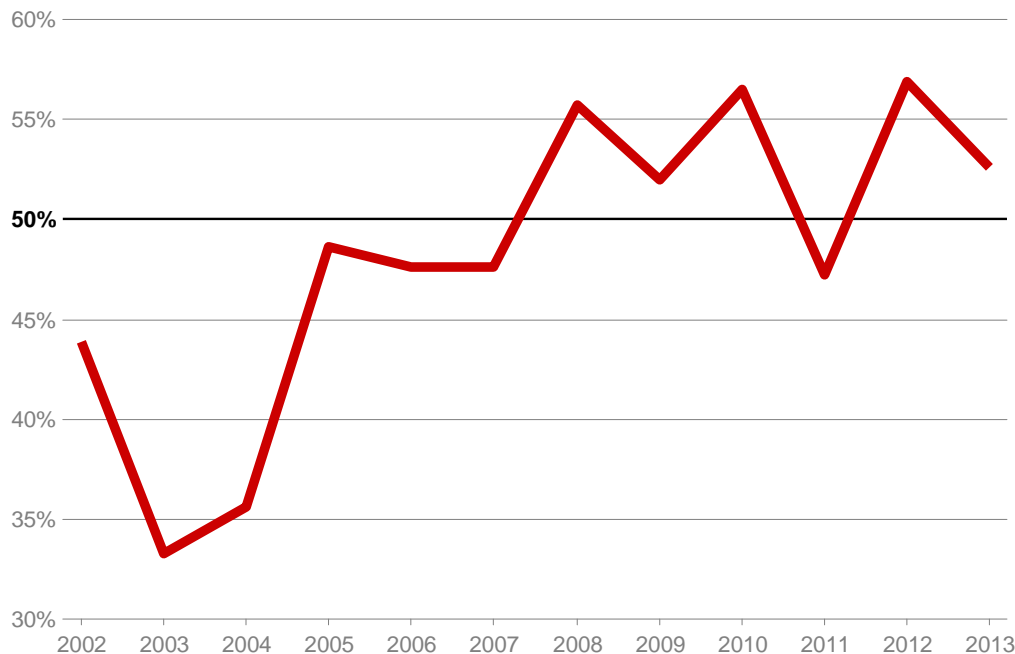
** סך שעות העבודה השנתיות

מקור: איל קמחי, מוטי ציטרין ואורן תירוש, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

קבוצת הגברים החרדים הגדולה ביותר היא זו עם השכלה שאינה עולה על 8 שנות לימוד

שיעור הגברים החרדים עם לא יותר מ-8 שנות לימוד

2002-2013

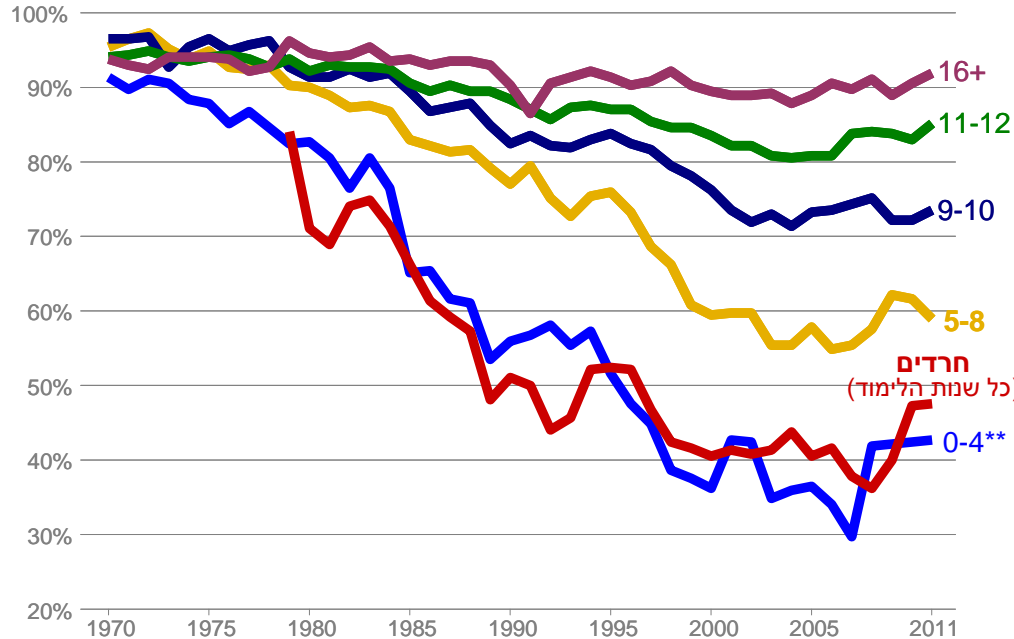
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

לאור השפעת ההשכלה על התעסוקה והשכר, הממצאים בנוגע לגברים חרדים בעשור האחרון מנוגדים לחלוטין לצרכים העתידיים של קבוצה זו – וכן לצרכי החברה הישראלית. כאשר מחלקים את הגברים החרדים בישראל לארבע קבוצות על פי רמת השכלתם הגבוהה ביותר – השכלה יסודית (כיתות א' עד ח') ומטה, תיכונית, על-תיכונית בלתי אקדמית, ואקדמית – מתברר שהקבוצה הגדולה ביותר, בהפרש ניכר, היא זו של הגברים החרדים בעלי לא יותר משמונה שנות לימוד (ואפילו השכלת הליבה שהם כביכול מקבלים נוטה להיות חלקית מאוד, ללא לימודי מדעים או אנגלית ועם רמה נמוכה מאוד במתמטיקה). בניגוד לדעה הרווחת בישראל, קבוצה זו של גברים חרדים אינה רק גדולה, היא למעשה גדלה במהלך העשור האחרון. כיום, ליותר ממחצית מהאוכלוסייה הגדולה וגדלה במהירות של גברים חרדים אין השכלה פורמלית מעבר לכיתה ח'.

ביקוש גובר למשכילים וירידה בתעסוקת הפחות משכילים

שיעורי תעסוקת גברים לפי מספר שנות לימוד*, 1970-2011

גילי 35-54

שוק העבודה בישראל משקף את תהליך הפיכתה של המדינה למשק מפותח. בישראל הפחות מפותחת של תחילת שנות השבעים, מעל 90% מכלל הגברים בגילי העבודה העיקריים בכל קבוצות האוכלוסיה עבדו. על אף שבמהלך השנים חלה ירידה בהיצע הגברים עם מעט השכלה, הצניחה בביקוש לגברים מסוג זה היתה חזקה אף יותר. כתוצאה מכך, ככל ששנות הלימוד מעטות יותר, שיעורי התעסוקה נמוכים יותר, ושיעור הירידה בתעסוקה מהיר יותר.

במקרה של הגברים החרדים, הירידה החדה בשיעורי התעסוקה בשלושת העשורים האחרונים כמעט וזהה לירידה בתעסוקה בקרב גברים מחוסרי השכלה לחלוטין. לאור הגידול המהיר באוכלוסית החרדים, זהו מצב שאינו בר קיימא בטווח הארוך. בשנים האחרונות נצפתה התאוששות קלה בתעסוקה בכלל האוכלוסיה – לרבות החרדים – כשהמשק הישראלי יצא מהמשבר החמור בו היה.

* בשנים 1970-1978 הנתונים עבור כל שנות הלימוד כוללים חרדים. מ-1979 ואילך החרדים מוצגים בנפרד

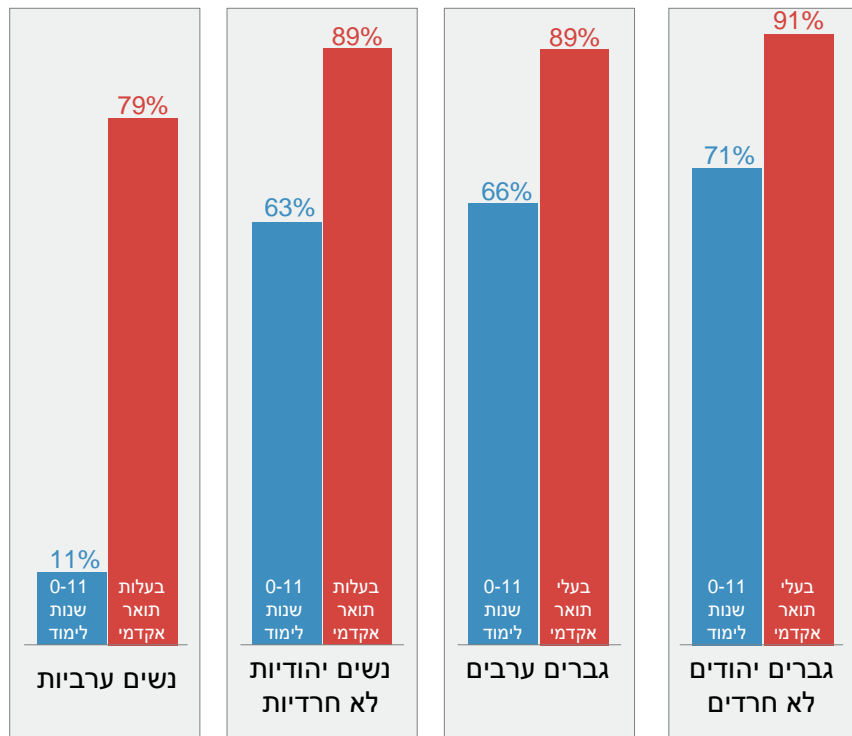
** 1-4 שנות לימוד בשנים 1970-1978

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב (מפרסומי "דוח מצב המדינה" 2010-2012, מרכז טאוב) נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

השכלה גבוהה יותר מובילה לשיעורי תעסוקה גבוהים יותר בקרב יהודים וערבים, גברים ונשים

שיעורי תעסוקה וחינוך, 2011

גילי 35-54

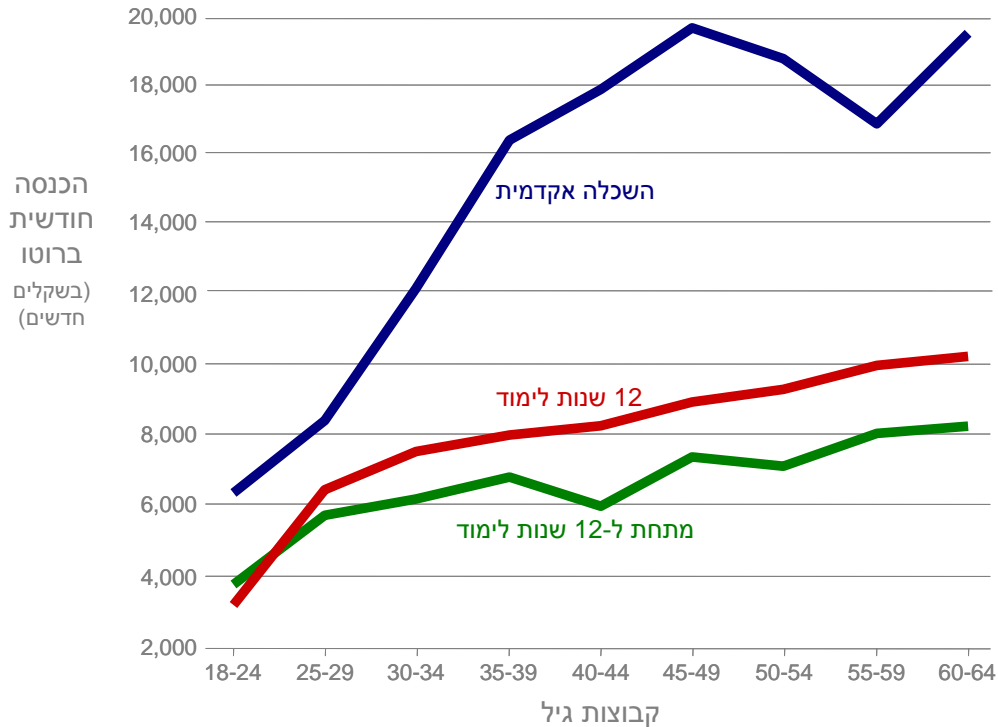
השפעתה של השכלה על התעסוקה קיימת אצל גברים ונשים ובכל קבוצות האוכלוסיה. בקרב ערביות ישראליות בעלות רמת השכלה נמוכה יחסית – לא יותר מ-11 שנות לימוד – רק אחת מעשר עובדת. המצב טוב יותר בקרב נשים וגברים יהודים שאינם חרדים שהשכלתם נמוכה, וכן בקרב גברים ערבים – כשני שליש מהם עובדים. שיעורי התעסוקה קופצים ל-9 מתוך 10 בקבוצות אלה, ול-8 מתוך 10 אצל הנשים הערביות, כשמדובר בבעלי תואר אקדמי. למרות זאת, חשוב מאוד מה לומדים, באיזו רמה, ואיכות מוסד הלימודים. לכל אלה יש השפעה גדולה מאוד על הסיכויים למצוא עבודה בתחום הרצוי ועל גובה השכר.

מקור: דן בן-דוד ואיתן רגב (מדוח מצב המדינה 2012-2011, מרכז טאוב) נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

השכלה גבוהה יותר מובילה להכנסה גבוהה יותר ולפערים גדולים יותר

הכנסה לפי השכלה וגיל, 2013

בגילי עבודה 18-64

* עבור שכירים במשרה מלאה

מקור: דן בן-דוד ונעם זונטג, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

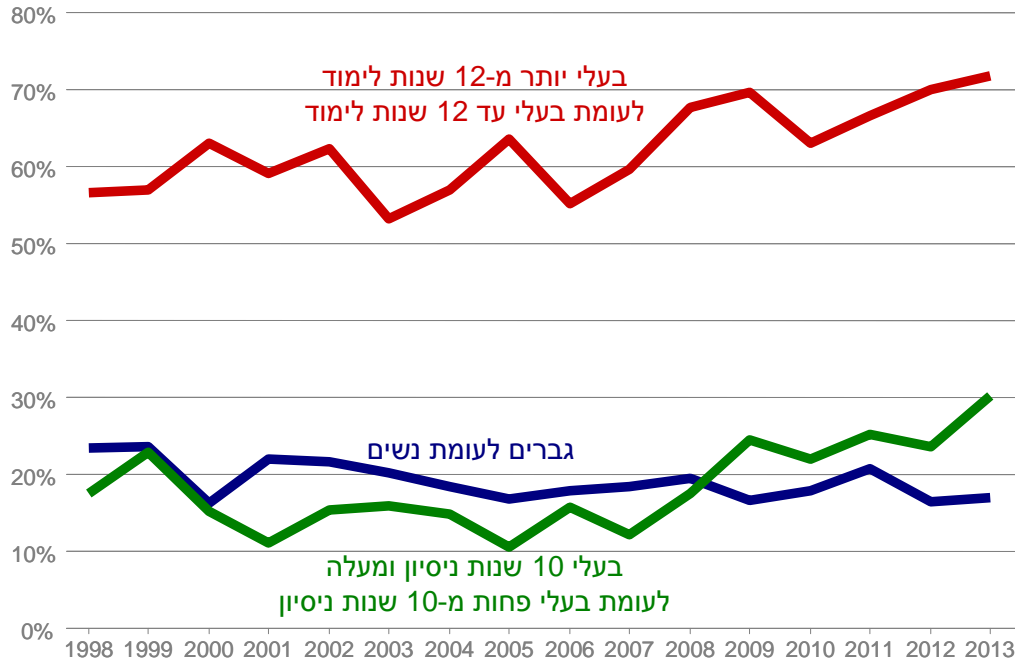
בעלי השכלה תיכונית ומטה נוטים להיכנס לשוק העבודה בשכר המינימום. ככל שהם צוברים ניסיון, הכנסתם עולה – כאשר מסיימי התיכון פותחים פער בהכנסות הנשאר לאורך כל התקופה בה הם עובדים. בעלי תארים אקדמיים פותחים פער גדול אף יותר בהכנסות מול שתי הקבוצות האחרות. בכל המקרים, ההכנסה עולה עם הניסיון והוותק במהלך העשורים הראשונים לעבודה.³

³ סקרי הלמ"ס אינם מאפשרים לעקוב אחר אותו אדם לאורך זמן. כתוצאה מכך, התוצאות בגרף זה משקפות חתך של אנשים בקבוצות גיל שונות בשנה ספציפית, 2013.

פערי השכר נובעים בעיקר מפערי השכלה

פערים בשכר ממוצע לשעת עבודה

בין קבוצות שכירים במשרה מלאה מגיל 24 ומעלה, 1998-2013

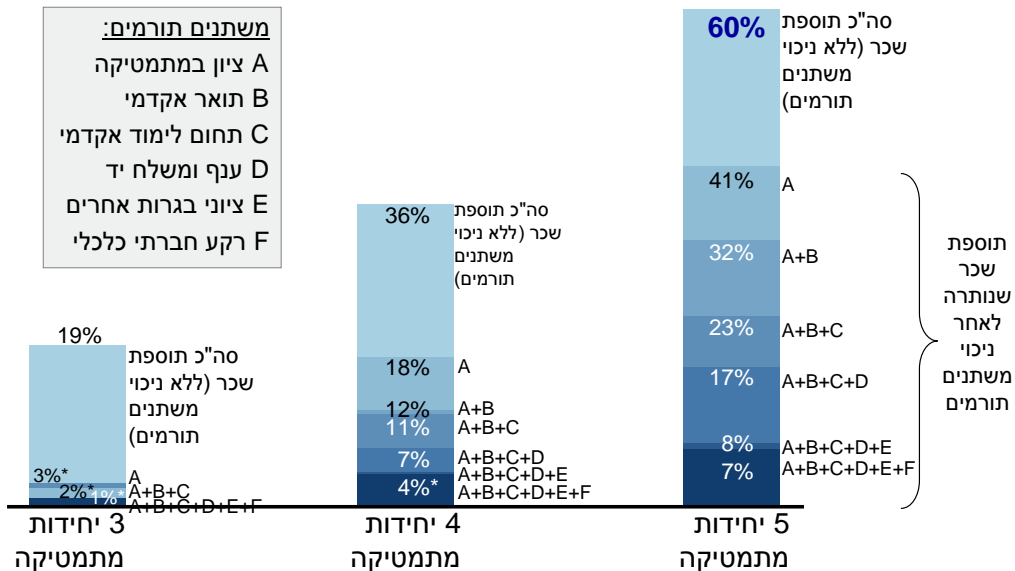
מקור: איל קמחי, נעם זונטג ואורן תירוש, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פערי שכר הנובעים מהבדלים ברמת ההשכלה הם המקור העיקרי לאי-השוויון הגבוה והגדל בישראל. לא רק שפערים אלה גדולים באופן משמעותי מפערי השכר בין גברים לנשים ובין עובדים עם ניסיון רב ועובדים המנוסים פחות, פערים הקשורים בהשכלה אף הולכים וגוברים בשנים האחרונות.

לימודי 5 יחידות מתמטיקה מניבים שכר גבוה יותר בהמשך החיים

תרומת לימודי מתמטיקה לשכר לשעה

לעומת מי שלא נבחן בבגרות במתמטיקה**

בעוד שכמות ההשכלה הינה גורם חשוב בקביעת השכר, גם לאיכות ההשכלה תפקיד מרכזי בהקשר זה. לדוגמה, ההשפעה של לימודי מתמטיקה ברמה גבוהה בתיכון על השכר בהמשך החיים קיימת גם לאחר ניכוי גורמים מתווכים שונים בין הלימודים בתיכון לשוק העבודה. לפני שנלקחו בחשבון הגורמים המתווכים, השכר לשעה בקרב שכירים עם בגרות ברמה של 3 יחידות במתמטיקה היה גבוה ב-19% מהשכר לשעה של אלה שלמדו ברמה נמוכה יותר. הפער גדל ל-36% עבור שכירים עם בגרות של 4 יחידות במתמטיקה, ול-60% עבור שכירים שלמדו מתמטיקה ברמה הגבוהה ביותר, 5 יחידות.

ציונים הם משתנה מסביר חשוב בכל רמות לימודי המתמטיקה. לאחר שהשפעתם על השכר נלקחת בחשבון, התרומה הנותרת של 5 יחידות הלימוד יורדת לפערי שכר של 41%. כשלוקחים בחשבון את שאר המשתנים המסבירים, השפעתן המזוקקת של 5 יחידות הלימוד במתמטיקה על השכר השעתי מניבה תוספת שכר מובהקת מבחינה סטטיסטית של 7% לשעת עבודה.

* משתנה שאינו מובהק מבחינה סטטיסטית

** בקרב שכירים, עבור כל יחידת לימוד במתמטיקה

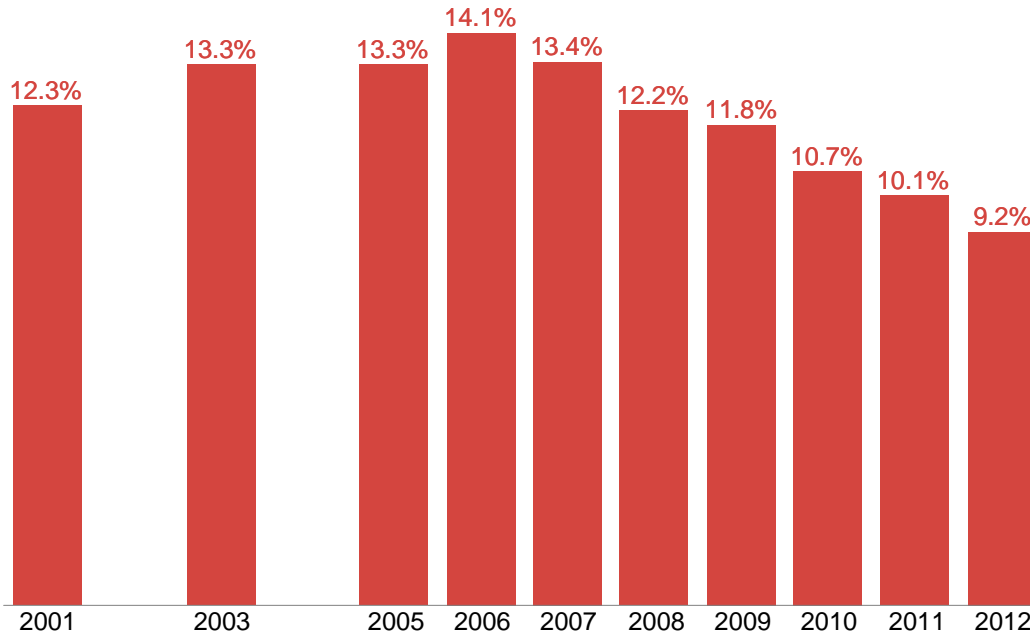
מקור: איל קמחי ואריק הורוביץ, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי (מבוסס על ממצאים של אותם כותבים בעבודה מ-2015, מרכז טאוב)

נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

שיעור הולך ופוחת של ישראלים לומד 5 יחידות מתמטיקה

שיעור הנבחנים בחמש יחידות במתמטיקה

מתוך כלל תלמידי י"ב, 2001–2012

מקור: איל קמחי ואריק הורוביץ, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי (מבוסס על ממצאים של אותם כותבים בעבודה מ-2015, מרכז טאוב) נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

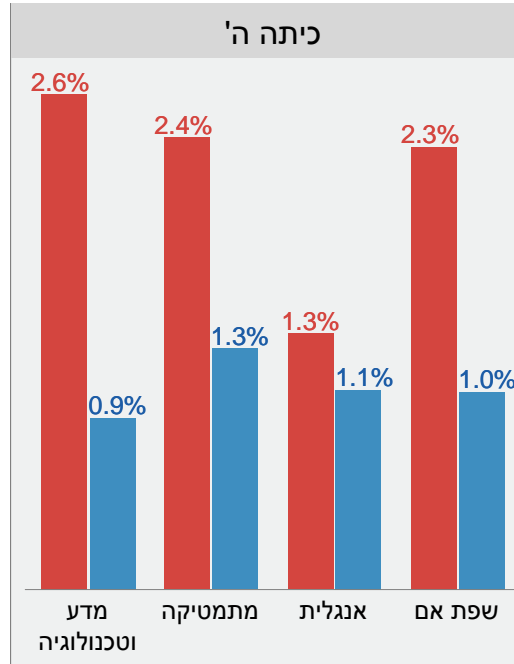
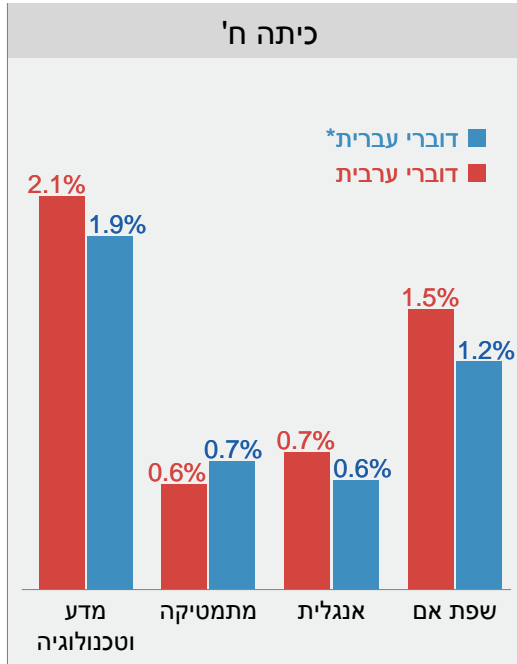
למרות שללימודי מתמטיקה ברמות הגבוהות ביותר יש תפקיד חשוב בקביעת השכר העתידי, שיעור תלמידי כיתה י"ב בישראל הניגשים לבגרות במתמטיקה ברמה הגבוהה ביותר הלך ופחת בשנים האחרונות. לאחר עליה מ-12% ל-14% בתחילת המילניום, חלה ירידה של יותר משליש בשיעור הנבחנים ב-5 יחידות מתמטיקה.

צריך להיות ברור שמתמטיקה אינה מקצוע הליבה היחיד עם תפקיד עתידי חשוב בשוק העבודה – וממצאים אלה הם ממחקר ראשוני מתוך בדיקה מעמיקה הרבה יותר של חוקרי מוסד שורש בנוגע לחשיבות של מקצועות הליבה לתוצאות עתידיות בשוק העבודה.

שיפור מסוים בהישגים הלימודיים בכיתות הנמוכות

שיעור שינוי שנתי בציוני מבחני מיצ"ב

2008–2013

הגעה לרמה גבוהה בלימודי הליבה
בתיכון – גורם תמסורת חשוב ללימודים
האקדמיים בהמשך – מחייב שדרוג והרחבת
"המשפך" ברמת החינוך היסודי והעל יסודי.
בהקשר זה חל שיפור מסוים בשנים
האחרונות – יותר בקרב דוברי הערבית לעומת
דוברי העברית, שיפור בעל השפעה חשובה על
צמצום פערי ההשכלה בין שתי הקבוצות. אבל
רמת הידע הכוללת בישראל עדיין נמוכה באופן
משמעותי מהרמה שמספקות המתחרות
הכלכליות העיקריות של ישראל בחו"ל.

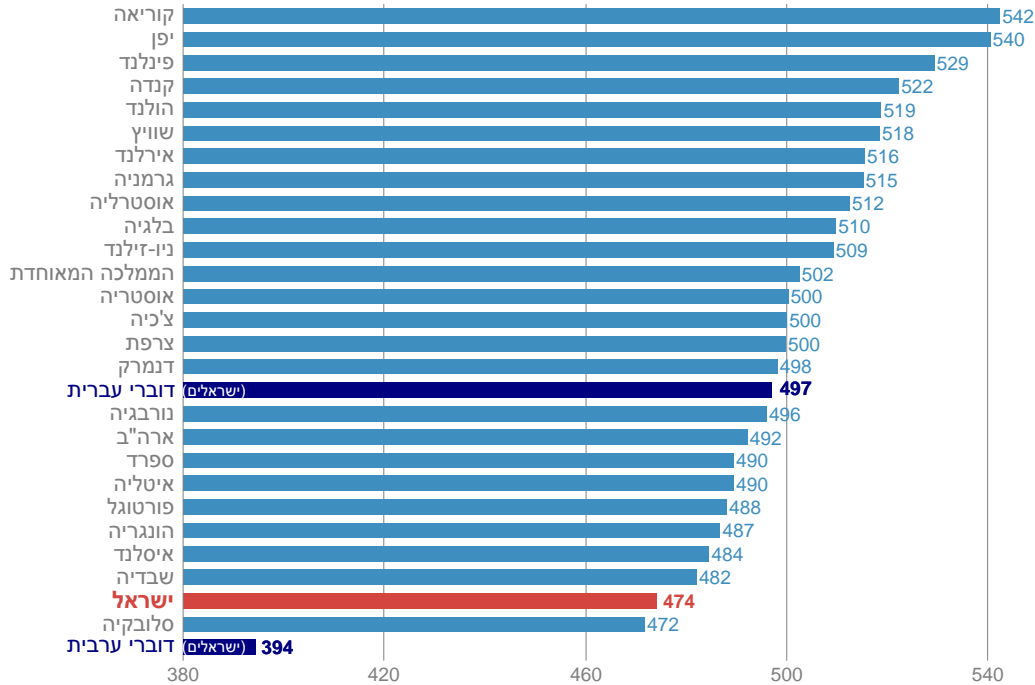
* לא כולל תלמידים חרדים

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
(מתמונת מצב המדינה 2014, מרכז טאוב)
נתונים: הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך (ראמ"ה)

ההישגים הלימודיים במקצועות הליבה הם בין הנמוכים בעולם המפותח

רמת ההישגים בתחומי חינוך בסיסיים*

ב-25 מדינות OECD ובישראל**, במבחני PISA 2012

* ממוצעים ארציים במבחנים במתמטיקה, מדע וקריאה
 ** ממצאים של ישראל אינם כוללים חרדים

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
 (מתמונת מצב המדינה 2014, מרכז טאוב)

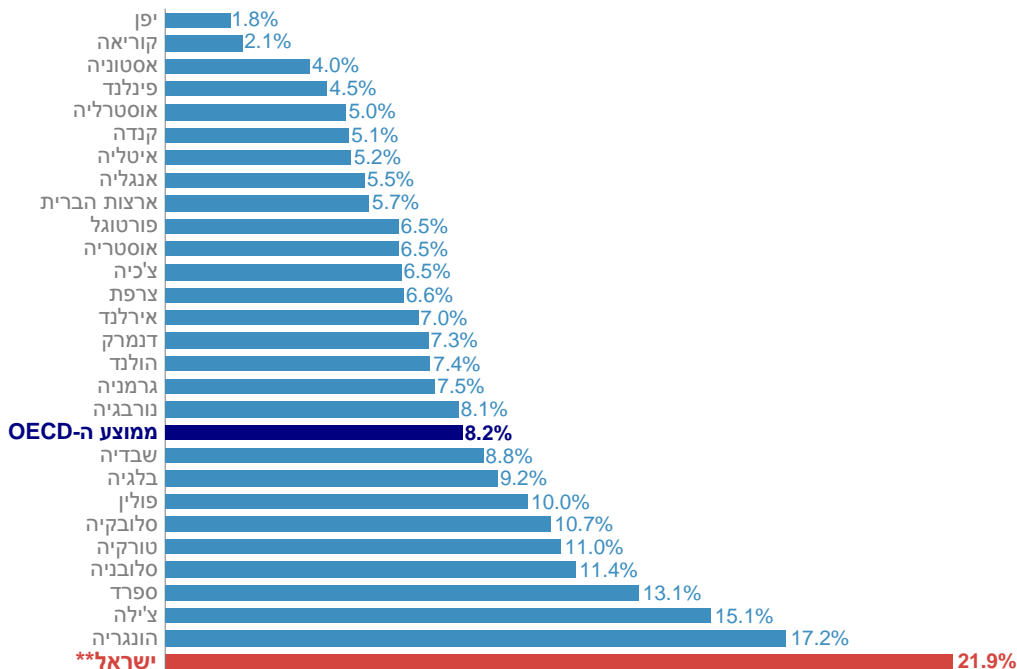
נתונים: PISA והרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך

כתוצאה מהיותה של ישראל מדינה קטנה, אין לה היתרונות לגודל הכלכליים שיש למדינות גדולות. לכן היא תלויה מאוד בסחר בינלאומי על מנת להבטיח את הכדאיות הכלכלית של המוצרים המיוצרים בארץ, ולצורך הספקה של מצרכים ושירותים רבים שהמדינה אינה מסוגלת לייצר. ישראל לא יכולה, וגם לא צריכה, להתחרות בחלק התחתון של סולם היצור אשר מספק משכורות ברמות של העולם המתפתח. רק שווקים בחלק העליון והאיכותי של הסולם יכולים לספק משכורות גבוהות.

רמת ההישגים הממוצעת של ילדים ישראלים במתמטיקה, מדע וקריאה נמצאת מתחת ל-24 מתוך 25 המדינות הרלוונטיות ב-OECD. לו השתתפו הילדים החרדים בבחינה, היה הממוצע הלאומי של ישראל נמוך אף יותר. הישגיהם של דוברי העברית שאינם חרדים נמוכים מאשר במדינה החצינונית, ורמת החינוך שישאל מספקת לילדיה דוברי הערבית מניבה תוצאות נמוכות יותר ממדינות מתפתחות רבות (לרבות ירדן). אלה הם הכלים הבסיסיים שהמדינה מעניקה לילדים הישראלים, וזה יהיה מצב מוכנותם – או אי-מוכנותם – כאשר יצטרכו להתחרות בשוק העבודה הגלובלי עם הילדים מהמדינות האחרות.

יכולות פתרון בעיות של התלמידים הן הנמוכות ביותר בעולם המפותח

אחוז התלמידים מתחת לרמת המינימום של ה-OECD במיומנות פתרון בעיות*, 2012

* אחוז התלמידים עם ציון מתחת ל-1

** ישראל, לא כולל חרדים

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: PISA

כישלונה של מערכת החינוך בישראל בא לידי ביטוי הרבה מעבר לרמת הידע הנמוכה של חלק כה גדול מהילדים במתמטיקה, מדע וקריאה. ארגון ה-OECD מקיים מבחן נוסף המתמקד במיומנויות בסיסיות של פתרון בעיות. הוא מגדיר שש רמות של מיומנויות פתרון בעיות, כאשר רמה 6 היא הגבוהה ביותר ורמה 1 היא הנמוכה ביותר. כפי שמציין ה-OECD, "תלמידים ברמה 1 נוטים שלא להיות מסוגלים לתכנן מראש או לקבוע יעדי מישנה." אם מביטים אל העתיד, ילדים אלה הם מועמדים רציניים לחיי עוני במשק גלובלי, מודרני ותחרותי.

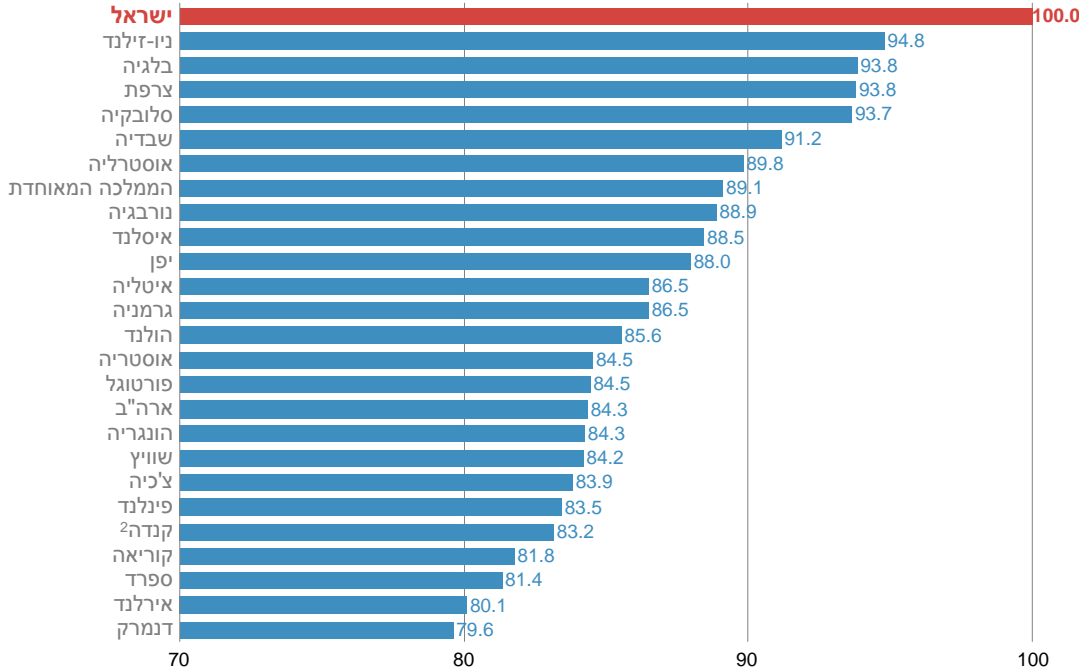
22% מהתלמידים בישראל לא היו מסוגלים

להגיע אפילו לרמה 1 המינימלית של ה-OECD בפתרון בעיות. אין מדינה אחרת ב-OECD שמתקרבת לשיעורים כאלה של היעדר יכולת – והנתונים אפילו אינם כוללים את הילדים החרדים בישראל. כאשר שיעור כה גבוה מהילדים מקבל השכלה ומיומנויות יסוד ברמה המתאימה למדינות מתפתחות, צריך להיות ברור מה צופן העתיד – אלא אם יגיע אל הילדים הידע מהאוניברסיטאות המתקדמות של ישראל לפני שהילדים יגדלו.

אי-השוויון במקצועות הליבה הוא הגבוה ביותר בעולם המפותח

פערים בחינוך*

2012 PISA OECD ובישראל**, מבחני PISA

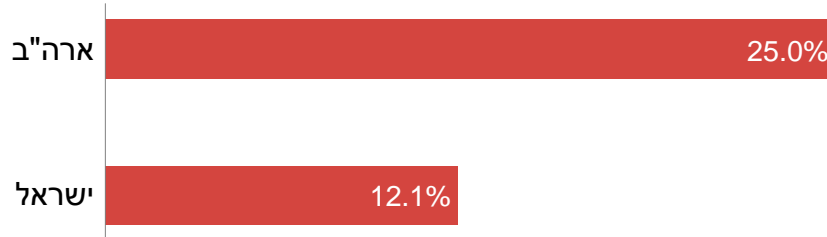
* סטית תקן ממוצעת במבחני מתמטיקה, מדע וקריאה
 ** ישראל, לא כולל חרדים = 100 (בסיס)

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
 נתונים: PISA

בעוד שרמת ההישגים הממוצעת במתמטיקה, מדעים וקריאה בקרב הילדים בישראל נמצאת קרוב לתחתית העולם המפותח, הפער הממוצע בהישגים במקצועות אלה בתוך ישראל עצמה הוא הגבוה ביותר בין המדינות המפותחות, ובהפרש ניכר. למעשה, פערי ההשכלה בקרב ילדי ישראל הם הגבוהים ביותר בעולם המפותח בכל מבחן בינלאומי שנערך מאז 1999 – וגם כאן, הפער היה גדול אף יותר לו נבחנו גם הילדים החרדים.
 מכיוון שתשתית החינוך היא קרש הקפיצה לשוק העבודה, ברור למדי כיצד ישפיע פער עצום זה בחינוך על אי-השוויון בהכנסות בעתיד.

שיעור החרדים האמריקאים בעלי תארים אקדמיים כפול משיעור החרדים בישראל בעלי תארים אקדמיים

שיעור החרדים עם תואר אקדמי, 2013*

* בוגרים בגיל 18 ומעלה בארה"ב ו-20 ומעלה בישראל

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: הסקר החברתי של הל"מ"ס וה-Pew Research Center

הסיבה העיקרית שבגללה יהודים חרדים בישראל הינם בעלי השכלה כה נמוכה קשורה ככל הנראה יותר לעוצמתם הפוליטית במדינה מאשר למגבלות דתיות. הם אינם מאפשרים למלוא תכנית הליבה הארצית להיכנס לכיתות הלימוד ובתי הספר שלהם, וכפי שצוין לעיל, מרבית הגברים אפילו לא זוכים להשכלה פורמלית מעבר לכיתה ח'.

מאפיין ייחודי של מערכת החינוך בישראל היא שלהורים החרדים ניתנת האפשרות להשתמש בדת כאמצעי למנוע מילדיהם קבלת השכלה שתעניק להם חלופות כאשר יהפכו למבוגרים. כתוצאה מכך, קשה מאוד יהיה לילדים אלה להגיע בסופו של דבר להשכלה גבוהה, גם אם יום אחד יהיו מעוניינים בכך.

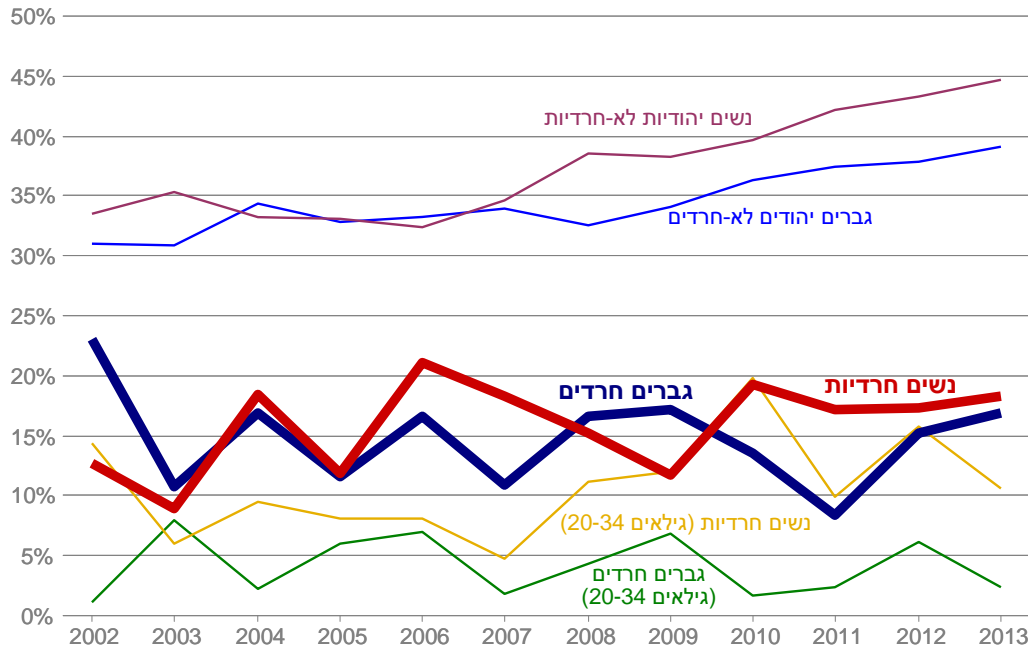
השוואת שיעורי השגת תארים אקדמיים – בין חרדים בישראל וחרדים בארה"ב – שימושית להדגמת הקו המפריד בין דת ופוליטיקה. על אף שדבקותם ביהדות דומה, שיעור החרדים בארה"ב המחזיקים בתואר אקדמי כפול מזה של החרדים בישראל.

לא תמיד נחשבו ההשכלה והדת היהודית כזרות זו לזו כפי שהדבר עלול להראות כיום בארץ. הרי הרמב"ם היה רופא. דוגמה יותר עכשווית היא זו של הרבי שניאורסון מלובביץ' שהיה מהנדס אלקטרוניקה ולמד מתמטיקה באוניברסיטת ברלין ובסורבון.

שיעור החרדים הישראלים בגילי העבודה העיקריים שרכשו תארים אקדמיים נמוך מאוד – ויציב

שיעור החרדים והיהודים הלא-חרדים עם תואר אקדמי

בגילים 35-54 (אלא אם סומן אחרת), 2002-2013

מקור: דן בן-דוד ועירא יערי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: הסקר החברתי של הלמ"ס

פתיחתן של המכללות החרדיות בשנים האחרונות הובילה לתחושה רווחת כי סופסוף מתרחש מהפך בישראל בנוגע לבעיית ההשכלה בקרב החרדים. חלה עליה משמעותית במספר החרדים הרוכשים השכלה גבוהה, עובדה הנראית לעין וזוכה לדיווחים רבים בתקשורת. עם זאת, יש להיזהר מטעויות הכללה הנובעת מראיות אנקדוטיות. הרי מדובר באוכלוסיה שגדלה בקצב מהיר מאוד. לכן מדד רלוונטי יותר אינו מספרם האבסולוטי של חרדים המחזיקים בתואר אקדמי אלא שיעורם מתוך כלל החרדים.

אם מחזדים עוד יותר את המיקוד, שיעור הגברים והנשים החרדים בגילי העבודה העיקריים (35-54) המחזיקים בתואר אקדמי נמוך מאוד – למרות התנודות הנובעות ממדגמים קטנים – והוא נותר יציב יחסית לאורך העשור האחרון. ממצא זה עומד בניגוד חד לשיעור גבוה בהרבה (שממשיך לעלות) של תארים אקדמיים בקרב היהודים שאינם חרדים בישראל. כאשר בוחנים את קבוצת הגיל הצעירה יותר, 20-34, השיעורים נמוכים אף יותר בקרב הגברים, בעוד שאצל הנשים הם עלו לשיעורים הדומים פחות או יותר לאלה הקיימים בקרב הנשים החרדיות בגילי העבודה העיקריים.

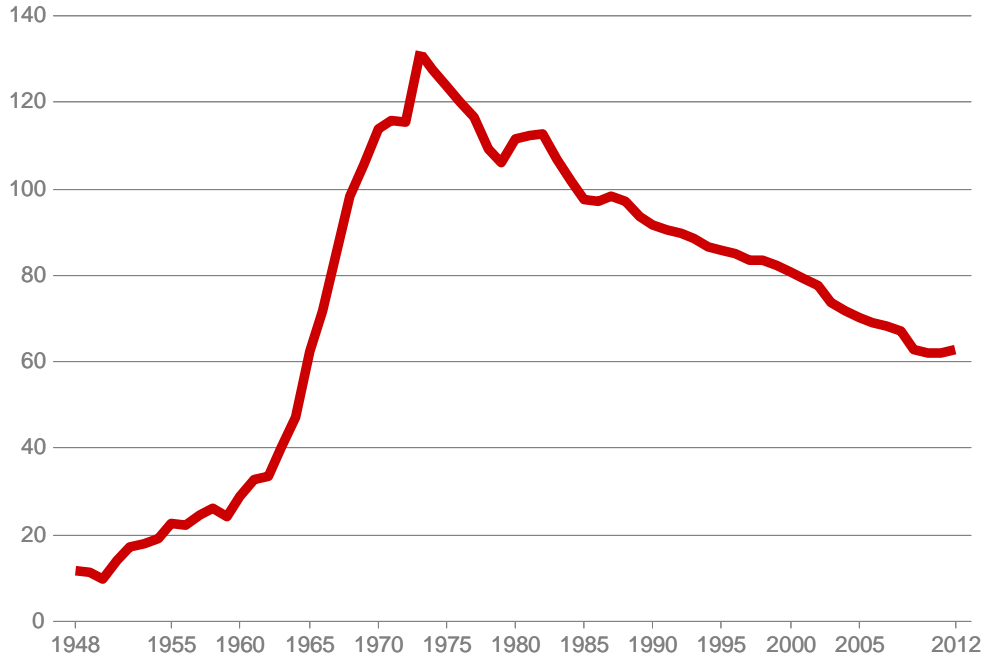
סוגיות שורש בתחומים נוספים

הנושא העיקרי שחוזר על עצמו במדריך זה הוא התפנית בעדיפויות הלאומיות ששינתה את הכיוון של המדינה – והמהפך בסדר היום הציבורי שיידרש על מנת להחזיר את ישראל לתוואי בר קיימא. השינויים שחלו בתשתיות החברתיות הבסיסיות המתוארות בפרק זה מספקים דוגמה בולטת לשינויים המהותיים בעדיפויות הלאומיות של העשורים האחרונים.

האוניברסיטאות בישראל – מהפך בעדיפויות הלאומיות בשנות השבעים

סגל בכיר באוניברסיטאות ישראליות*

לכל 100,000 איש, 1948–2012

* סגל בכיר כולל פרופסורים מן המניין, פרופסורים חברים, מרצים בכירים ומרצים מקור: דן בן-דוד, "ניקוי ראש: בריחת מוחות אקדמיים מישראל", 2008 (מעודכן) נתונים: למ"ס וות"ת

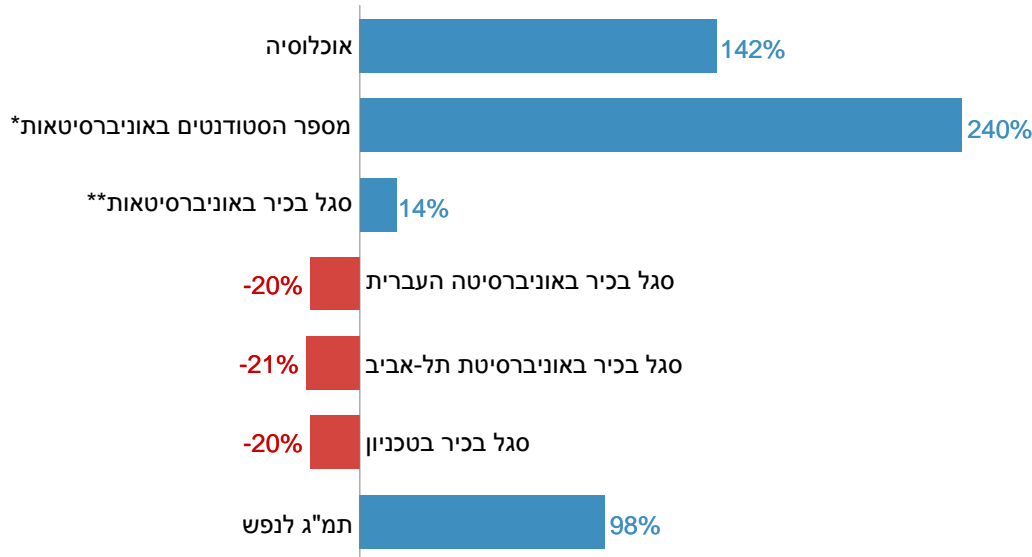
המפתח להגברת הצמיחה הוא שיפור פריון היצור, ואת זה ניתן להשיג בעזרת מחקר ופיתוח. אחד מהגורמים העיקריים בהקשר זה הוא איכותן של אוניברסיטאות העוסקות במחקר בסיסי. ישראל היא למעשה פארק טכנולוגי אחד גדול המתקיים סביב כמה מהאוניברסיטאות המובילות בעולם.

לא תמיד היה המצב כך. כאשר ישראל היתה מדינה ענייה שתוצרת חקלאית היתה כמחצית מהיצוא שלה, היא בנתה אוניברסיטאות מחקר להבטיח את עתידה. במהלך העשורים הראשונים לקיומה, הגדילה ישראל את מספר החוקרים באוניברסיטאות שלה בקצב אקספוננציאלי. העדיפויות הלאומיות דאז הניבו שבע אוניברסיטאות מחקר עד אמצע שנות השבעים, עם מספר אנשי סגל מחקרי לנפש שהתקרבו לרמות אמריקאיות.

ואז השתנה סדר היום של ישראל – עם דוגמא בולטת לכך במוסדות המחקר של המדינה. למרות שישראל הפכה לעשירה יותר והאיזמים מבחוץ פחתו, לא הוקמה אף אוניברסיטת מחקר בארבעת העשורים האחרונים (המקרה של אריאל הינו פוליטי בעיקרו ולא חלק מתכנית אסטרטגית כלשהי בתחום ההשכלה הגבוהה). לאחר גידול מהיר במספר חברי הסגל האקדמי הבכיר במהלך שנים וחצי עשורים, הגיעה נקודת המפנה בשנות השבעים. בארבעת העשורים הבאים, בין 1973 ו-2012, ירד בעקביות מספר חברי הסגל האקדמי הבכיר לנפש בישראל – והגיע לפחות ממחצית מגובהו לפני ארבעה עשורים.

חמישית פחות חברי סגל בכיר באוניברסיטאות המובילות לעומת ארבעה עשורים קודם לכן

שינויים בין 1973 ו-2012

* מ-1974

** סגל בכיר כולל פרופסורים מן המניין, פרופסורים חבר, מרצים בכירים ומרצים
מקור: דן בן-דוד, "ניקוי ראש: בריחת מוחות אקדמאיים מישראל", 2008 (מעודכן)
נתונים: למ"ס וות"ת

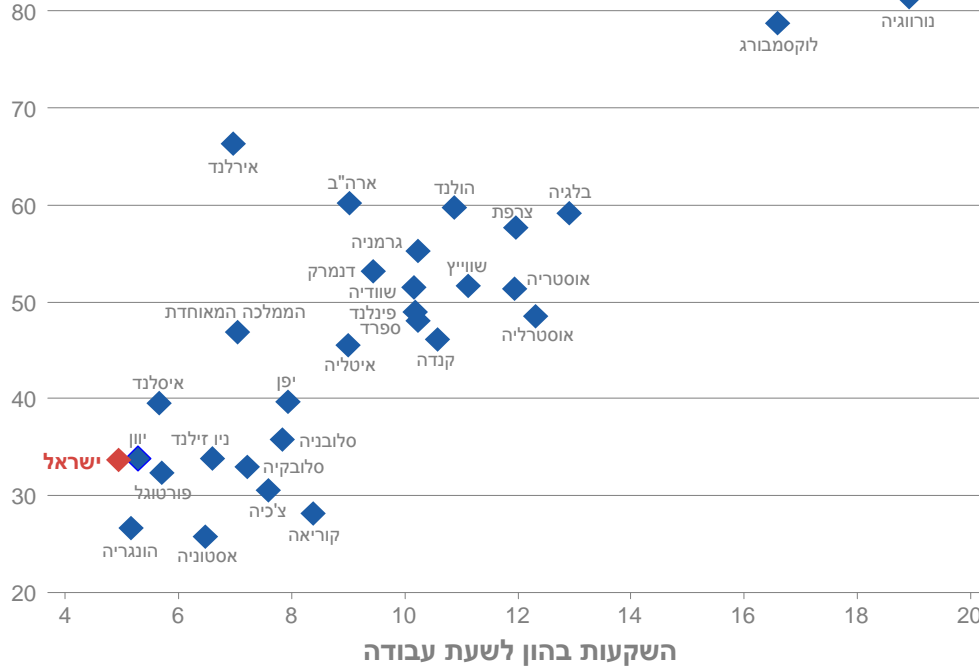
למרות שהאוכלוסיה יותר מהכפילה את עצמה ומספר הסטודנטים באוניברסיטאות גדל לכמעט פי שלושה וחצי ממה שהיה בשנות השבעים, מספר חברי הסגל המחקרי גדל רק ב-14%. גם אם מוסיפים את המכללות הלא-מחקריות – שהפכו לכיוון המועדף על ידי המדיניות מאז שנות השבעים – מספר הסטודנטים בהשכלה הגבוהה גדל פי חמישה ורבע, בעוד שמספרם הכולל של חברי הסגל הבכיר במוסדות אלה, בין אם הם עוסקים במחקר או לא, גדל רק ב-40%. כשמשווים את המצב כיום בשתי האוניברסיטאות המובילות בישראל למצבן ב-1973, מספר המשרות של חברי הסגל האקדמי ירד – במונחים אבסולוטיים – ב-20% וב-21% באוניברסיטה העברית ובאוניברסיטת תל-אביב, בהתאמה. אפילו בטכניון, מספר חברי הסגל הבכיר נפל ב-20% במהלך ארבעת העשורים האחרונים – וזה קורה במדינה המצהירה כי היי-טק הוא הנתית שלה אל העתיד. בשנים האחרונות נעשה מאמץ לשים קץ לירידות הללו על ידי הקמת "מרכזי מצוינות" מיוחדים המסונפים לאוניברסיטאות. למרבה הצער, הנתונים הנוגעים להשכלה גבוהה בישראל נאספים בקצב איטי מאוד, ולכן מוקדם מדי להעריך את השפעת השינויים הללו במדיניות.

השקעות נמוכות בהון מובילות לפריון עבודה נמוך

השקעות בהון ופריון עבודה*

ב-30 מדינות OECD, 2011

פריון עבודה
(תמ"ג לשעת עבודה)

שיפור בפריון העבודה מחייב השקעות בהון – פיזי ואנושי. קיים קשר חזק בין השקעות בהון פיזי לבין פריון העבודה ברחבי העולם המפותח. כאשר הסכומים המושקעים לכל שעת עבודה בישראל הם בתחתית הסולם בין מדינות ה-OECD, אין זה מפתיע שהכמויות המיוצרות לשעה – כלומר פריון העבודה – נמוכות מאוד אף הן.

* בדולרים שוטפים לפי יחס כח קנייה

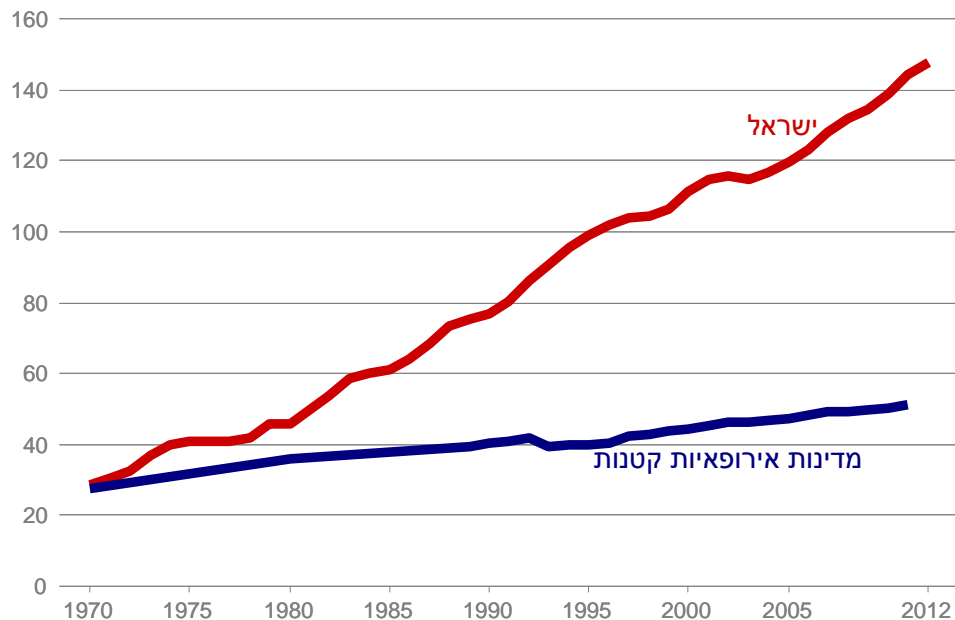
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב (מדוח מצב המדינה 2013, מרכז טאוב)

נתונים: הבנק העולמי וה-OECD

יחסית מעט כלי רכב לנפש – אך כבישים מהצפופים ביותר ב-OECD

צפיפות על הכבישים בישראל ובמדינות אירופאיות קטנות*

מספר כלי רכב לקילומטר כביש, 1970-2012

* בלגיה, דנמרק, הולנד ושוויץ

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
 נתונים: הלמ"ס, הבנק העולמי ו- (1999) Ingram and Liu

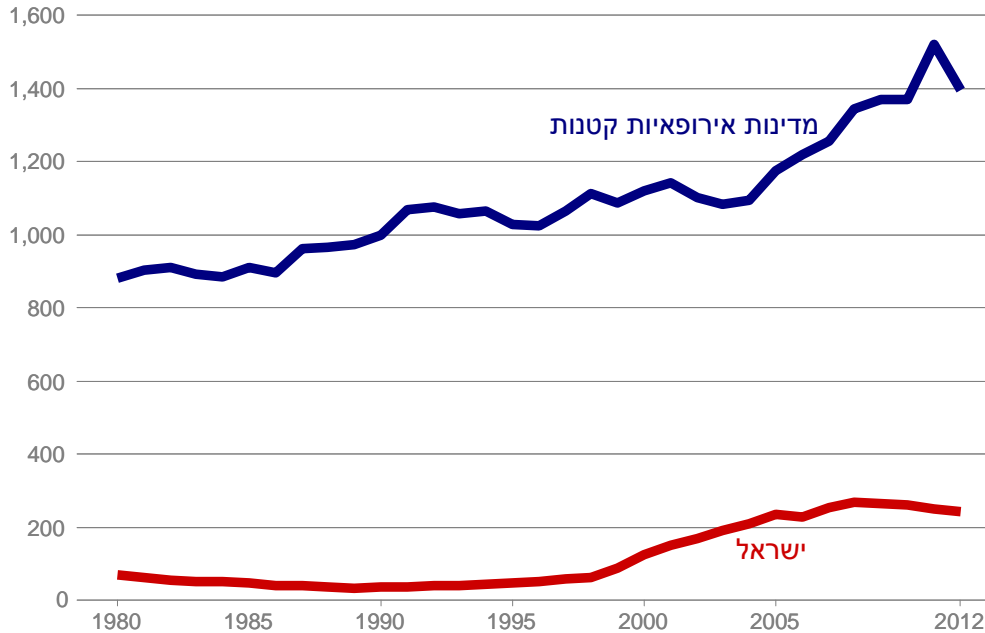
גורם מפתח אחד המשפיע ישירות הן על פריון היצור והן על אי-השוויון הוא תשתית התחבורה. ב-1970 היתה הצפיפות על כבישי ישראל – הנמדדת לפי מספר כלי הרכב לקילומטר כביש – זהה כמעט לממוצע הצפיפות במדינות אירופה הקטנות (בלגיה, דנמרק, הולנד ושווייץ). במהלך ארבעת העשורים הבאים, גדלה הצפיפות בישראל לכמעט פי שלושה מהממוצע במדינות האירופאיות הקטנות. ב-2011 היתה הצפיפות בכבישי ישראל כמעט פי שלושה מהממוצע הכולל ב-OECD, למרות שמספר כלי הרכב לנפש בישראל היה קטן ב-38% מממוצע ה-OECD. למעשה, עלות כלי הרכב ועלות שימושם כה גבוהה בישראל (במיוחד ביחס להכנסות בארץ), שמספר כלי הרכב לנפש נמוך יותר מאשר ב-30 מתוך 33 מדינות ה-OECD האחרות – ובכל זאת הצפיפות על כבישי הארץ עולה על הצפיפות ב-30 מתוך 33 מדינות ה-OECD האחרות.

בשורה התחתונה, העדיפויות הלאומיות של ישראל היו במקום אחר במהלך חלק גדול מארבעת העשורים האחרונים. כבישים לא נבנו במקומות בהם מתגוררת מרבית האוכלוסיה. חל שיפור בבניית הכבישים בעשור האחרון, לא רק בבניית כבישים חדשים אלא גם בהרחבת כבישים קיימים. ובכל זאת, עלה מספר כלי הרכב ביחס לשטח הכביש ב-16% בין 2005 ו-2013. חלק מהסיבה לכך הוא היעדר חלופות תחבורה משמעותיות למכוניות.

רכבות כאלטרנטיבה משמעותית – רק בחו"ל

נוסעים ברכבות בישראל ובמדינות אירופאיות קטנות*

ק"מ נסיעה יחסית לגודל האוכלוסייה, 1980-2012

* בלגיה, דנמרק, הולנד ושווייץ

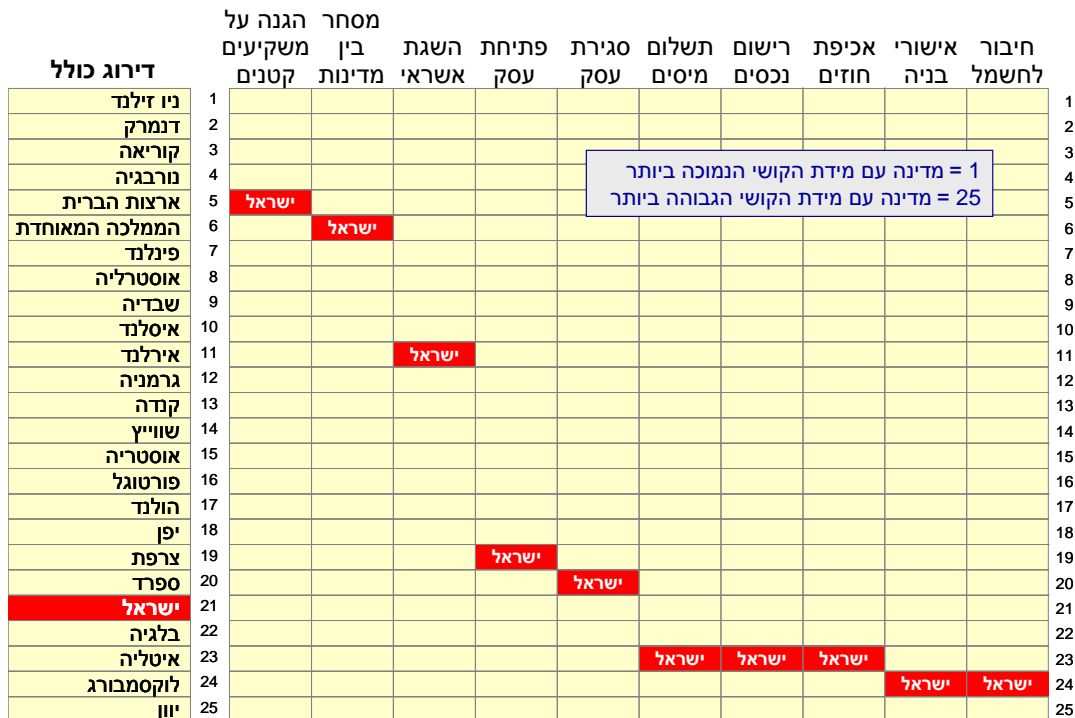
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: הבנק העולמי

החלופה העיקרית לשימוש בכבישים היא רכבות, ובתחום זה ישראל מעולם לא היתה קרובה למה שמדינות אירופה הקטנות מציעות. בישראל, מספר הקילומטרים-נסיעה ברכבות ביחס לגודל האוכלוסייה הוא רק חלק זעיר מהרמה האירופאית. אפילו השיפור הניכר בעשור וחצי האחרונים הוא שולי בהשוואה לא רק למה שצריך להתבצע, אלא אפילו בהשוואה לשיפור שנעשה באותה תקופה במדינות אירופה הקטנות. למעשה, רק העליה שהתרחשה לאחרונה (בעשור האחרון בלבד) במספר הקילומטרים-נסיעה השנתי במדינות אירופה הקטנות גדולה יותר ממספרם הכולל של קילומטרים-נסיעה לנפש שאי פעם היו בישראל, אפילו לאחר שכוללים את השיפור שחל לאחרונה. יש תכניות רבות על השולחן בישראל, אך פרויקטים מעטים מדי יוצאים בסופו של דבר אל הפועל. הממדים של מה שצריך עדיין לעשות, ומסגרת הזמן שבה ניתן לעשות זאת, הם בקנה מידה כזה הדורש שינוי מסיבי בעדיפויות הלאומיות – ועקביות במימון, דבר שאינו מאפיין את ההוצאות בתחום תשתית התחבורה בישראל.

בירוקרטיה ורגולציה הופכות את ישראל לאחת המדינות המפותחות שהכי קשה לעשות בהן עסקים

דירוג ישראל לפי מידת הקושי בעשיית עסקים

לעומת 25 מדינות OECD, 2014*

שיפורים בפריזון היצור וצמצום שיעורי העוני ואי-השוויון הם פונקציות לא רק של תשתיות הון פיזי ואנושי, אלא גם של התשתיות הבירוקרטיות במדינה. במרבית התחומים שנבדקו על ידי הבנק העולמי, מדורגת ישראל בתחתית העולם המפותח במונחים של הקלות בה ניתן לעשות עסקים. חברות נאלצות להעסיק אנשי מקצוע שינווטו במבוכים הבירוקרטיים הנגרמים על ידי שכבות רבות של תקנות וסחבת. כתוצאה מכך, שעות עבודה רבות מושקעות בפעילות שאינה יצרנית – וההשפעה השלילית של זה על פריזון היצור צריכה להיות ברורה.

* ללא מדינות מזרח אירופה או דרום אמריקה

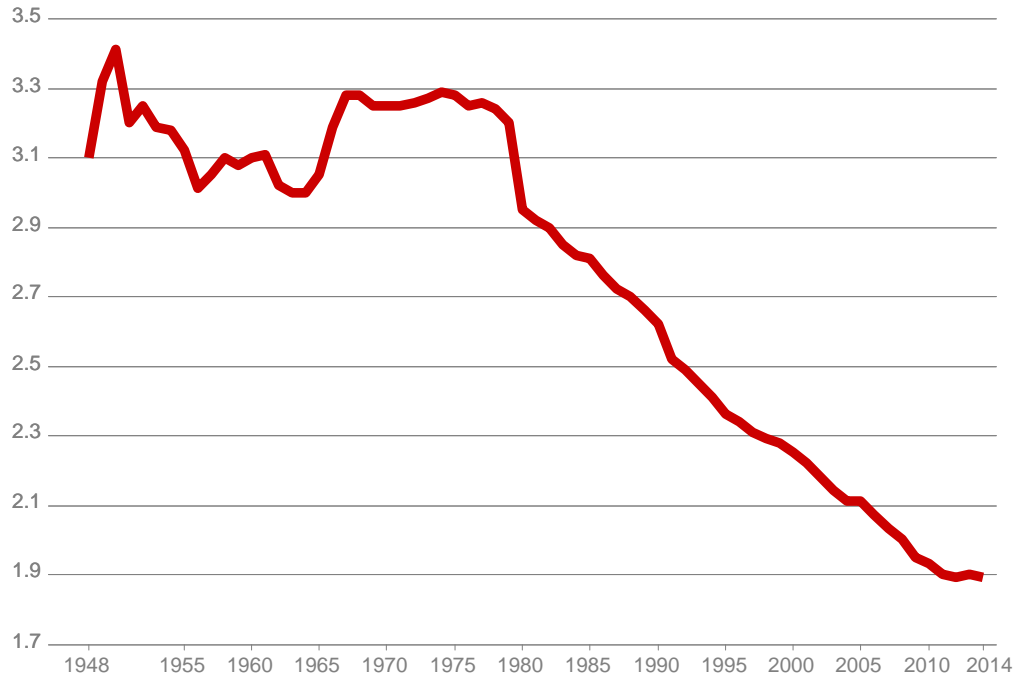
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: הבנק העולמי "Doing Business 2015"

בתי החולים בישראל – מהפך בעדיפויות הלאומיות לפני שלושה וחצי עשורים

מיטות טיפוליות בבתי חולים

לכל 1,000 נפשות, 1948–2014

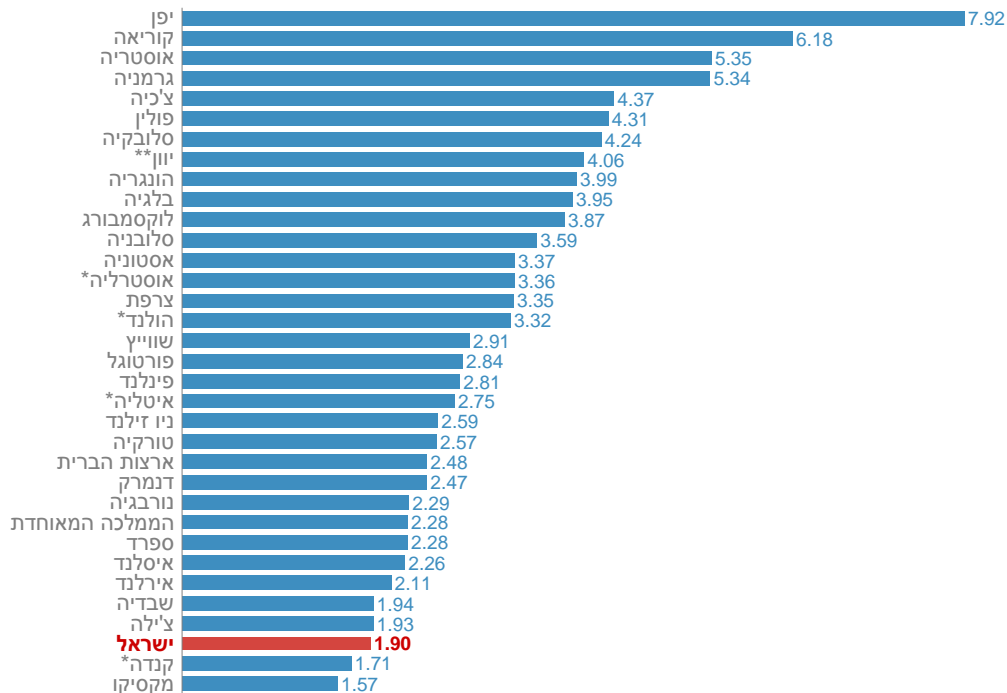
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: למ"ס וה-OECD

אחד התחומים בהם השינוי בעדיפויות הלאומיות של ישראל הוא מוחשי במיוחד נמצא בתחום הבריאות. במהלך שלושת העשורים הראשונים לקיומה, הצליחה המדינה החדשה להגדיל את מספר המיטות בבתי החולים בקצב הדומה לגידול המהיר באוכלוסיתה. ואז התרחש השינוי בסדר העדיפויות התקציבי, ועמו החלה המדינה שהלכה והתעשרה להפנות את משאביה לכיוונים אחרים, מה שהפחית באופן עקבי את מספר מיטות בית החולים יחסית לגודל האוכלוסיה במהלך שלושה וחצי עשורים ברציפות.

מספר המיטות לנפש בבתי החולים הוא בין הנמוכים בעולם המפותח

מיטות טיפוליות בבתי חולים

לכל 1,000 נפשות בכל 34 מדינות ה-OECD, 2013

* 2012, ** 2011

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: OECD

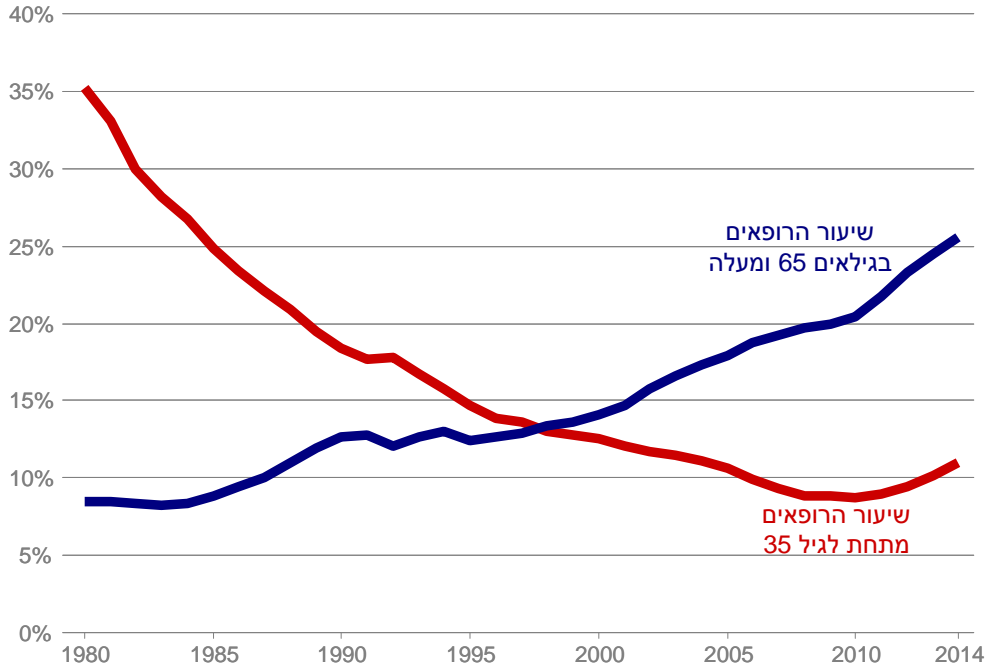
הפניית המשאבים לכיוונים אחרים והירידה שהתרחשה כתוצאה מכך במספר מיטות בית החולים לאורך עשורים הביאו את ישראל לרמות הנמוכות ביותר של ה-OECD. ב-31 מתוך 33 מדינות OECD אחרות יש יותר מיטות בית חולים יחסית לגודל האוכלוסיה מאשר בישראל.

לכן, בעוד שבישראל ניתן למצוא רופאים מהטובים בעולם המפותח, אוכלוסיתה מאושפזת בתנאים המזכירים בחלקם מדינות עולם שלישי. צפיפות היתר בבתי החולים גורמת לכך שמטופלים שוכבים במסדרונות ובאזורי האכילה. הבעיה אינה רק היעדר פרטיות ברגעים הקשים ביותר שאדם חווה, אלא גם סניטציה לקויה כתוצאה מתנאים אלה, וסיכוי מוגבר לזיהומים משניים ולמחלות.

שיעור הרופאים הקשישים הוא הגבוה ביותר בעולם המפותח - ועולה

שיעור הרופאים הצעירים והמבוגרים בישראל

מתוך כלל הרופאים, 1980-2014

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

ישראל ממוקמת בסביבות אמצע הסולם של מדינות ה-OECD במונחים של מספר רופאים פעילים לנפש. מיקום זה שנראה כביכול נוח, נובע ממספר גבוה יחסית של רופאים שהוכשרו בישראל בעבר (יחסית לגודל האוכלוסיה), שאליהם התווספו עולים מחו"ל – במיוחד עולים שהגיעו ממדינות ברית המועצות לשעבר בשנות התשעים.

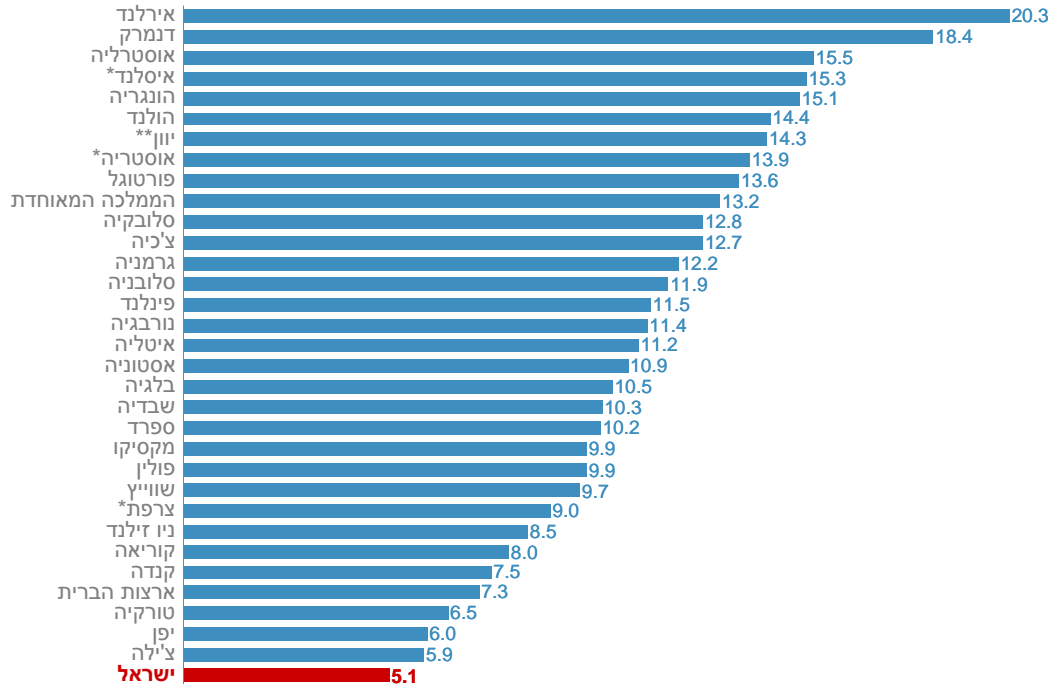
אך כמו במקרה של מיטות בית החולים, ישראל לא השקיעה מספיק בהכשרת רופאים בעשורים האחרונים. כתוצאה מכך, מדינה צעירה זו – בהשוואה למדינות אחרות במונחי כלל האוכלוסיה הכללית – מתאפיינת במלאי הולך וגדל של רופאים מזדקנים. לפני שלושה וחצי עשורים, רק 8.5% מהרופאים בישראל היו בגילי 65 ומעלה. כיום מגיע חלקם ל-25%, השיעור הגבוה ביותר ב-OECD, בפער ניכר.

כשליש מהרופאים בישראל היו צעירים ב-1980. כיום, גילו של אחד מכל עשרה רופאים בלבד הוא מתחת ל-35. שיעורם של הרופאים הצעירים גבוה יותר ב-25 מתוך 29 מדינות ה-OECD הנותרות שעבורן יש נתונים על גילם של הרופאים.

מספר מסיימי בתי הספר לרפואה לנפש הוא הנמוך ביותר בעולם המפותח

מספר בוגרי לימודי רפואה

למאה אלף נפש, 2013

2012*, 2007**

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: OECD

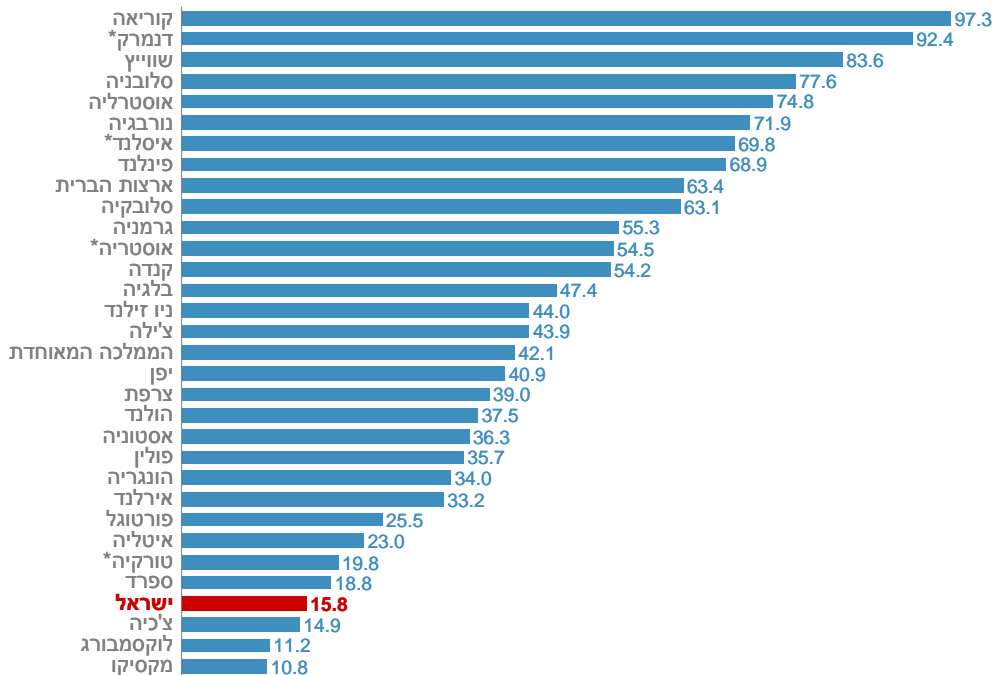
התרכזות במלאים קיימים במקום בזרם פוגעת בהכנותיה של המדינה לקראת העתיד. במקום להשקיע בבתי ספר לרפואה במקביל לגידול האוכלוסיה בארץ, העדיפה המדינה לשקוע בשאננות לנוכח מלאי רופאים לנפש הדומה פחות או יותר לממוצע ב-OECD. היא הפנתה את משאביה לכיוונים אחרים, והפכה ל-”נוסעת חינם” בכל הנוגע להכשרת רופאים – מה שאילץ ישראלים רבים ללמוד רפואה בחו”ל בעלויות שלעתיים מנעו מהם לעשות זאת (כשמדובר בישראלים מוכשרים אך דלי אמצעים), וברמה שאינה זהה תמיד לרמה הגבוהה של האוניברסיטאות בישראל.

ישראל נמצאת בתחתית ה-OECD במונחים של זרם רופאים חדשים ביחס לגודל האוכלוסיה. הפנמת ההשלכות של הדבר הובילה לאחרונה למספר שינויים במדיניות – לרבות הקמתו של בית ספר נוסף לרפואה והשקתם של מסלולים אקדמיים מקוצרים להשגת תארים ברפואה, במטרה להגדיל באופן ניכר את הזרם העתידי.

מספר מסיימי בתי הספר לסיעוד לנפש הוא בין הנמוכים בעולם המפותח

בוגרי לימודי סיעוד

למאה אלף נפש, 2013

2012 *

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: OECD

המצב בנוגע לאחיות בעייתי הן מבחינת המלאי הקיים והן מבחינת הזרם. בישראל שיעור האחיות הפעילות לנפש הוא מהנמוכים ב-OECD. יותר מכך, זרם בוגרי בתי הספר לסיעוד נמצא מתחת לכמעט כל שאר מדינות ה-OECD, ועומד על פחות ממחצית הממוצע ב-OECD. לא רק שמספרם של בוגרי בתי הספר לסיעוד נמוך, הוא אף הולך ופוחת במהלך העשור האחרון בעוד שהממוצע ב-OECD עולה. המחסור החרیف באחיות רק מחמיר את המצב שנוצר עקב המחסור במיטות טיפוליות בבתי החולים. אם אשפוז במסדרון או בחדר האוכל אינו בעייתי מספיק, המטופלים זקוקים לעתים קרובות לליווי של בני משפחה או חברים על מנת להשלים את המחסור באחיות – עם כל הבעיות הבריאותיות שעלולות להיגרם עקב הזנחה מסוג זה.

במדינה המלאה באירונויות, אחת האירונויות הנוקבות ביותר היא העובדה שבישראל ניתן למצוא רופאים ואחיות מהשורה הראשונה בעולם, אך הטיפול הכולל שמקבלים אזרחי המדינה נעשה לעתים קרובות מדי בתנאי אשפוז של עולם שלישי. בעיה זו, כמו בעיות אחרות שתוארו לעיל, נובעת מהעדיפויות הלאומיות.

מבט תקציבי

בנובמבר 1948, מיד לאחר קבלת עצמאותה, מנתה אוכלוסית ישראל 873,000 בני אדם. בשנים שחלפו עד 1959, התרחשה עליה מסיבית, בעיקר של אנשים חסרי כל, שהגדילה את האוכלוסיה ל-2,089,700 – עליה של 139%. עד סוף 1966 הגיעה אוכלוסית ישראל ל-2,657,400 בני אדם, 27% יותר מאשר ב-1959.

עם המשאבים המעטים שעמדו לרשותה, בנתה המדינה החדשה ערים, כבישים, בתי חולים, בתי ספר ואוניברסיטאות – לרבות מוסדות אקדמיים שבסופו של דבר הניבו 6 זוכי פרס נובל ישראלים בתחום המדעים מאז שנת 2000 (לא כולל שני ישראלים נוספים שזכו בפרס בתקופה זו על עבודתם בחו"ל). רק ארבע מדינות זכו ביותר פרסי נובל בתחום המדעים בתקופה זו – וזאת אפילו מבלי לקחת בחשבון את גודלה של המדינה.

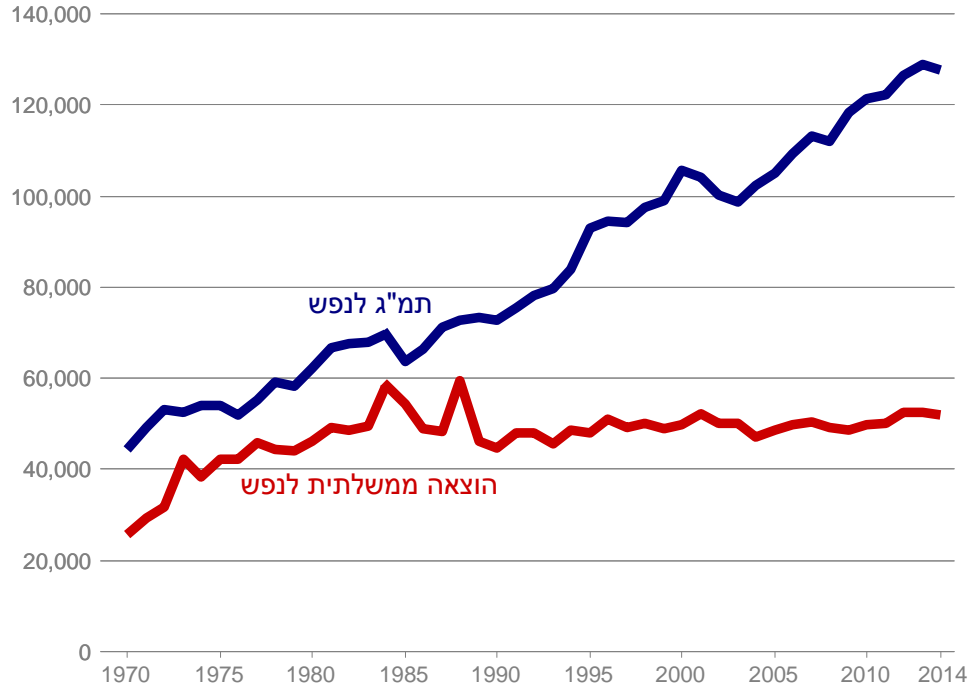
בדיוק כפי שעדיפויות תקציביות בעבר קבעו את ישראל של היום, העדיפויות הלאומיות הנוכחיות של המדינה יקבעו את ישראל של העתיד. על מנת לשים את הדברים בפרופורציה, ההוצאות הציבוריות האזרחיות (כלומר הסכום שנותר לאחר ניכוי הוצאות הביטחון) בישראל של 1960 עד 1966, שהיתה ענייה בהרבה מישראל הנוכחית, עמדו במוצע על 23.6% מהתמ"ג. לעומת ישראל ההיא, ההוצאות הציבוריות האזרחיות של ישראל העשירה יותר גדלו מאוד, לממוצע של 34.1% מהתוצר בין השנים 2005 ו-2014⁴, אך ללא שיפורים מקבילים בתוואים הכלכליים-חברתיים המרכזיים של המדינה. למעשה, ההפך הוא הנכון במקרים רבים. השורה התחתונה היא שבעוד שהיקפן הכולל של הוצאות הממשלה חשוב, ישראל עצמה הוכיחה כי מה שחשוב עוד יותר הוא איך מוקצים כספי הציבור והיעילות של השימוש בכספים אלה.

⁴ שני הנתונים מתבססים על נתוני בנק ישראל, בעוד ששילוב של נתוני ה-OECD עם נתוני הבנק העולמי מניבים תוצאות שונות במקצת בנוגע לתקופה האחרונה.

ההוצאה הממשלתית יציבה לאורך עשורים

הוצאה ממשלתית לנפש ותמ"ג לנפש*

1970-2014

* שקלים, מחירי 2013

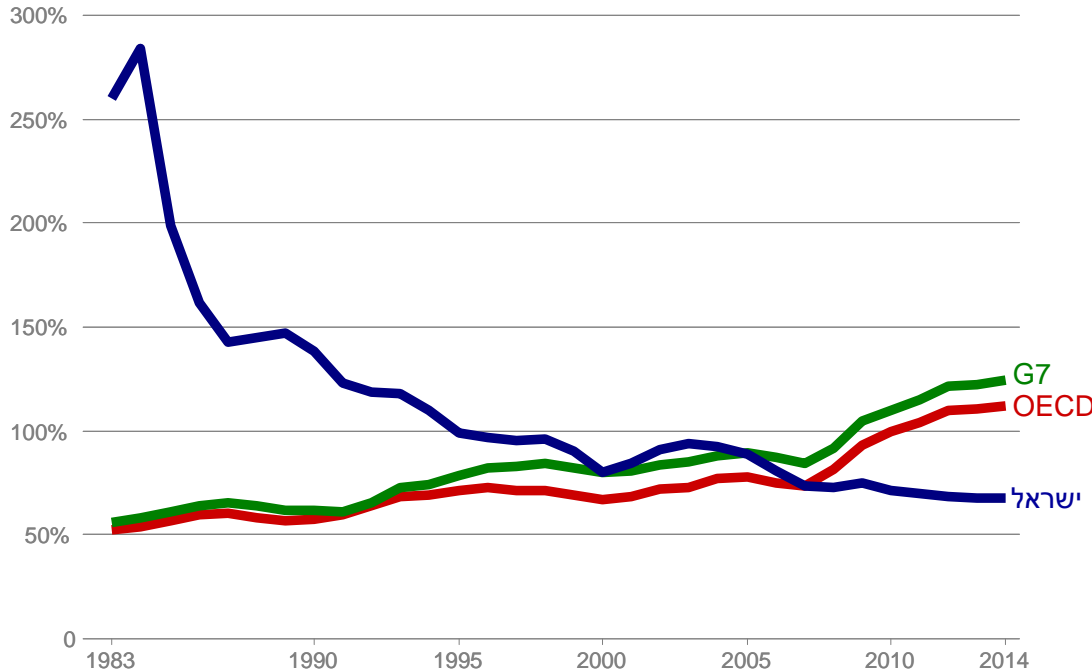
מקור: דן בן-דוד ושגית אזארי-ויזל, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: למ"ס ומשרד האוצר

הוצאותיה של ממשלת ישראל היו גבוהות במיוחד בין מלחמת יום הכיפורים ב-1973 ועד אמצע שנות השמונים, במיוחד בתחום הביטחון. התוצאה היתה שיעורי אינפלציה תלת-ספרתיים ולקיחת הלוואות בהיקפים עצומים. את השפעת תכנית הייצוב שהתקבלה ב-1985 ניתן לראות באופן ישיר במסלול ההוצאות הממשלתיות. מאותה נקודה ואילך, נשארו ההוצאות הציבוריות לנפש בישראל יציבות יחסית לאורך שלושת העשורים האחרונים, בעוד שהתוצר לנפש עלה. כתוצאה מכך, היחס בין הוצאות הממשלה לתמ"ג ירד באופן עקבי בעשורים האחרונים.

יחס חוב-תוצר נמוך

יחס חוב-תוצר

1983-2014*

* תחזיות של ה-OECD עבור 2014

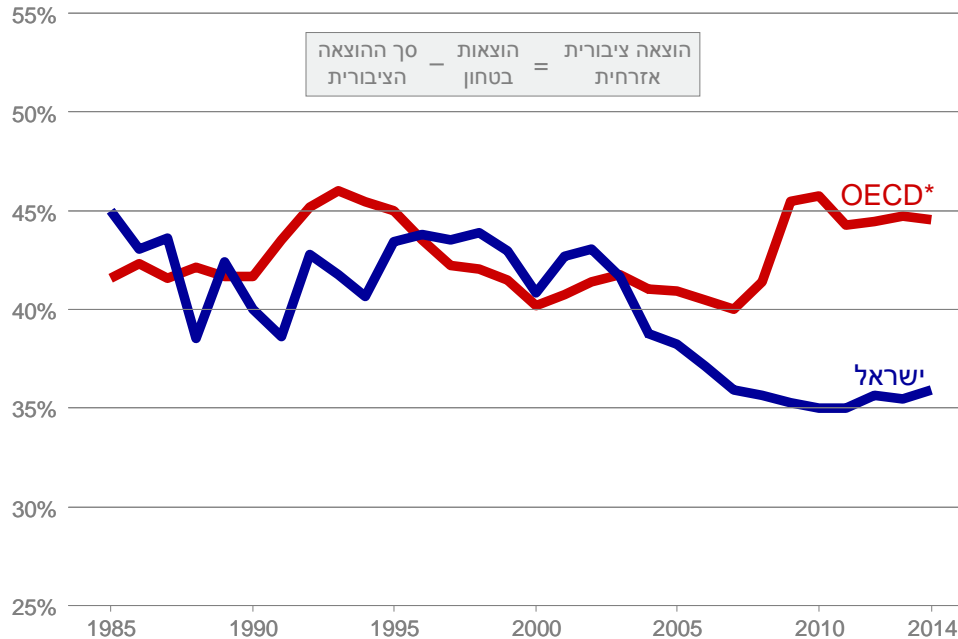
מקור: דן בן-דוד ושגית אזארי-ויזל, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: בנק ישראל ו-OECD Economic Outlook

אחת התוצאות של הירידה המתמדת ביחס בין הוצאות הממשלה לבין התמ"ג היתה חזרתה של ישראל למשפחת האומות המפותחות במונחים של שיעורי אינפלציה. תוצאה נוספת היתה ירידה משמעותית ביחס בין החוב לתמ"ג – זאת למרות סבבי מלחמות ואלימות, גלי עליה מסיביים, מיתון עמוק ועוד מאורעות סוערים המיוחדים לישראל. יכולתה של המדינה להביא את החוב שלה בחזרה לשליטתה בנסיבות שכאלה עומדת בניגוד למה שקורה בשאר מדינות ה-OECD – במיוחד ב-G7 – ובמיוחד מאז המיתון הגדול של השנים האחרונות.

ההוצאה הממשלתית האזרחית בישראל (כלומר ללא הוצאות בטחון) היתה דומה ל-OECD במשך שני עשורים לפני שירדה בעשור האחרון

ההוצאה הציבורית האזרחית

כאחוז מתמ"ג, 1985-2004

* הוצאה אזרחית ממוצעת של הממשלה הרחבה בקרב 30 מדינות OECD

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD, הבנק העולמי ובנק ישראל

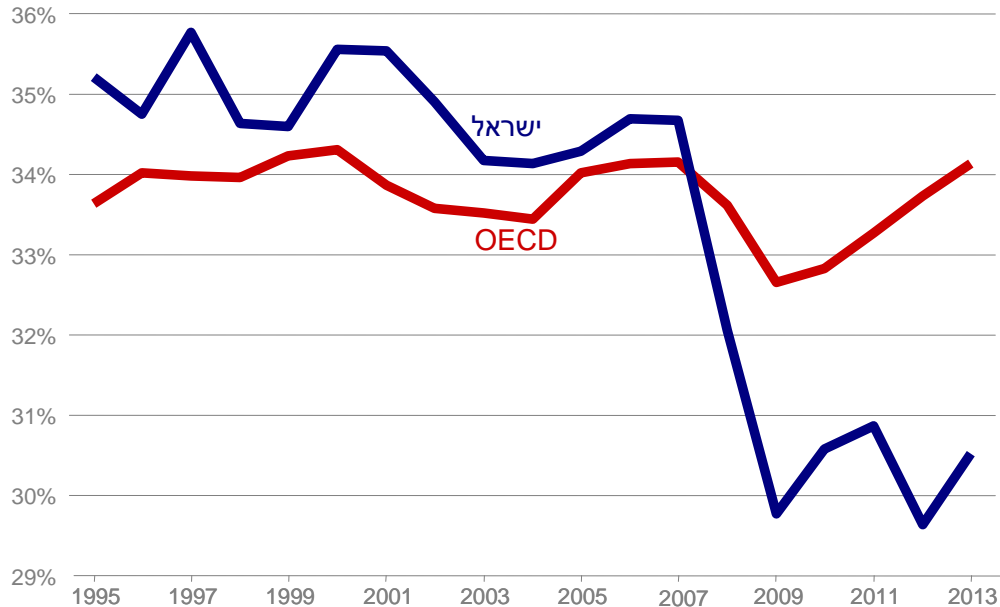
בעוד שכלל הוצאותיה הציבוריות של ישראל (כאחוז מהתמ"ג) היו גבוהות מממוצע ה-OECD ביותר מ-9 אחוזי תמ"ג בין השנים 1985 ו-2004, ההוצאות בניכוי הוצאות הביטחון היו כמעט זהות לממוצע ה-OECD.

במהלך שני עשורים אלה של הוצאות אזרחיות יציבות יחסית, פירון העבודה בישראל נסוג יותר ויותר ביחס למדינות המפותחות המובילות בעוד שאי-השוויון בארץ עלה לפסגת העולם המפותח – אינדיקציה לכך שהבעיה העיקרית לא היתה היעדר משאבים אלא בעיה של סדר העדיפויות הלאומיות בכל הנוגע להוצאות. במהלך העשור האחרון, בעוד שההוצאות האזרחיות ב-OECD עלו כשנכנס העולם המפותח למשבר הכלכלי הגדול שלו, פחת שיעור ההוצאות בישראל ביחס לתמ"ג.

נטל מס נמוך יחסית

נטל המס

סך התקבולים ממסים כאחוז מהתמ"ג, 1995-2013

מקור: דן בן-דוד ושגית אזארי-ויזל, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

אם ישראל מעוניינת להביא למפנה משמעותי בתוואים הכלכליים-חברתיים שלה, יהיה עליה לחשוב מחדש על כלל מדיניות ההוצאות והמיסוי שלה כדי ליצור את הבסיס לשינוי.

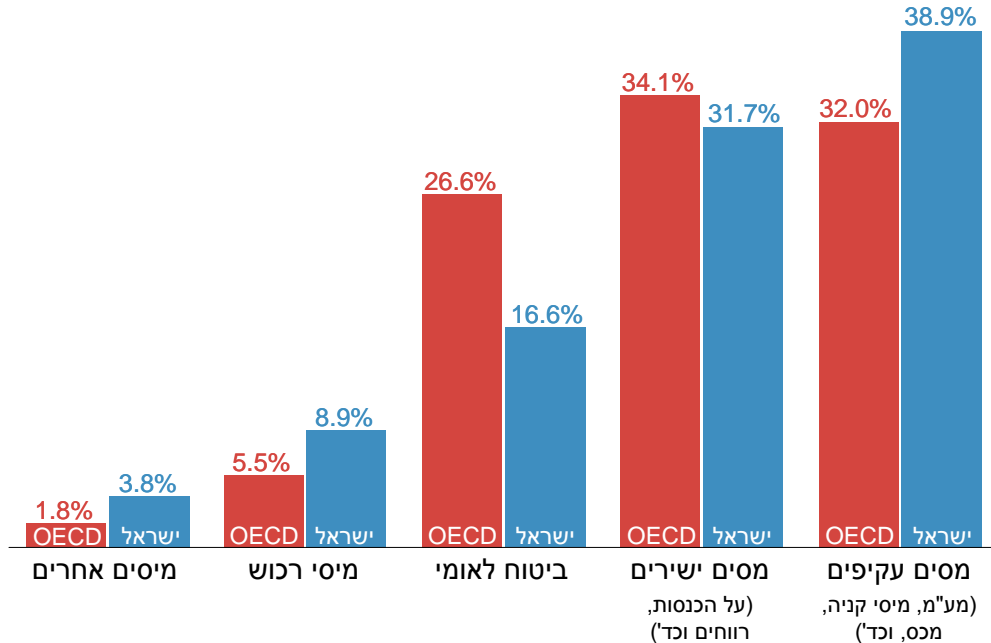
בצד ההוצאות, המדינה תצטרך למצוא את היכולת הפוליטית להפנות את משאביה המוגבלים מאוד לטובת הכלל, במקום לטובת אינטרסים מגזריים, עסקיים ואישיים צרים. אם הקצאת המשאבים החדשה לא תספק את התקציבים הדרושים למפנה כלכלי-חברתי משמעותי, יהיה צורך להעריך מחדש את האופן בו הממשלה משיגה את הכנסותיה.

כתוצאה מתקציב הביטחון העצום של ישראל בהשוואה למדינות OECD אחרות, אין זה מפתיע כי נטל המס במדינה (המוגדר כסך ההכנסות ממסים כאחוז מהתמ"ג) היה באופן מסורתי גבוה יותר מהמוצע ב-OECD. מצב זה השתנה ב-2008 לאחר קיצוצי מסים בישראל שהביאו לירידה בנטל המס אל מתחת למוצע ה-OECD.

מסים עקיפים מהווים חלק משמעותי מנטל המס בישראל

התפלגות הכנסות המדינה ממסים

לפי סוגי המס, 2013

מקור: דן בן-דוד ושגית אזארי-ויזל, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

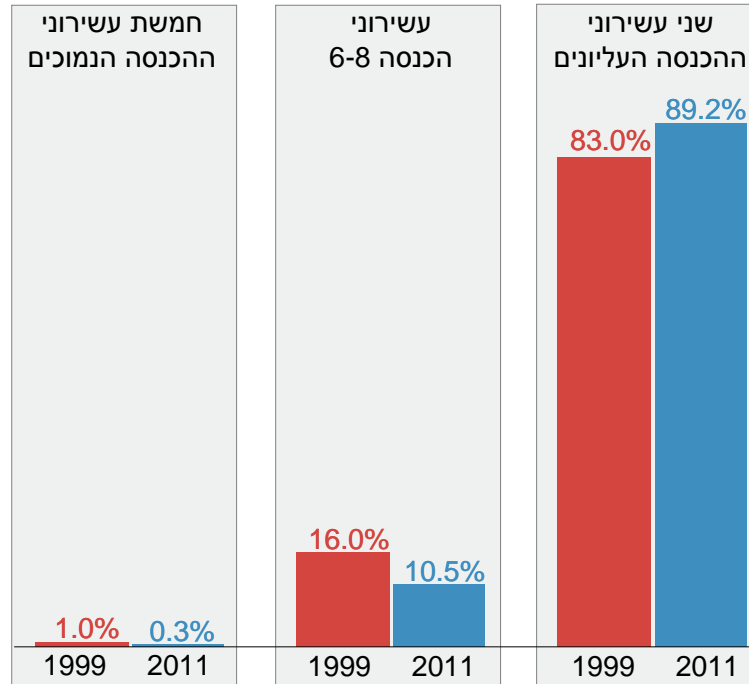
לאור העובדה שהכנסות ממסים נמוכות יותר בשנים האחרונות, ולאור הצורך להימנע מחזרה לחובות העצומים של העבר, ישראל צריכה להחליט אם לקצץ עוד בהוצאותיה כדי להתאימן לסך התקבולים ממסים – וזה יהיה קשה היות שההוצאות האזרחיות בשנים האחרונות כבר היו נמוכות (בהשוואה ל-OECD) – או לחילופין להתמקד בשינוי העדיפויות התקציביות לצד הגדלת ההכנסות ממסים.

אם רוצים להגדיל את תקבולי המדינה ממסים, השאלה היא מהי הדרך הטובה לעשות זאת? ישראל מגייסת חלק בלתי פרופורציונלי מהכנסותיה ממסים עקיפים, הנחשבים לרגסיביים מכיוון שהם מטילים נטל כבד יותר על העניים. על פניו, נראה כי התפלגות התקבולים ממסים מצביעה על כך שישראל צריכה לשקול ברצינות העלאה של המסים הישירים. אבל על מי יש להטילם?

מסי החברות בישראל מהווים 35% מסך התקבולים ממסוי ישיר, בהשוואה ל-24% ב-OECD – כך שמתקבל הרושם שהכיוון העיקרי שנותר צריך להיות העלאת המסים המוטלים על יחידים. כאן נעוצה בעיה נוספת.

מחצית מהאוכלוסייה אינה משלמת מס הכנסה בעוד ש-20% מהאוכלוסייה מממנים 89% מסך תקבולי מס הכנסה

התפלגות תקבולי מס הכנסה לפי עשירוני הכנסה

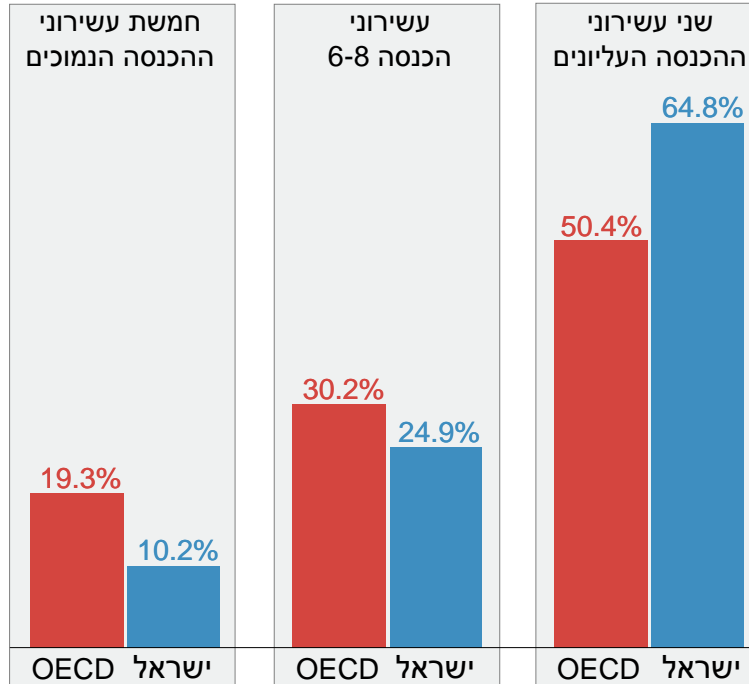

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד האוצר

נטל המס הכולל בישראל נמוך יחסית, החלק מסך תקבולי המס הנובע ממסוי ישיר נמוך יחסית אף הוא, וגם החלק מתוך המסוי הישיר המגיע מיחידים נמוך יחסית. על פניו, יכול להתקבל הרושם שההתמקדות העיקרית צריכה להיות בהעלאת המסים הישירים על יחידים. רק שזה אינו כל כך מובן מאליו כפי שאולי ניתן היה לחשוב מלכתחילה. יחידים – בין אם הם שכירים, עצמאיים או לא-מועסקים – משלמים 72% אחוז מתשלומי הביטוח הלאומי בישראל, בהשוואה ל-41% ב-OECD. כשמדובר במס הכנסה, מסתבר שכמעט 50% מאוכלוסית המדינה אינה משלמת מס הכנסה כלל. 89% מסך תקבולי המדינה ממס ההכנסה באים מ-20% מהאוכלוסייה בלבד – עליה מ-83% ב-1999. נשאלת השאלה, אם כן, על מי להטיל את מס ההכנסה הנוסף. על אלה שהכנסותיהם כה נמוכות עד שאינם מגיעים אפילו למדרגת המס הנמוכה ביותר, או על אלה שכבר נושאים על גבם 89% מנטל מס ההכנסה?

חלקם של שני העשירונים העליונים בסך תקבולי המדינה ממיסוי ישיר גבוה בהרבה בישראל לעומת ממוצע ה-OECD

התפלגות תקבולי מס הכנסה וביטוח לאומי לפי עשירוני הכנסה, 2011

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD

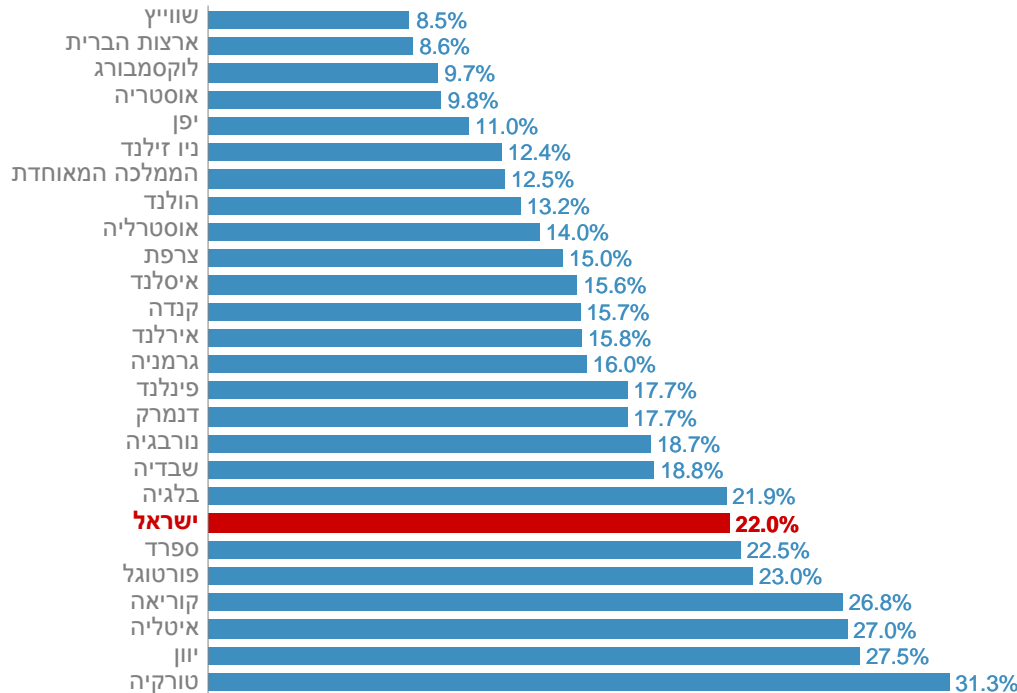
השוואה בינלאומית בנוגע לחלקם של המסים הישירים ותשלומי הביטוח הלאומי המשולמים על ידי העשירונים השונים משקף את ההבדלים בין ישראל לבין מדינות ה-OECD. בקצה העליון, שני העשירונים העליונים ב-OECD משלמים מחצית מסך התקבולים ממסים ישירים, בעוד שב ישראל הם משלמים כמעט שני שלישים.

בקצה התחתון של התפלגות ההכנסות, החלק מתקבולי המס המשולם על ידי חמישים האחוזים העניים ביותר באוכלוסייה גדול ב-90% ב-OECD מאשר בישראל (19% מול 10%).

היקף הכלכלה השחורה מהגבוהים בעולם המפותח

היקף הכלכלה השחורה ב-OECD*

כאחוז מהתמ"ג, ממוצע עבור 1999-2007

* לא כולל מדינות מזרח אירופה ודרום אמריקה

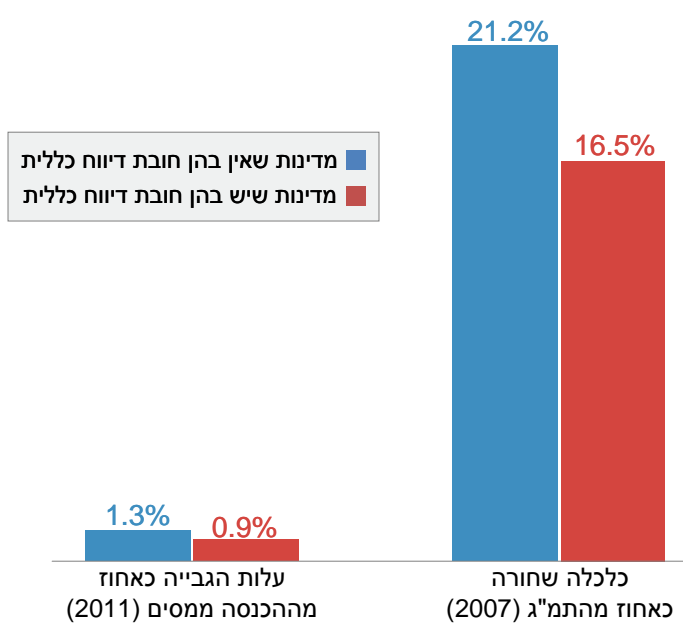
מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

נתונים: Buehn and Schneider (2012)

מהנאמר לעיל ניתן לקבל את הרושם שנושא נטל המס נמצא במבוי סתום, עד שלוקחים בחשבון את הנתונים הבאים. ישראל מתאפיינת באחת מהכלכלות השחורות הגדולות בעולם המפותח. ממוצע הפעילות העסקית הבלתי מדווחת במדינה בין 1999 ל-2007 הגיע ליותר מחמישית מהתמ"ג. בהנחה שלא חל שינוי בשיעור זה בשנים האחרונות, היקף הכלכלה השחורה ב-2014 עמד על 239 מיליארד שקלים, מעט יותר ממחצית כלל הוצאותיה של המשלה באותה שנה. למעשה, צמצום הכלכלה השחורה בחצי היה מביא את המדינה למקום דומה למקום בו נמצאות מדינות כמו בריטניה, ניו זילנד, יפן ואוסטריה, והיה עדיין מותיר את ישראל מעל למדינות שהכלכלה השחורה בהן היא קטנה עוד יותר. לא רק שזה היה תורם משמעותית להגדלת הכנסות המדינה ממסים ולהגברת השוויוניות בנשיאת הנטל, זה גם היה מספק הקלה מסוימת בצד ההוצאות – על ידי צמצומים בתחומים מסוימים והקצאה מחודשת של תקציבים לתחומים אחרים.

הכלכלה השחורה קטנה יותר במדינות עם חובת דיווח מס

לכללות שחורות לעומת עלות גביית מסים ב-OECD

מקור: נעם גרובר, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי (מתוך דוח מצב המדינה 2014 של מרכז טאוב)
 נתונים: הבנק העולמי 1-2012 (Buehn and Schneider)

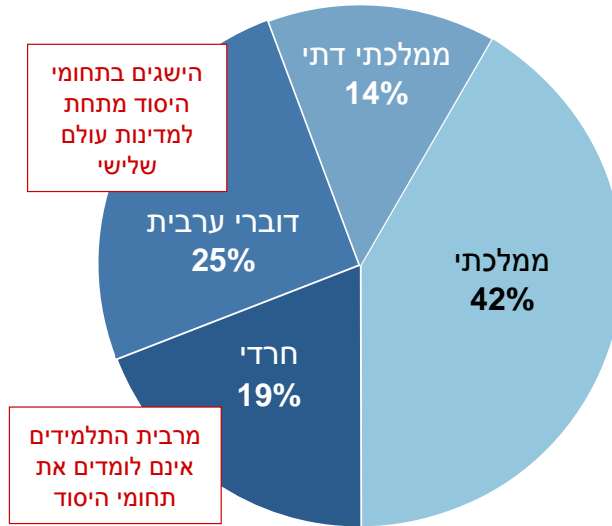
הגברת אכיפת החוק בישראל גם אפשרית וגם משתלמת – שלא לדבר על חשיבותה והרלוונטיות שלה בתחומים רבים נוספים שאינם קשורים לגביית מסים. מקום אחד שניתן להתחיל בו הוא ליזום חובת דיווח מס. במדינות המחייבות דיווח כזה, הכלכלה השחורה קטנה בחמישית בממוצע בהשוואה למדינות שבהן אין כזו חובה. לא רק שעלות הגבייה היא רק חלק זעום מההכנסות ממסים, מסתבר שמדינות עם חובת דיווח מס מגיעות בסופו של דבר למערכות גביית מסים יעילות יותר.

מבט אל העתיד: ברירת המחדל הנוכחית

שונות גבוהה בשיעורי הילודה מובילה לשינויים מהירים בגודלה ובהרכבה של אוכלוסית ישראל. המדיניות הקיימת כיום – במיוחד בנוגע לצעירים – תקבע את יכולת הקיום העתידי של המדינה. התוואים הנוכחיים, המהווים את ברירת המחדל, לא יהיו בני קיימא בטווח הארוך. הימנעות מתוצאות ברירת המחדל מחייבת התייחסות מיידית על ידי המדיניות כבר היום.

כמחצית מהילדים במדינה מקבלים חינוך של עולם שלישי

התפלגות תלמידים בכיתה א', 2014

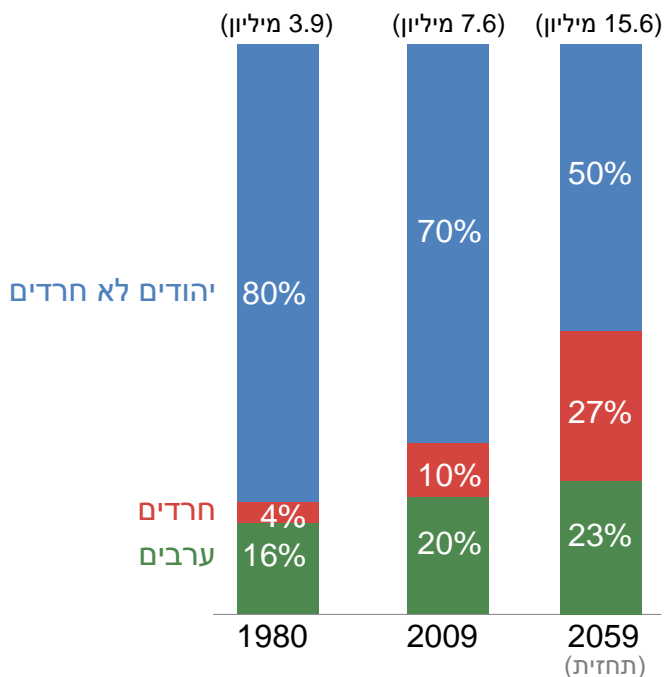

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: משרד החינוך

ניתן לקבל פרספקטיבה דמוגרפית על המצב בתחום החינוך באמצעות הרישום לכיתה א' ב-2014. בעוד שלא כל הילדים דוברי הערבית מקבלים חינוך ברמה נמוכה (לדוגמה, ישנם הבדלים גדולים בין בתי הספר הנוצריים המעטים במגזר הערבי לבין בתי הספר המוסלמיים, שהם הרוב הגדול), ולא מכל הילדים החרדים נמנעת תכנית הליבה. צריך גם להיות ברור שלא כל תלמידי בתי הספר הממלכתיים והממלכתיים דתיים מקבלים חינוך באיכות גבוהה. בשורה התחתונה, כמחצית מהילדים בישראל כיום מקבלים חינוך ברמה של עולם שלישי – והם נוטים להשתייך לחלקים באוכלוסייה הגדלים במהירות הרבה ביותר. למעשה, מדובר כאן בהגדרה מחדש של פרדיגמת הביטחון הלאומי שמשחק תפקיד כה חשוב בבחירות בארץ. מטוסים, טנקים וגדודים הם רק חלק ממה שישראל צריכה כדי להגן על עצמה. ילדים המקבלים חינוך של עולם שלישי יוכלו להחזיק רק משק של עולם שלישי, שאינו מסוגל לתמוך בצבא של העולם הראשון שישראל חייבת על מנת לשרוד באזור האלים בו היא נמצאת.

שינויים משמעותיים צפויים במבנה העתידי של אוכלוסית המדינה

אוכלוסית ישראל בעתיד

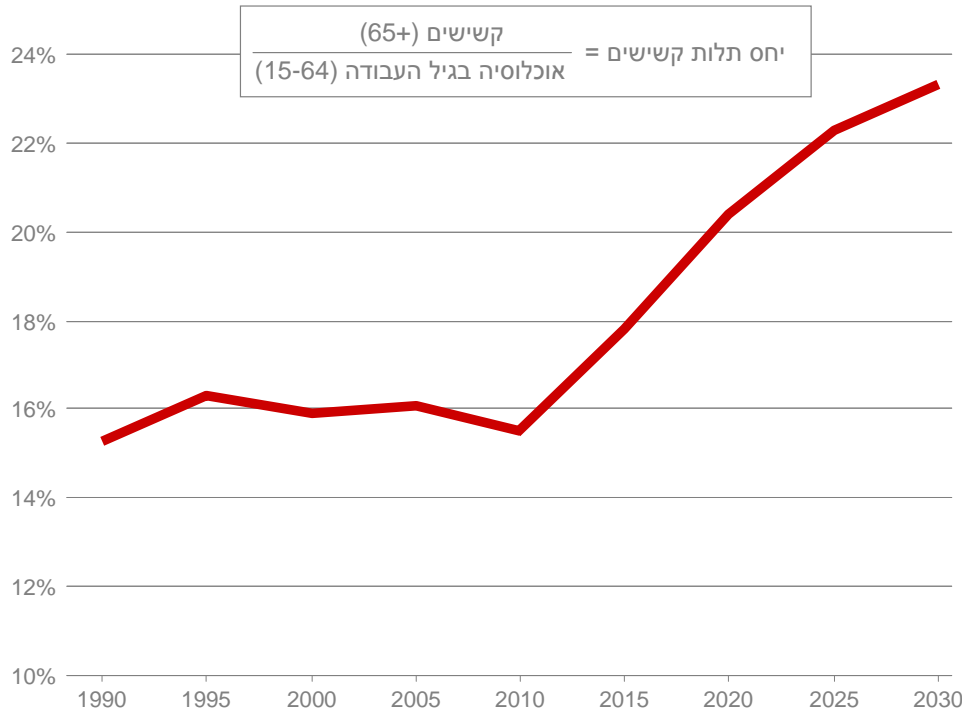

הילדים של היום הם המבוגרים של מחר. ניתן לקבל הצעה על המהירות בה העתיד מתקרב אלינו באמצעות התחזיות הדמוגרפיות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. החלקים באוכלוסיה הגדלים במהירות הרבה ביותר נוטים להיות אלה המקבלים את לימודי הליבה ברמה הנמוכה ביותר.

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב נתונים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ובנק ישראל

עליה חדה בחלקם של הקשישים באוכלוסיה

יחס תלות קשישים

יחס תלות קשישים = $\frac{\text{קשישים (65+)}}{\text{אוכלוסיה בגיל העבודה (15-64)}}$

מקור: אליהו בן משה (2011), משרד התמ"ת

התחזיות הדמוגרפיות מצביעות גם על כך שהחל בישראל תהליך משמעותי של הזדקנות. מדובר עדיין בחברה צעירה מאוד בהשוואה למדינות מפותחות אחרות, והיחס בין הקשישים לבין האוכלוסיה בגיל העבודה (המכונה "יחס תלות הקשישים") נמוך יחסית ונותר יציב למדי במהלך שני העשורים האחרונים. עם זאת, יחס זה החל להמריא בשנים האחרונות והוא צפוי לעלות בכחציית שני העשורים הבאים.

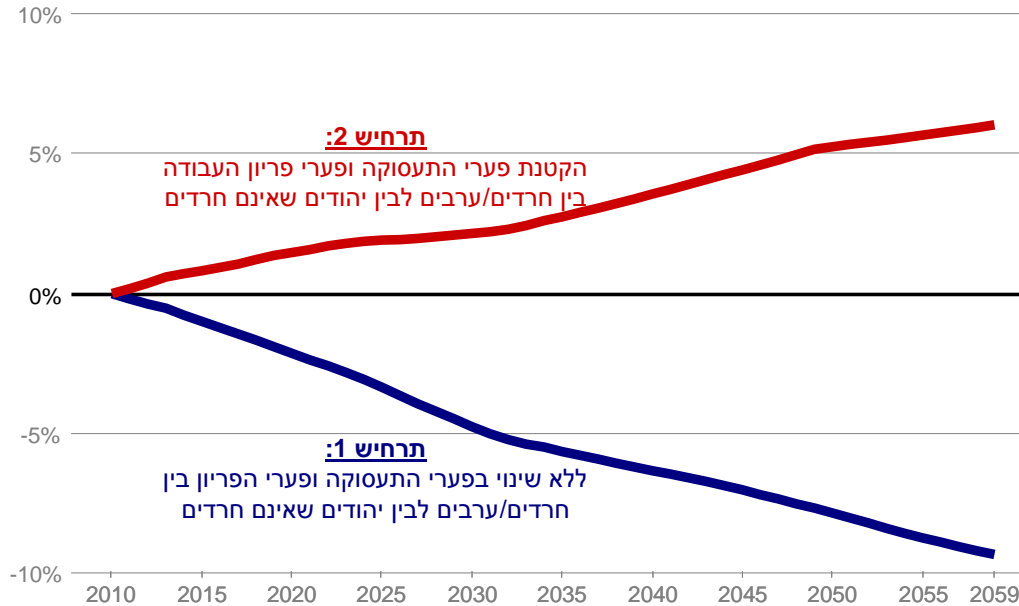
השאלה אינה רק איזה סוג של הון פנסיוני יצליחו הקשישים של העתיד לצבור – במדינה בה מחצית מהאוכלוסיה אינה מגיעה אפילו למדרגת מס ההכנסה הנמוכה ביותר – אלא מי יממן את צרכי הביטוח הלאומי העתידיים של ישראל? בדרך כלל מערכות הביטוח הלאומי ממומנות על ידי האוכלוסיה בגיל העבודה שצריכה לדאוג לא רק לצרכי הרווחה של עצמה אלא גם לצרכיו של הדור הקודם המקבל קצבאות חודשיות לעת זקנה.

זאת ועוד: לאיזה חלק מהאוכלוסיה העתידית בגיל העבודה יהיו הכישורים והתנאים הדרושים על מנת לעבוד במשק מודרני כך שיוכלו לתמוך במערכת? כזו ברמה של מדינה מפותחת?

השתתפות בכוח העבודה – לאן פנינו

שינויים צפויים בשיעורי השתתפות עתידיים בכוח העבודה

תרחישים אפשריים: 2010–2059

מקור: קרנית פלוג (2015), בנק ישראל

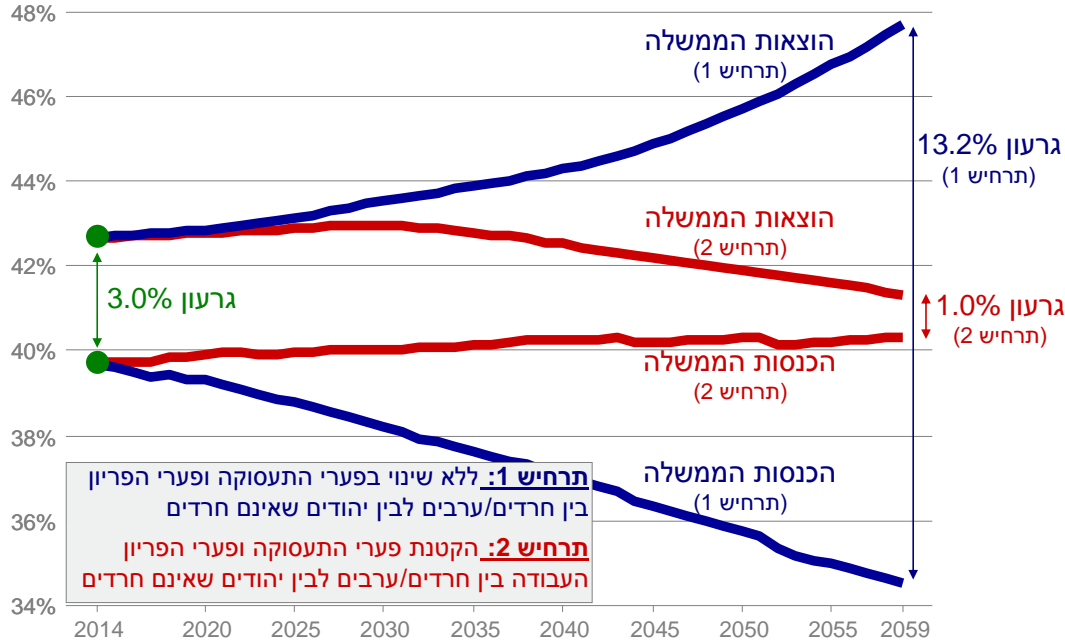
בעוד מעט יותר מארבעה עשורים מהיום, מה יקרה אם שיעורי התעסוקה ופריון העבודה בקרב חרדים וערבים ישראלים יישארו כפי שהם ולא יתכנסו לאלה של שאר החברה? התוצאה תהיה ירידה של כמעט 10% בשיעורי ההשתתפות הארציים בכוח העבודה. מכיוון שחלק קטן יותר מהאוכלוסייה יעבוד, תהיה לכך השפעה שלילית על בסיס המס. בנוסף, רבים מאותם אנשים יזדקקו לתמיכה ממשלתית על מנת להצליח להישאר מעל קו העוני, כך שההוצאות יצטרכו לגדול.

שני תרחישים תקציביים לעתיד

אם שיעורי התעסוקה ופריון העבודה בקרב חרדים וערבים ישראלים לא יתכנסו לשיעורים של שאר האוכלוסיה, אזי – למרות הגידול הצפוי בהכנסות ממסים משדות הגז שנמצאו לאחרונה בישראל – צפוי יחס ההכנסות ממס לתמ"ג לרדת בחדות לצד עליה תלולה ביחס בין ההוצאות הממשלה לתמ"ג. על פי אותו תרחיש של משרד האוצר, הגירעון הממשלתי, כאחוז מהתמ"ג, יגדל ביותר מפי ארבעה.

תחזיות להכנסות והוצאות ממשלה עתידיים*

כאחוז מהתמ"ג, 2014–2059

תרחיש 1: ללא שינוי בפערי התעסוקה ופערי הפריון בין חרדים/ערבים לבין יהודים שאינם חרדים
תרחיש 2: הקטנת פערי התעסוקה ופערי הפריון העבודה בין חרדים/ערבים לבין יהודים שאינם חרדים

* מבוסס על תחזית האמצע של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מקור: המועצה הלאומית לכלכלה, משרד ראש הממשלה

נתונים: אסף גבע (2015), משרד האוצר

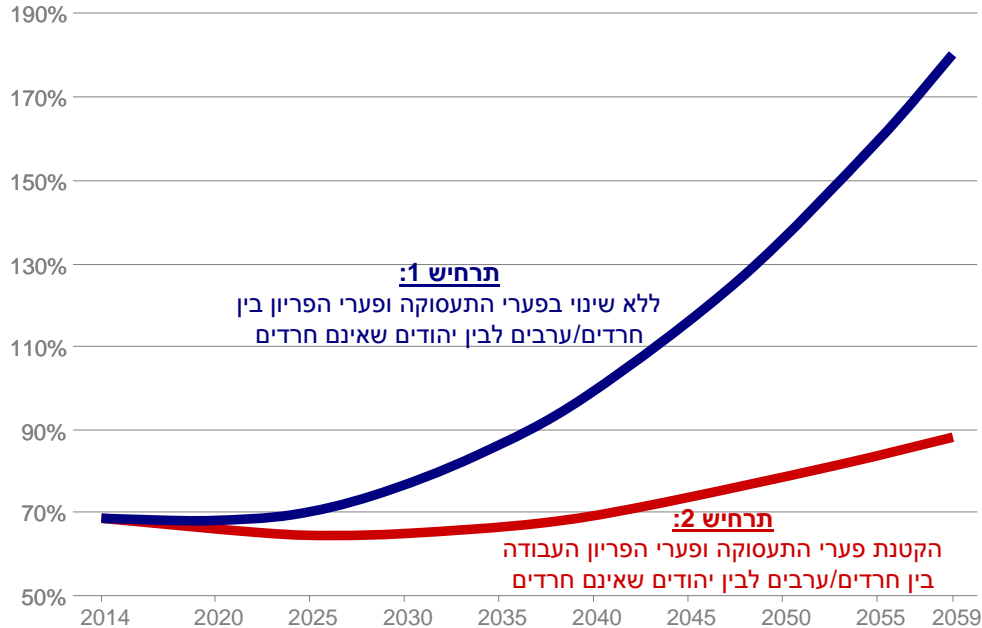
ההשלכות על החוב העתידי

אם הכנסות הממשלה ירדו והוצאותיה יעלו על פי התרחיש בו שיעורי התעסוקה ופרייון העבודה בקרב חרדים וערבים ישראלים אינם מתכנסים לאלה של שאר החברה, יגדל החוב של ישראל לגבהים בלתי נשלטים.

בעוד שכל חדלון חוב גורם לזעזוע ברמה הלאומית, מה שצפוי לישראל חמור בהרבה מהתרחישים הרגילים. בעייתה העיקרית של ישראל נעוצה בכך שחלק גדול מדור שלם יגדל ללא הכישרים הדרושים על מנת לתמוך במשק מודרני. במצב כזה, יתכן כי אחוז ניכר מאלה שיש להם ההשכלה והכישרים – וגם חלופות במדינות אחרות – כבר לא יהיו עוד בארץ ולא יוכלו להעביר את אותן יכולות לדור הבא אם וכאשר המדינה תפשוט את הרגל.

תחזיות ליחסי חוב-תוצר עתידיים

תרחישים אפשריים*: 2014-2059

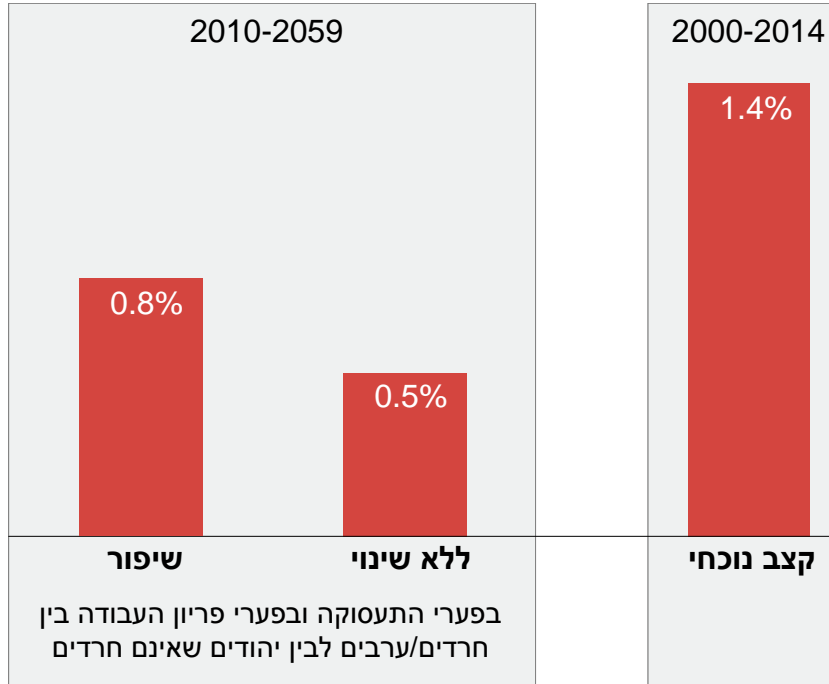
* מבוסס על תחזית האמצע של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

נתונים: אסף גבע (2015), משרד האוצר

צמיחה עתידית נמוכה

תחזיות צמיחה כלכלית עתידית

שיעורי צמיחה שנתיים של התמ"ג לנפש

מקור: קרנית פלוג (2015), בנק ישראל

תמונת הצמיחה העתידית של ישראל בכל אחד מהתרחישים של בנק ישראל אינה טובה. פריון העבודה במדינה הינו כבר כיום מהנמוכים בעולם המפותח, וצמח בקצב איטי יותר מאשר במדינות ה-G7 במהלך ארבעים השנים האחרונות.

כאשר מביטים קדימה, קצב הצמיחה של רמת החיים בישראל – הנמדדת לפי התמ"ג לנפש – צפוי לרדת מהשיעור הנוכחי שעמד על 1.4% לשנה בעשור וחצי האחרונים (תקופה שהיתה לא טובה גם במדינות המפותחות האחרות) ל-0.5% או 0.8% בשנה בהתאם לשאלה אם תחול התכנסות בשיעורי התעסוקה ופריון העבודה של חרדים וערבים ישראלים לאלה של שאר החברה.

כפי שצריך להיות ברור, הסוגיה שישראל עומדת בפניה גדולה הרבה מעבר להעלאת החרדים וערבים ישראלים לרמות פריון העבודה והתעסוקה הממוצעות של האוכלוסיה היהודית שאינה חרדית. יש צורך להעלות את המדינה כולה לרמה גבוהה יותר. זה אפשרי – עדיין – אך חלון ההזדמנויות לשינוי משמעותי בתוואי ארוך הטווח של ישראל לא יישאר פתוח לנצח.

חזון לעתיד: שינויים בעדיפויות הלאומיות

הדגש צריך להיות על שלושה מעגלי מדיניות. על מעגל המדיניות הראשון, שמתמקד ביחידים ובעסקים, ליצור תמריצים לעבודה והעסקה תוך הענקת הכלים הדרושים לכך. מעגל המדיניות השני מתמקד ברמה אחת מעל – יצירת התנאים הסביבתיים שיגבירו את התעסוקה ופיריון העבודה תוך הפחתת העוני ואי-השוויון. מעגל המדיניות השלישי עוסק בסוגיות אסטרטגיות שלא רק ישפרו את המצב בהווה אלא גם יבטיחו תוואים כלכליים-חברתיים בני קיימא בעתיד. מטרתו של מדריך זה אינה להיכנס לפרטי פרטים אלא לתאר בקווים כלליים כמה מתחומי השורש שבהם צריכים להתמקד מעגלי המדיניות הללו.

לאור מגבלות התקציב המשמעותיות החלות על מדינה עם נטל ביטחוני כה כבד, היקף השינויים המתוארים כאן יחייב אתחול מהותי בעדיפויות הלאומיות ותפנית בסיסית בהקצאות התקציביות של המדינה. היכולת ליישם שינויי כיוון משמעותיים קיימת בישראל והוכחה בעבר. הנכונות והיכולת לעשות זאת הפעם ישקפו חזרה להלך רוח של תקופה בה הלחצים היו גדולים וברורים, והאוכלוסיה וההנהגה הבינו את הצורך להתמקד בטובת הכלל ולא באינטרסים צרים.

מעגל המדיניות הראשון: יצירת תמריצים ומתן כלים

א. הגברת התמריצים לעבוד ולהעסיק

- החלפת תמריצים לאי-עבודה בתמריצים לעבודה
- הקטנה ניכרת במספר העובדים הזרים

ב. מתן כלים ותנאים – חבילת תעסוקה מקיפה

- תכנית "הזדמנות שניה" להשלמת תיכון ואוניברסיטה
- הכשרה מקצועית בשיתוף המגזר העסקי
- מערכת השמה המתומרצת לפי הצלחת העובד

כיום ישראל מעניקה הטבות ברמה שמאפשרת לחלק גדול מאוכלוסיתה לבחור באי-עבודה כדרך חיים. ההפחתה בקצבאות הילדים ובתמיכות אחרות במהלך העשור האחרון והשיפור המקביל בתעסוקה בחלק זה של האוכלוסיה מהוות אינדיקציה להשפעתן של פעולות אלה. במקום לשקול את הגדלת ההטבות, כפי שעושה הממשלה הנוכחית, עדיף להחליפן בתוספות שכר שישמשו תמריצים לעבוד.

מדיניות אחת כזאת שכבר נמצאת בשימוש – גם אם הדבר נעשה בארץ עם תמריצים מבלבלים ועיכובים ביורוקרטיים נרחבים – היא מס ההכנסה השלילי. התקבולים לעובדים מהמס השלילי (שהוא למעשה סובסידיה בשיעור קבוע לכל שקל הכנסה) עולים עם ההכנסה, מה שהופך את המס השלילי לתמריץ הולך וגדל לעבוד – ותמריץ לדווח על כל ההכנסות שהתקבלו (מה שסייע כמובן גם להשגת מטרות אחרות).

בעוד שחשוב מאוד שישראל תעבור מתמריצים לאי-עבודה לתמריצים לעבוד, היא גם צריכה לגמול את המעסיקים מהתמכרותם לעובדים זרים זולים. במדינה המוצפת בישראלים בעלי רמה נמוכה יחסית של מיומנות והשכלה, אין זה מתקבל על הדעת כי הממשלה מתירה יבוא של מאות אלפי עובדים בלתי משכילים ובלתי מיומנים נוספים מחו"ל. כעובד אחד מכל שמונה במגזר העסקי בארץ אינו ישראלי. מתוך אותם עובדים הלא-ישראלים, 70% מגיעים מחו"ל ו-30% הם פלשתינים.

בעוד שמפנה בתחום התמריצים לעבוד ולהעסיק הוא חיוני, הוא אינו מספיק. כשכופים על אדם בלתי מיומן לעבוד, יכולה להיווצר בעיה משמעותית ברמה האישית – וזה גם אינו יעיל ברמה הלאומית. לארגון מחדש של התמריצים חייב להתלוות שיפור משמעותי בכלים המוענקים לישראלים לעבוד. זה צריך להתחיל במאמץ אינטנסיבי לאפשר לאלה שיכולים ומעוניינים להשלים את לימודיהם התיכוניים והעל תיכוניים לעשות זאת. החבילה

צריכה גם לכלול את האפשרות לקבל הכשרה מקצועית בתחומים מבוקשים במשק – הכשרה מקצועית שיעילותה נמדדת, נבדקת ומוערכת כל העת בזמן אמת על מנת להבטיח כי הפרויקטים היקרים הללו משיגים ביעילות את יעדיהם. הליך השמת העובדים שצריך ללוות את ההכשרה אמור להתבסס על הצלחת העובדים ולא על הטבות הנחסכות למדינה. בטווח הארוך, עובדים מצליחים יצאו מהעוני, יגדילו את פריון היצור – ולא רק שיפסיקו לקבל תשלומי רווחה אלא גם יתחילו לשלם מס הכנסה ולשאת באחריות הכוללת למדינה.

מעגל המדיניות השני: יצירת סביבה תומכת ומסייעת

כולל אך לא מוגבל ל:

א. יום לימודים ארוך ותכניות העשרה מסובסדות לילדים ולנוער אחר הצהריים

ב. שדרוג ניכר בתשתית התחבורה

שינוי מבנה התמריצים לעבוד והענקת כלים ומיומנויות אינם מספיקים. חשוב מאוד גם להתמקד בתנאים הסביבתיים. אם אדם בעל מיומנויות בסיסיות מחפש משרה בשכר מינימום, אבל ילדיו חוזרים הביתה מביה"ס בצהריים, קטנים הסיכויים שהוא יוכל להניח את כף רגלו בשוק העבודה.

על בתי הספר בישראל להציע לא רק חינוך טוב יותר (חלק ממעגל המדיניות השלישי בהמשך, המתמקד בנושאים אסטרטגיים), אלא לשנות גם את לוחות הזמנים שלהם ולעבור משבוע לימודים בן שישה ימים לחמישה ימים, באופן שיתאים לשוק העבודה, תוך הארכת ימי הלימודים. זה חשוב במיוחד בעיירות ובשכונות העניות ביותר של המדינה – המקומות הטבעיים להתחיל ליישם בהן את השינוי.

יש להפנות את מיליארדי השקלים שהממשלה מוציאה כיום על קצבאות ילדים בכל שנה לבניית חדרי אוכל ולאספקת ארוחות חמות ומזינות (במיוחד באזורים העניים יותר), ורק בבתי ספר המלמדים תכנית ליבה מלאה. זה יבטיח ניצול טוב יותר של התקציב הנוכחי לטובת הילדים של היום וגם ישפר את סיכויי התעסוקה של רבים מילדים אלה בעתיד.

באזורים העניים יותר של ישראל, קיים גם הצורך לספק תכניות העשרה אחר הצהריים בספורט, במוסיקה או בתחומים אחרים הנחשבים לחשובים בעיני ההורים. תכניות אלה יועילו לילדים ובה בעת יגנו עליהם מפני סכנות, ויסייעו להוריהם להיכנס לשוק העבודה.

היכולת למצוא עבודה ולהגיע אליה בפועל היא השלב הבא בסולם התעסוקה. העובדה ששטחה של ישראל קטן מאוד פירושה כי כמעט כל אוכלוסית המדינה יכולה היתה להימצא במרחק של עד 30 דקות נסיעה מאחת הערים הגדולות – בהן נמצאים מקומות העבודה – לו היתה קיימת תשתית תחבורתית מהירה, אמינה וזולה.

מעגל מדיניות זה מדגים מדוע יש לטפל במשברים עכשוויים דרך מבטים אסטרטגיים הכוללים את בעיות השורש, במקום לטפל בהם באמצעות פתרונות קצרי טווח המתמקדים רק בתסמינים בוערים. דוגמה חשובה במיוחד היא מחירי הדיור הגבוהים מאוד בישראל. גישת מפתח ארוכת טווח היא שיפור בתי הספר במה שמכונה היום פריפריה, כדי שיהפכו לבתי הספר מהטובים במדינה, ובה בעת לבנות מערכת רכבות וכבישים שיהפכו את הפריפריות לפרברים.

מדיניות דו-מסלולית מעין זו תטפל בשני הנושאים החשובים ביותר – לאחר ביטחון אישי ובריאות – שעמם מתמודדות משפחות צעירות בערי ישראל: חינוך ילדיהן וגישה למקומות עבודה. משפחות אלה יוכלו לעבור לאזורים המרוחקים יותר ולהגדיל משמעותית את שטח מגוריהן בעלות נמוכה בהרבה, בזמן שילדיהן יקבלו חינוך איכותי וההורים יוכלו להגיע לעבודה במהירות ובזול.

כשמשפחות משכילות יצאו מהערים הגדולות ותשתית התחבורה תשתפר, עסקים יתחילו לנצל אף הם את מחירי הנדל"ן הנמוכים יותר בפריפריות/פרברים, את הדמוגרפיה המשתנה ואת התחבורה המהירה, ויעברו גם הם לשם. ניתן יהיה להחליף הטבות מס יקרות המוענקות כיום לעסקים בתעשיות מיושנות הדורשות מיומנות נמוכה בהשקעות בתשתית שישנו את מצב העניינים מהיסוד.

תופעות לוואי חשובות של מדיניות זו יתרמו אף הן לתמונה הכוללת. באופן ספציפי, שיפור החינוך באזורים ה"מרוחקים" הללו יתרום לילדים שכבר גרים בהם, בעוד ששיפור התחבורה לערים ישפר את סיכויי הוריהם למצוא עבודה – דבר שיקרה גם בעקבות מעבר העסקים לאזורים אלה. לכל זה תהיה השפעה לא רק על שיעורי התעסוקה והעוני הנוכחיים, אלא גם על העתידיים. כמו כן, תהיה לכך השפעה על מחירי הנדל"ן היחסיים, ויצטמצמו פערי המחירים בין הערים לבין מה שיהפכו לפרברים.

מעגל המדיניות השלישי: תכנית אסטרטגית רב שנתית

כולל אך לא מוגבל ל:

א. הגברה משמעותית של השקיפות התקציבית

ב. רפורמה מבנית במערכת החינוך

ג. אכיפה מוגברת של החוק על ידי שדרוג וייעול המשטרה ומערכת המשפט

שקיפות

אחת האנומליות הגדולות בישראל היא העובדה שאף אחד אינו יודע באמת כמה כסף הולך לאן. יש תקנות תקציב רבות, אלפים מהן ברזולוציה הגבוהה ביותר, ברמה של שמונה ספרות. ועם זאת, סדר העדיפויות התקציבי של ישראל בפועל רחוק מלהיות שקוף. לא כל ההוצאות הציבוריות על חינוך נעשות על ידי משרד החינוך, ולא כל ההוצאות הציבוריות על רווחה נעשות על ידי משרד הרווחה. אפילו לא כל הוצאות הביטחון נעשות על ידי משרד הביטחון. בסביבה התקציבית הקיימת, אפשרי לתת למגזרים ואינטרסים בעלי עוצמה פוליטית סכומים גדולים מאחורי מסכי הביקורת והדיון הציבוריים. אין זה צירוף מקרים שההוצאות האזרחיות בישראל היו דומות ל-OECD בעוד שהתוואים הכלכליים-חברתיים שלה נסוגו יותר ויותר.

על מנת שהתהליך הדמוקרטי באמת יעבוד, המצביעים צריכים לדעת מה החלופות ומה השלכותיהן. זהו אידיאל המושג בקושי גם בחו"ל. אבל במדינה הנמצאת באזור כה עוין, עם מרווח כה קטן לטעויות, נושא השקיפות הוא תחום שישראל חייבת להפוך בו למובילה עולמית.

במדינה הקשורה בטבורה לאינטרנט כמו ישראל, הדיון הציבורי היה עובר מהפך לו התקציב היה זמין לציבור בגיליון אקסל הניתן להורדה עם כל סעיפי התקציב בשורות וכל כיווני ההקצאה וסדרי העדיפויות התקציביים בטורים – עם טורים נוספים המציגים את הסכום הממוצע שהתקבל על ידי כל גורם יחד עם שיעורי התשואה החברתיים. זה היה מאפשר לכל אדם להוריד את הקובץ ולמיין מחדש את הטורים לפי רוחו על מנת לראות מי בעצם מקבל מה. בנוסף, יש לאפשר גישה רחבה לתרשימים וטבלאות כלכליים-חברתיים שניתן להבינם בקלות – כמו אלה הכלולים במדריך זה – המראים את התוואים ארוכי הטווח לצד נתונים השוואתיים מרחבי העולם. לנתונים ותרשימים נגישים כאלה יהיה

תפקיד חשוב בבחירות עתידיות. הם יספקו לבוחרים את העובדות כדי שיוכלו להבין טוב יותר את השלכות בחירתם.

חינוך

רפורמה מקיפה בחינוך היתה צריכה להתבצע מזמן בישראל. היא המפתח העיקרי לעתיד המדינה. הרפורמה צריכה לקבוע תכנית לימודים אחידה שתתמקד במקצועות החשובים ביותר לפתיחת הזדמנויות תעסוקה עתידיות. על מנת לקבוע מה עובד יותר ומה עובד פחות, ניתן להשתמש בשיטות מחקר מתקדמות המשלבות נתוני סקרים עם נתונים מנהליים. תכנית ליבה אחידה, לאחר שתיקבע, חייבת להיות תכנית חובה בכל בתי הספר בישראל. בתי ספר שאינם מלמדים את תכנית הליבה המלאה לא יקבלו מימון ציבורי כלשהו.

הכוונה כאן אינה שכל התלמידים ילמדו תכנית לימודים זהה לחלוטין – רק ליבה זהה. אין ספק שיש קשת רחבה של נורמות חברתיות, אמונות דתיות והעדפות שיש להתייחס אליהן, לשקול אותה ולאפשר אותה בקביעת תכניות הלימודים הכוללות שלומדות קבוצות האוכלוסיה השונות. עם זאת, יש רק משק כלכלי אחד, והכלים שהילדים יזדקקו להם אינם משתנים בהתאם להעדפות הדתיות או התרבותיות של הוריהם. הזכות לקבל את הכלים הבסיסיים הנדרשים על מנת להיכנס לשוק העבודה היא אחת מזכויות היסוד שיש לילדים במדינות דמוקרטיות, ואין זה צירוף מקרים שהלימודים בבית הספר הם חובה לכל הילדים מתחת לגיל מסוים בכל המדינות הללו.

בנוסף לתכנית הליבה, קיים הצורך לשדרג את הדרך בה ישראל בוחרת, מכשירה ומתגמלת את מוריה. לאחר ההורים, אלה הם האחראים לוודא כי הילדים יצליחו למצות את יכולתם בהמשך חייהם. לאור המתאם הגבוה בין רמות ההשכלה של ההורים – במיוחד של האימהות – לבין ההישגים של ילדיהם, הנתוב העיקרי שיאפשר מוביליות כלכלית-חברתית כלפי מעלה הוא להעניק לילדים מה שרבים מהם אינם מקבלים בבית. זה דורש איתור והעסקת המורים הטובים ביותר שניתן למצוא.

יש בישראל כשני תריסר מכללות להוראה המכשירות את מרבית המורים. תנאי הקבלה לכל אחת ממכללות אלה נמוכות יותר מתנאי הקבלה לכל מחלקה אקדמית (מלבד כמה מחלקות בודדות במדעי הרוח) בכל אחת מאוניברסיטאות המחקר בישראל. בעוד שברור שחלק מהמורים היו יכולים להתקבל לכל תחום אקדמי והם נמצאים במקצוע ההוראה מתוך אידיאולוגיה, תחושת שליחות או ממגוון סיבות אחרות, חלק לא מבוטל בחרו להיות מורים מכיוון שלא הצליחו למצוא משהו טוב יותר. אבל איך ניתן לצפות ממי שאינם מסוגלים בעצמם להתקבל לאוניברסיטה, שיביאו את הילדים לרמה זו?

חלופה אחת לשיטה הקיימת היום למציאה ולהכשרת מורים, היא לסגור את כל המכללות להוראה מלבד הטובות ביותר (שיהפכו למכללות אקדמיות כלליות) ולהפנות את המשאבים שנחסכים לכיוונים דחופים יותר. כל מי שמעוניין להפוך למורה יצטרך להשיג לפחות תואר BA או BSc במקצוע אקדמי, ולאחר מכן עליו/עליה לקבל את תעודת ההוראה הנדרשת. במילים אחרות, יש להפוך את התהליך על פיו ולוודא שהמועמדים עוברים קודם כל את סף הקבלה לאוניברסיטה והופכים למומחים – לפחות ברמה של תואר ראשון – במקצוע שיעניק להם מספר חלופות תעסוקתיות, שאחת מהן היא הוראה.

אז, אם ישראל תרצה מורים למתמטיקה (לדוגמה), היא תצטרך לשלם לאנשים עם חלופות אחרות את השכר המקובל בשוק. במצב זה המדינה גם תוכל לדרוש מאותם מורים להשקיע זמן עבודה השווה לזה הנדרש בחלופות האחרות הקיימות בשוק, הן מבחינת מספר השעות היומית והן מבחינת מספר ימי העבודה בשנה.

כאן ישנה בעיה נוספת, הקיימת לא רק בישראל. שווקים תחרותיים מציעים משכורות שונות בתמורה למיומנויות שונות. זו הסיבה לכך שקשה יותר להעסיק מורים למתמטיקה, אנגלית, ועוד מקצועות שבוגריהם מקבלים שכר גבוה יותר בשוק הפרטי. עובדים עשויים להשתכר יותר או פחות בשוק הפרטי, בהתאם לתחום ההתמחות שלהם וכישוריהם. הבדלים אלה בשכר חייבים להשתקף גם במערכת החינוך.

צריך להיות ברור כי לשלם למורה בתחום אחד יותר מאשר למורה בתחום אחר אינו בגלל מערכת ערכים מסוימת אלא בגלל עובדות החיים הכלכליות. אם מדינה מעוניינת במערכת חינוך איכותית, היא זקוקה למורים טובים, ועליה לשלם יותר לאלה שיש להם חלופות מתגמלות יותר. המשך תגמול זהה לכל המורים, ללא קשר לתחום התמחותם, יוביל לאי היכולת למשוך מורים טובים לתחומים בהם קיים מחסור, או לחלופין ייפרץ התקציב אם כל המורים יקבלו את השכר המרבי.

ההיבט השלישי והאחרון של הרפורמה המבנית בחינוך חייב להתמקד בבירוקרטיה הארכאית והביזנטינית המכונה בישראל משרד החינוך. זהו גוף מסורבל מאוד, כבד ויקר. השימוש שהוא עושה בכלי מדידה בסיסיים הוא מינימלי במקרה הטוב, עם בקרת איכות ברמה ירודה גם כן.

לדוגמה, בוגרי תיכון בישראל נבחנים בבחינות הבגרות במשך עשורים. אך משרד החינוך לא אפשר לכייל את המבחנים בדרך שהיתה יכולה לסייע לו להבין אם חלה התדרדרות או שיפור בבסיס הידע של בוגרי תיכון. כל מה שנותר לחברה הישראלית הן ראיות אנקדוטיות המרמזות על התדרדרות. במקום שאפשר יהיה להסתמך על אמות מידה זהות ברמה הארצית שלפיהן ניתן להשוות בין כל בוגרי התיכון, נאלצים המוסדות להשכלה גבוהה – למשל – לחפש פתרונות אחרים (המעניקים העדפה לאוכלוסיה האמידה יותר) על מנת לקבוע את מי לקבל ואת מי לא לקבל.

דוגמה נוספת הם מבחני המיצ"ב הנערכים בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים. בעוד שמבחנים אלה מאפשרים סוף סוף כיוול של תוצאותיהם כך שניתן לערוך השוואות על פני זמן, עדיין חסר במבחני המיצ"ב אחד מכלי המידע העיקריים שכל מתכנן חייב שיהיו בידיו: כמה ילדים אכן יודעים את מה שהם אמורים לדעת בכל שכבת גיל? הסיבה לאי הוודאות היא שמשרד החינוך מעולם לא קבע מה בעצם צריכים התלמידים בכל שכבת גיל לדעת.

אכיפת החוק

אכיפת חוקים בלתי מספקת מורגשת במגוון תחומים. בקצה אחד של הסקאלה נמצאים אלה שעובדים ומקבלים שכר נמוך יותר מהמינימום המגיע על פי חוק: על פי הביטוח הלאומי, כמחצית מהזכאים לשכר מינימום אינם מקבלים אותו. בקצה השני נמצאת פעילות כלכלית שהיתה יכולה להיות חוקית, אך היא אינה מדווחת. התוצאה היא הפיכת ישראל למדינה עם אחת הכלכלות השחורות הגדולות ביותר בעולם המפותח.

התוצאה היא שמדינה שמראש אינה שוויונית הופכת לעוד פחות שוויונית. כאשר מתבצעות עסקאות, אך אין עליהן דווח, כל נטל המס נופל על כתפיהם של אלה המצייטים לחוק. כשאנשים עובדים, אך הדבר אינו מדווח לשום גורם רשמי, התוצאה היא לא רק שהם אינם משתתפים בנטל המס, אלא לעתים קרובות אף מגדילים אותו מכיוון שהם נרשמים באופן שגוי כזכאים לקצבאות. כאשר מישהו בסופו של דבר נתפס, בתי המשפט איטיים מאוד בקביעת האשמה או החפות. עבור החפים מפשע, פירוש הדבר עלול להיות הרס החיים והפרנסה. עבור מי שאשם, הצדק מתעכב.

כאשר מעטים יותר נושאים בנטל המס, מתעורר הצורך להגדיל את שיעורי המס על מנת לנסות שתקבולי המס לא יקטנו. אך העלאת שיעורי המס רק מגדילה את התמרץ להסתיר פעילות עסקית ולמצוא דרכים – חוקיות ובלתי חוקיות – להימנע מתשלום מסים. המצב הנוכחי אינו חקוק בסלע, ובהחלט אפשר לשנותו. זה מחייב פישוט של חוקי המס,

צמצום הפרצות בחוק, חקיקת חובת דיווח הכנסות על ידי כלל האוכלוסיה – והגברת האכיפה באופן ניכר. מדובר פחות בהטלת קנסות מופרזים וענישה כבדה, אלא יותר הגברת ההבנה שאם רימית, יש סיכוי סביר שתיתפס ותיענש. הדוגמה של כביש 6 מראה עד כמה הידיעה שעבריינים יתפסו הקטינה את הנסיונות למנוע מהמצלמות לקרוא את הלוחיות של הרכבים.

שיפור האכיפה יכול להשתלם מאוד מבחינה כלכלית, אם זה יעשה באופן מערכתי ויעיל, כך שהתקבולים הנוספים ממסים יכסו את עלות האכיפה המוגברת, והרבה מעבר לה. שיפור האכיפה יביא למערכת מיסוי שוויונית יותר וגם יעניק לממשלה משאבים נוספים שלהם היא זקוקה על מנת לממן רבים משינויי המדיניות שתוארו לעיל. ובמידת האפשר, היא גם תאפשר הפחתה של שיעורי המס, מה שיעודד יותר פעילות כלכלית, שתפצה לפחות על חלק מהירידה בהכנסות – וגם תפחית את התמריץ לרמות.

ההזדמנות

מבחינות מסוימות, המצב בישראל דומה לנוסעים ולצוות של הטיטניק, שמתמקדים רק בסידור הכיסאות על הסיפון במקום בקרחון הענק שלפניהם ובצורך לקבוע תוואי חדש. היכולת לשנות כיוון בהחלט קיימת אצל הישראלים. לפי כל אמות המידה, זו אינה מדינה מתפתחת. כל הידע שישראל זקוקה לו כדי להביא למפנה כבר נמצא בתוך גבולותיה, ואין צורך ללמוד אותו או לייבאו מחו"ל. הביטחון ביכולתם של הישראלים לחשוב מחוץ לקופסה ולמצוא פתרונות לאינספור בעיות הוביל לכך שיותר כסף זורם לתוך המדינה מאשר אל מחוצה לה – והחוזק והיציבות של השקל מהווה אינדיקציה אחת לביטחון הזה.

בעייתה העיקרית של המדינה היא פוליטית. בישראל קיימת מערכת פוליטית עם בעיות תפקוד משמעותיות, מערכת שהיא חסרת יציבות מטבעה ועמוסה בתמריצים למדיניות צנטריפוגלית הנותנת עדיפות לאינטרסים מגזריים, עסקיים ואישיים מעל לטובת הכלל.

אך בישראל יש גם אוכלוסיה ייחודית שאכפת לה. 400,000 ישראלים (5% מכלל האוכלוסיה) יצאו לרחובות במוצ"ש אחד בקיץ 2011 על מנת למחות על המחירים הגבוהים – שהם רק קצה הקרחון. ניתן רק לדמיין איזה סוג של תגובה היתה מתקבלת לו מרבית הישראלים היו מודעים להיקפו של הקרחון כולו, שחלק גדול ממנו תואר בעמודים לעיל.

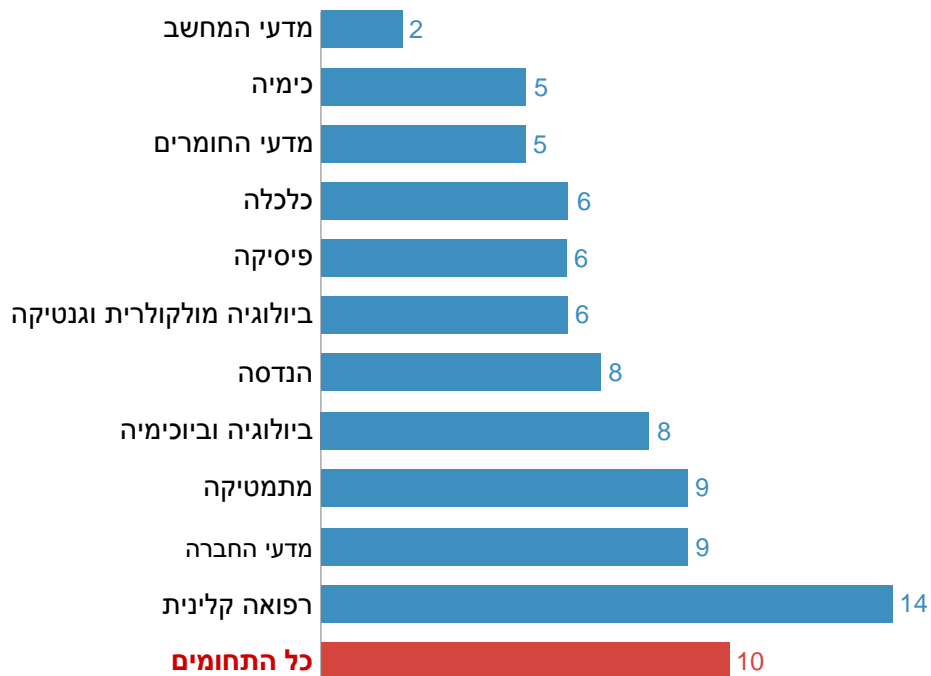
חלון הזדמנויות ליישום מפנה בעדיפויות הלאומיות עדיין קיים. השאלה העיקרית היא האם המפנה יתרחש לפני שהחלון יסגר.

אוניברסיטאות בחזית הידע

למרות התוואים הכלכליים-חברתיים ארוכי הטווח שלה, ישראל היא עדיין ביתם של כמה ממרכזי המחקר המובילים בעולם. האוניברסיטאות של המדינה מדורגות במקום השני בעולם (על בסיס המדד האקדמי המקובל של ציטוטים למאמר) בתחום מדעי המחשב, במקום השישי בפיזיקה, ובמקום העשירי באופן כללי. מצוינות אקדמית היא הבסיס להתקדמות טכנולוגית – ולישראל עדיין יש את זה.

הדירוג האקדמי של ישראל בעולם

לפי ציטוטים אקדמיים למאמר, בתחומים נבחרים, 2003–2013

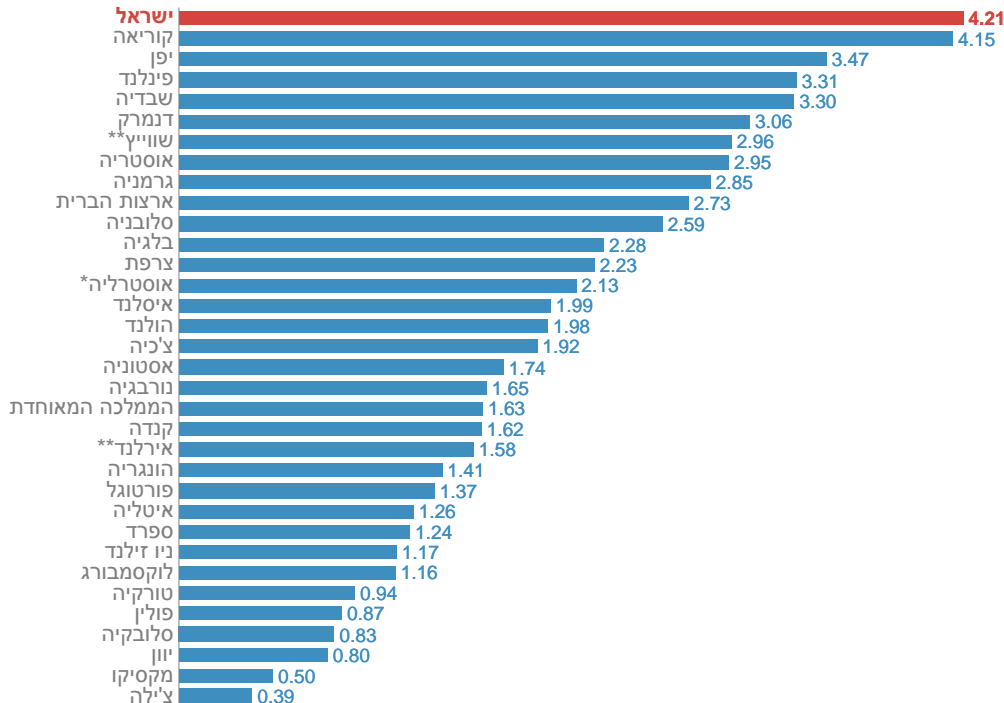

מקור: אורי קירש, מוסד נאמן, טכניון
נתונים: ISI Web of Knowledge

הוצאות על מחקר ופיתוח הגבוהות בעולם

הוצאה מקומית גולמית על מו"פ

כאחוז מהתמ"ג, 2013

* 2011, ** 2012

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב

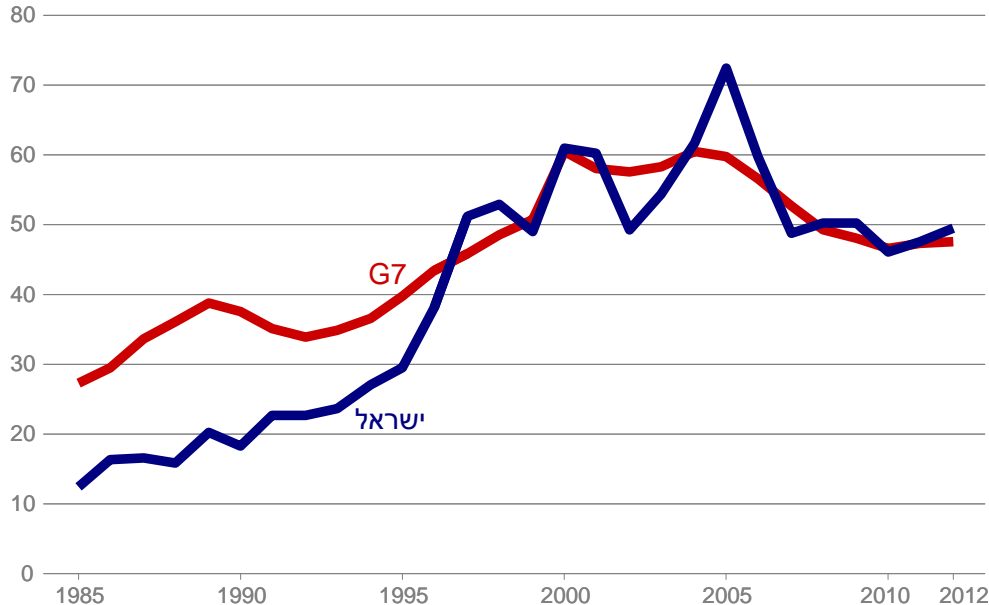
נתונים: OECD

על מנת להבטיח את יכולתה של ישראל להישאר בחזית הטכנולוגית, נדרשים מחקר ופיתוח. המחקר הבסיסי הנערך באוניברסיטאות הוא מהטובים בעולם, והמדינה משקיעה במו"פ בשיעורים גבוהים יותר מכל מדינה אחרת. המגזר העסקי מממן 83% מסכום זה – נתח גדול יותר מבכל מדינה אחרת, ואינדיקציה לאטרקטיביות של השקעות המו"פ בישראל.

מספר הפטנטים לנפש בישראל דומה למדינות ה-G7

פטנטים על ידי ישראל וה-G7

פטנטים שהוגשו בכל שלושת הגושים העיקריים: ארה"ב, האיחוד האירופי ויפן
לכל מיליון אנשים, 1985-2012

* פטנטים שהוגשו בכל 3 הגושים מהווים 20%-30% מהפטנטים הישראלים
מקור: דן בן-דוד ועירא יערי, מוסד שורש למחקר כלכלי-חברתי
נתונים: OECD

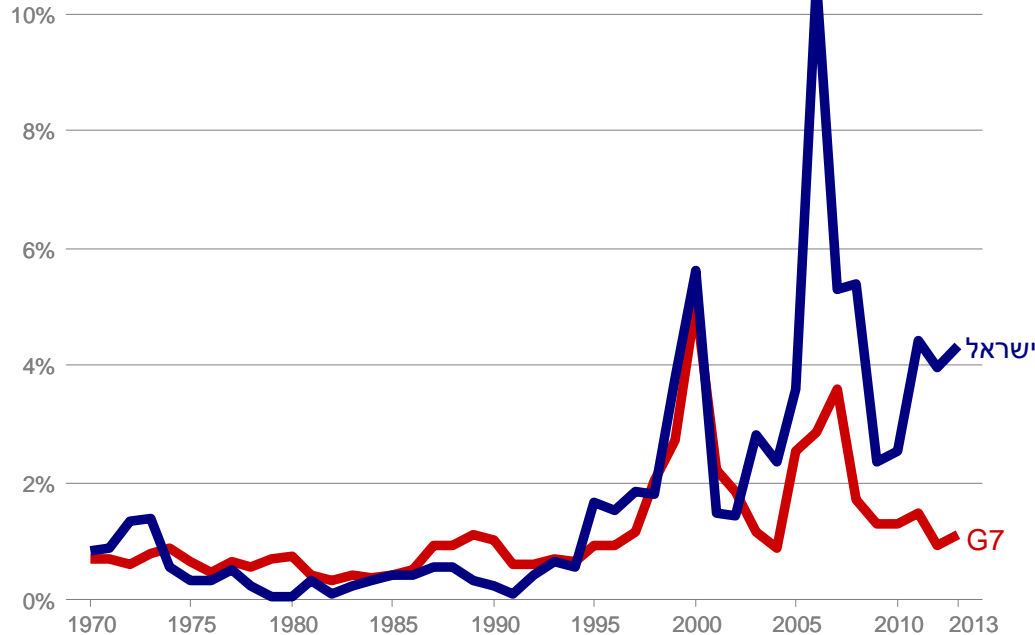
מחקר ופיתוח מוצלחים אמורים להוביל לפטנטים הסוללים את הדרך לעתיד. בשנות התשעים, סגרה ישראל את פער הפטנטים לנפש בינה לבין המשקים המובילים בעולם. למרות אי-היציבות הגבוהה יותר הקיימת בישראל, המסלול בו התקדמה בעשור וחצי האחרונים היה דומה מאוד לזה של מדינות ה-G7.

כאשר מודדים את מספר הפטנטים במונחים של תמ"ג ולא במונחים של אוכלוסיה, מספר הפטנטים לכל מיליארד דולר מהתמ"ג גבוה יותר בישראל מאשר במדינות ה-G7.

השקעות ישירות זרות גבוהות ממדינות ה-G7

השקעות זרות ישירות בישראל וב-G7

כאחוז מהתמ"ג, 1970-2013

מאמצע שנות השבעים ועד אמצע שנות התשעים, דמה יחס ההשקעות הישירות הזרות לתמ"ג בישראל ליחס המקביל במדינות ה-G7 או עמד על מעט פחות מה-G7. במהלך השנים הבאות, הגיעה ישראל פחות או יותר לשוויון מול מדינות ה-G7. מאז תחילת העשור האחרון, שיפור באטרקטיביות של המגזר העסקי בישראל העלה את המדינה מעל ממוצע ה-G7 כיעד להשקעות ישירות זרות.

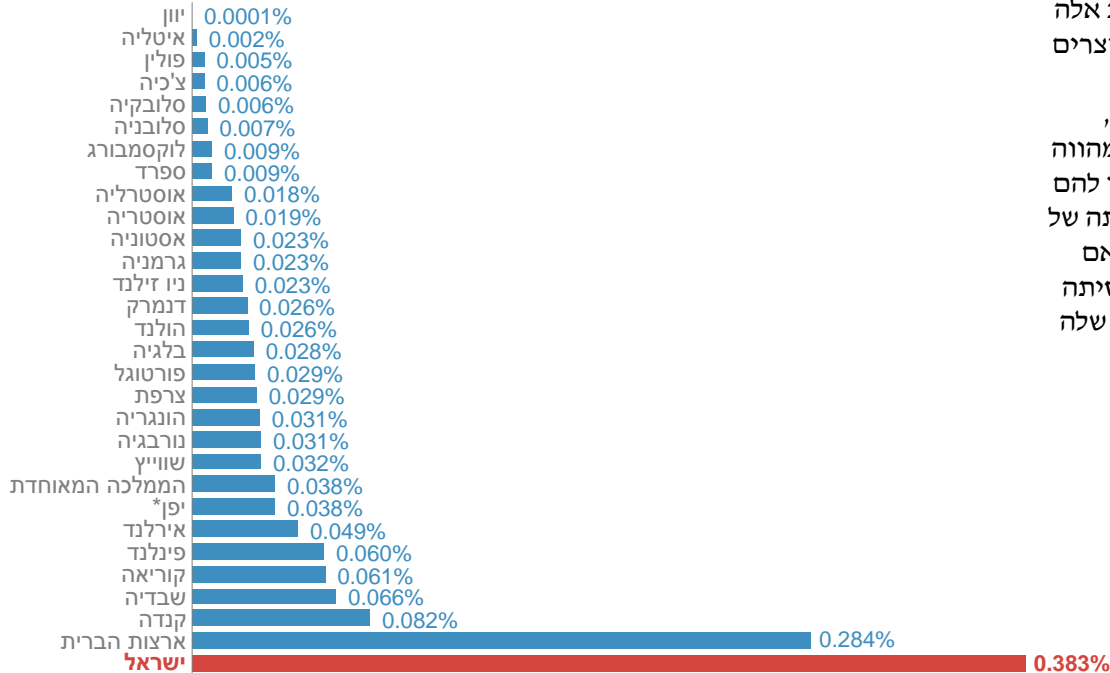
* זרימת השקעות נטו לתוך המדינה

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: UNCTAD

השקעות הון סיכון בישראל בליגה משלהן

השקעות הון סיכון

29 מדינות OECD, כאחוז מהתמ"ג, 2014

* ב-2013

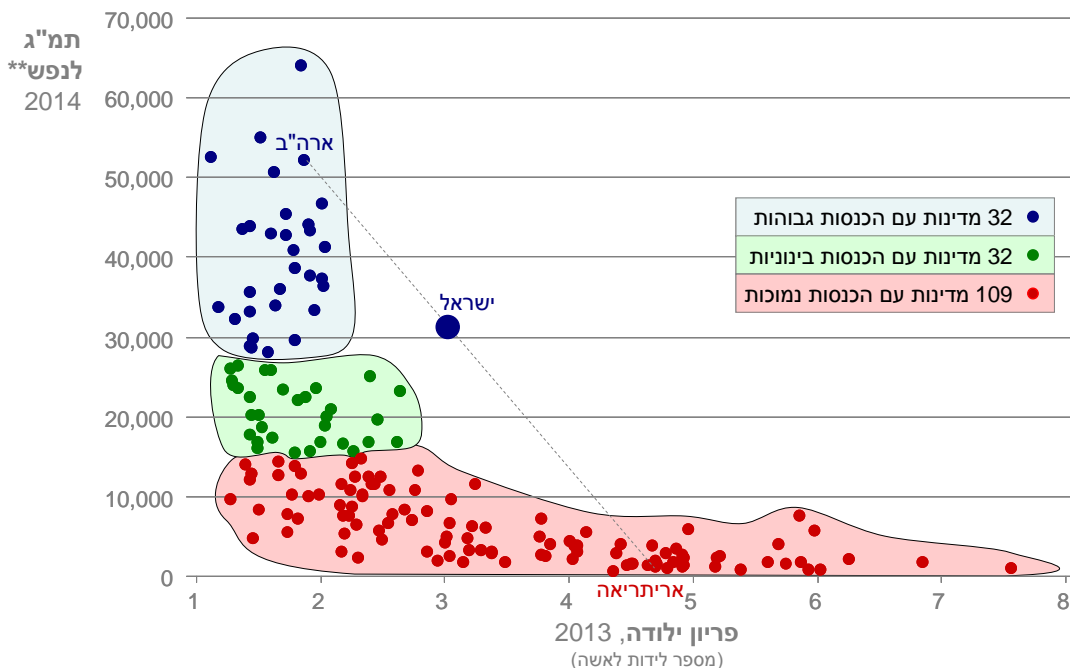
מקור: OECD

בסביבה בינלאומית בה מדינות מתפתחות גדולות מאוד כמו סין והודו צומחות בקצב מהיר, יכולתה של ישראל להתחרות בתחומים הבסיסיים יותר של תעשייה ושירותים הולכת ופוחתת. מצד שני, ככל שמדינות אלה יצמחו ויהיו עשירות יותר, יגדל אצלן הביקוש למוצרים טכנולוגיים שבהם יש לישראל יתרון יחסי. השילוב הישראלי של אוניברסיטאות מחקר, מו"פ ויכולת לחדשנות, הוביל לרמה טכנולוגית המהווה מוקד משיכה להשקעות הון סיכון בשיעורים שאין להם אח ורע בשום מקום אחר בעולם המפותח. מבחינתה של ישראל, כאן עשוי להיות טמון המפתח לעתידה – אם היא תקבע מדיניות שתאפשר לחלק גדול מאוכלוסיתה להשתלב טוב יותר בשוק העבודה, ולמנוע הכלכלי שלה לנצל יותר מהצילינדרים הקיימים בו.

שתי מדינות במדינה אחת – ההחלטה שישראל צריכה לקבל

רמת חיים לאומית וגודל משפחה

173 מדינות*

* לא כולל מדינות שהינן בעיקר יצואניות נפט ומדינות-ערים

** בדולרים של 2011 לפי יחס כח קניה

מקור: דן בן-דוד ושגית אזארי-ויזל, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
גרף מעודכן של בני לנדא ושמואל אבן (2007)

נתונים: הבנק העולמי

חוט השני העובר בין הניגודים הבולטים

העולים מהעמודים הקודמים הוא שיש שתי מדינות ישראל במדינה אחת. חלק אחד מהאוכלוסיה נמצא בחזית הידע האנושי, בעוד שחלק אחר של האוכלוסיה אינו מקבל את הכלים והתנאים הדרושים לעבוד במשק מודרני, פתוח ותחרותי.

בעולם המחולק לשלוש קבוצות על פי

הכנסות וגודל המשפחה, מתברר שישראל היא המקרה החריג מחוץ לכל הקבוצות – מעין ממוצע משוקלל של ארה"ב ואריתריאה. בהשוואה למדינות המפותחות ההולכות ומזדקנות, אוכלוסיתה של ישראל צעירה מאוד ומורכבת ממשפחות גדולות יחסית – גם בקרב המשכילים יותר – ומפחות משפחות חד הוריות. אם תצליח לגייס את הרצון והיכולת הפוליטיים שיאפשרו לידע שכבר קיים באוניברסיטאות שלה להגיע לכל ילדיה, ישראל תוכל לעלות על גל שייקח אותה עד פסגת העולם.

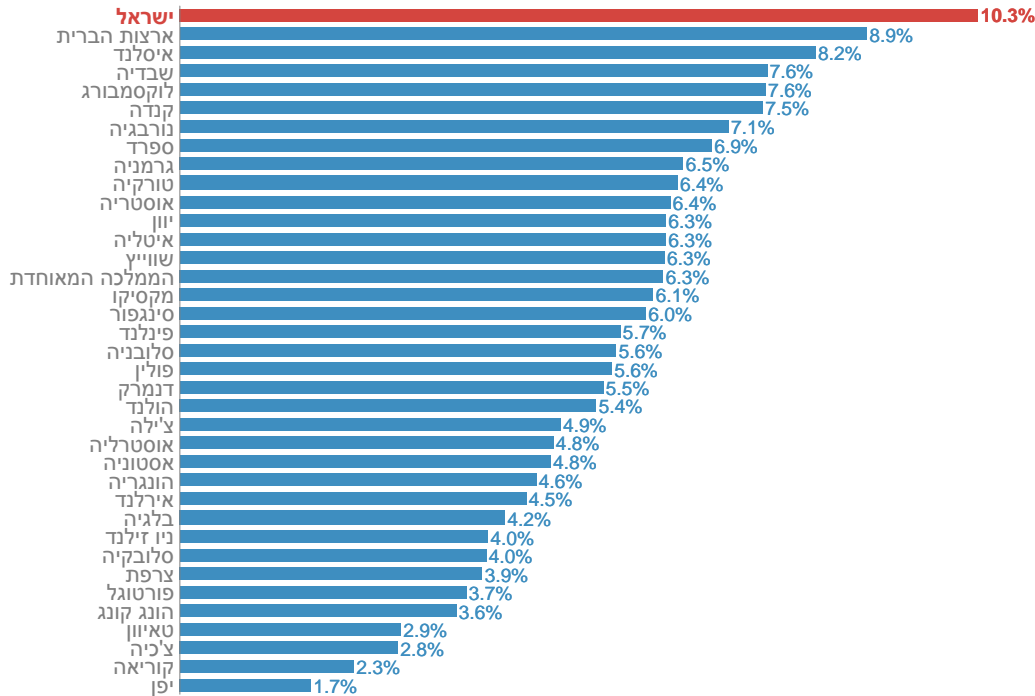
אך אם ישראל לא תנצל את חלון

ההזדמנויות הקיים, ברירת המחדל כרגע היא תואי כלכלי-חברתי ארוך טווח שאינו בר קיימא – עם כל ההשלכות הקיומיות המתלוות אליו, באחד האזורים המסוכנים על פני כדור הארץ.

אומה שמאמינה בעצמה

בטחון עצמי בלמידת מתמטיקה

שיעור התלמידים עם בטחון עצמי גבוה, 2012*

* שיעור התלמידים שענו "בשיעורי המתמטיקה, אני מבין גם את הסוגיות הקשות ביותר" ההשוואה כוללת 37 מדינות (מדינות ה-OECD בנוסף לסינגפור, הונג קונג וטאיוון)

מקור: דן בן-דוד, מוסד שורש ואוניברסיטת תל-אביב
נתונים: OECD PISA

יש משהו מרשים, וחושפני, בדירוג המדינות המפותחות כשמדובר בבטיחות העצמי שחשים הילדים בלימודי המתמטיקה. שתי המובילות בדירוג זה הן ישראל וארה"ב – למרות שבשתיהן הילדים אינם מצליחים במיוחד בתחום זה.

למעשה, דירוג הבטיחות העצמי משקף שני צדדים של אותו אופי לאומי. במקרה של ישראל, העובדה שתלמידיה קרובים לתחתית העולם המפותח בהישגיהם הלימודיים אך נמצאים בראש הרשימה כשמדובר בבטיחות העצמי, אינה רק עקב אכילס הזוי המתבטא בתרבות ה"סמוך", "ייהיה בסדר" והיעדר מוכנות לטפל בבעיות המחייבות תשומת לב מיידית. היא משקפת גם תרבות של ביטחון עצום ביכולת הצליחה, תרבות שאינה חוששת לנסות ולהיכשל, שהוכיחה שוב ושוב את יכולתה ליצור תפנית מוחלטת במדיניות ובפעולות כשלא נותרת בידיה כל ברירה אחרת.

ישראל היא מדינה יוצאת דופן שהפכה אדמה שהיתה צחיחה במשך אלפי שנים לחלקה ירוקה בתצלומי לוויין המתבצעים בשעות היום ולמגדלור מאיר בתצלומי לוויין המתבצעים בלילה. היא בנתה אוניברסיטאות ברמה בינלאומית במקום שבו בקושי היו לימודים על-יסודיים לפני מאה שנה – והופכת מי יום ליום שתיה כיום בקצב ובהיקף שאף מדינה בעולם אינה מתקרבת אליו.

סיכום

לאור גודלה הקטן של ישראל והיעדר יתרונות לגודל, האפשרות היחידה להישאר מדינה מפותחת טמונה באימוץ משק פתוח ובהסתגלות לכלליו – מבלי לשכוח לרגע שמדיניות של פתיחות עלולה להיות חרב פיפיות. אם תשתיותיה הבסיסיות של מדינה אינן מגיעות לרמה המאפשרת לאוכלוסיה להטמיע טכנולוגיות חדשות ולפתחן הלאה, הרי שהפתיחות והתחרות עלולות להוביל לבעיות כלכליות-חברתיות חמורות. מצד שני, תשתיות טובות של הון אנושי ופיזי לצד סביבה רגולטורית וביורוקרטית יעילה מאפשרות מוכנות עדכנית שתהפוך את העולם לשוק של הזדמנויות בלתי מגבלות למדינה הקטנה.

ניתן רק לדמיין את העתיד אם המדינה בעלת האוכלוסיה הצעירה ביותר בעולם המפותח והיכולת הטכנולוגית המתקדמת תתחיל לתעל את הידע הקיים בה לכל בתי הספר שלה, ולהעניק לילדים בעלי הביטחון העצמי הגבוה ביותר בעולם את הכלים בפועל שיגבו את הביטחון שכבר יש להם. עבור הילדים האלה, השמיים יהיו הגבול.

”טפחו את מוחכם במחשבות גדולות,
כי לעולם לא תגיעו גבוה יותר ממה שאתם חושבים”

בנימין דיזראלי
ראש ממשלת בריטניה, 1874-1880

ציטוט ממקום אחר ומזמן אחר. ובכל זאת, בשורה התחתונה, זהו אכן המחסום האולטימטיבי שישראל צריכה ויכולה להתמודד עמו אם היא מעוניינת לשרוד – ולשגשג – בעתיד.

מקורות

בעברית

- בנק ישראל, דו"חות בנק ישראל, נספח נתונים, שנים שונות.
- בן-דוד, דן (2003), "התוואים הכלכליים-חברתיים של מדינת ישראל", רבעון לכלכלה, 1, עמ' 27-46.
- בן-דוד, דן (2012), "אומת הסטארט-אפ והאיום מבית", בתוך דן בן-דוד (עורך), דוח מצב המדינה 2011-2012 – חברה, כלכלה ומדיניות, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 17-82.
- בן-דוד, דן (2013), "פריון העבודה בישראל", בתוך דן בן-דוד (עורך), דוח מצב המדינה 2013 – חברה, כלכלה ומדיניות, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל, עמ' 89-108.
- בן-דוד, דן (2013), מצב המדינה מצב המדינה בתמונות 2013 – חברה, כלכלה ומדיניות בישראל, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- בן-דוד, דן (2014), תמונת מצב המדינה 2014 – תרשימים בנושאי חברה וכלכלה בישראל, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- בן משה, אליהו (2011), "שינוי במבנה והרכב האוכלוסייה הישראלית לפי מגזר תרבותי דתי בעשרים השנים הבאות-והשלכותיו על שוק העבודה", מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמ"ת.
- גבע, אסף (2015), "השינויים הדמוגרפיים והשלכותיהם על המצרפים הפיסקליים 2014-2059", נייר עבודה, משרד האוצר.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי הוצאות, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי הכנסות, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקר חברתי, שנים שונות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, סקרי כוח אדם, שנים שונות.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנתון סטטיסטי, שנים שונות.
הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1998), פרסומי יובל - בריאות.
המועצה הלאומית לכלכלה (2015), "הערכת מצב אסטרטגית כלכלית חברתית – הצגה לממשלה ה-34", מצגת.
לנדא, בני ושמואל אבן (2007), "כלכלת ישראל: משמעויות אסטרטגיות בעידן הגלובליזציה", נייר עבודה, מכון למחקרי ביטחון לאומי.
משרד האוצר, הדוח השנתי של מינהל הכנסות המדינה לשנים 2011-2012.
משרד החינוך, נתונים אדמיניסטרטיביים, שנים שונות.
פלוג, קרנית (2015), "הפריון בישראל – המפתח לעליית רמת החיים – מבט לאחור והסתכלות קדימה", הרצאת נגידת בנק ישראל בכנס האגודה הישראלית לכלכלה.
קירש, אורי (2014), "מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל – סוגיות, מאפיינים והיבטים ייחודיים", נייר עבודה, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, הטכניון.
קמחי, איל ואריק הורוביץ (2015), "החשיבות של היקף לימודי המתמטיקה בתיכון ללימודים אקדמיים ולקריירה עתידית של התלמידים בישראל" נייר מדיניות מס' 2015.01, מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.

באנגלית

- Ben-David, Dan (2008), "Brain Drained", CEPR Discussion Paper No. 6717.
- Buehn, Andreas and Friedrich Schneider (2012), "Shadow economies around the world: novel insights, accepted knowledge, and new estimates," *International Tax and Public Finance*, 19:139–171
- Dollar, David and Aart Kraay (2000), "Growth Is Good for the Poor," World Bank working paper.

Ingram, Gregory and Zhi Liu (1999), "Vehicles, Roads, and Road Use: Alternative Empirical Specifications," working paper.

Luxembourg Income Study, various statistics.

OECD, various statistics.

OECD PISA, various statistics.

Pew Research Center (2015), *A Portrait of American Orthodox Jews*.

UNCTAD, *World Investment Report 2015*.

World Bank, *Doing Business 2015*.

World Bank, World Development Indicators, various statistics.

חברי הנהלה

ד"ר אבנר אחיטוב
ד"ר עמוס ברנס
פרופ' יוסי יהב
רו"ח אלי ישורון
פרופ' דן בן-דוד
ד"ר זאב פלדמן
פרופ' איל קמחי

צוות

מזכירה

מורן פלג

חוקרים

פרופ' דן בן-דוד (נשיא)

פרופ' איל קמחי (סגן נשיא)

פרופ' זמירה מברך

פרופ' חיה שטייר

פרופ' עמיר שמואלי

ד"ר נעם גרובר

ד"ר משה חזן

שגית אזארי-ויזל

נעם זונטג

עירא יערי

שרית מנחם כרמי

מוטי ציטרין

אורן תירוש

אודות הכותב

בנוסף לתפקידו כנשיא מוסד שורש, פרופסור דן בן-דוד הינו חבר סגל בכיר בחוג למדיניות ציבורית באוניברסיטת תל-אביב. עד לאחרונה, הוא עמד בראש מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל. לפרופסור בן-דוד דוקטורט בכלכלה מאוניברסיטת שיקאגו. הוא מתמחה במאקרו-כלכלה, צמיחה כלכלית ומסחר בינלאומי והוא משמש כעמית מחקר במרכז לחקר מדיניות כלכלית (CEPR) בלונדון. כמו כן, היה פרופ' בן-דוד עמית מחקר במכון הלאומי למחקר כלכלי (NBER) בארה"ב וכיהן כיועץ לבנק העולמי ולארגון הסחר העולמי.

מבחינת השפעתו הציבורית, דן בן-דוד זכה ב-2010 בתואר "איש השנה" מטעם העיתון "כלכליסט". בשנים 2010 ו-2012 הוא נכלל ברשימת מאה האנשים המשפיעים ביותר בישראל של העיתון "דה מרקר" וב-2007, כלל עיתון "העיר" את בן-דוד בין 50 האנשים המשפיעים על החינוך בישראל. בתחום האקדמי, פרופסור בן-דוד דורג בין אלף הכלכלנים המצוטטים ביותר בספרות האקדמית בעולם ובין עשרת הכלכלנים המצוטטים ביותר בישראל בשנים 2000-1990. ב-2004 זכה בן-דוד בפרס רקטור אוניברסיטת תל אביב למורה המצטיין של הפקולטה למדעי החברה, והוא נכלל שוב בין המורים המצטיינים של האוניברסיטה ב-2012.

מוסד שורש הוא מכון עצמאי ובלתי-תלוי לחקר מדיניות. המוסד עורך מחקרים מבוססי עובדות ובלתי מוטים על המשק ועל החברה האזרחית בישראל. מטרת המוסד לסייע בהנעת המדינה לתוואי ארוך טווח בר-קיימא, המעלה את רמת החיים בישראל ומקטין את הפערים בה. לקידום מטרה זו, מוסד שורש מספק מידע למקבלי ההחלטות המובילים בישראל ולציבור הרחב במדינה ומחוצה לה באמצעות תדרוכים ופרסומים ברורים ונגישים על מקורן, אופיין ומימדיהן של סוגיות שורש מולן ניצבת המדינה. המוסד מציע חלופות מדיניות לשיפור רווחת כל חלקי החברה בישראל וליצירת הזדמנויות שוות יותר לאזרחיה.